

Technická univerzita v Liberci
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra: ...FILOSOFIE.....

Kombinace oborů: ...Anglický jazyk – Občanská výchova.....

RASISMUS A XENOFOBIE V NAŠÍ SPOLEČNOSTI ZEJMÉNA VE VZTAHU
K ROMSKÝM SPOLUOBČANŮM

Racism and xenophobia particularly with reference to Romano ethnic group
Diplomová práce 98-PF-KFL-pořadové číslo DP na katedře 007

Autor: ...Andrea Kováříková.....

Jméno a příjmení (- rodné příjmení)

Podpis: ...*Andrea Kováříková*.....

Adresa: ...Nám. Republiky 1055, 293 01 Mladá Boleslav.....

Vedoucí práce: PhDr. Lud'ka Hrabáková.....

Konzultant DP:

Počet	Stran	obrázků	grafů	příloh
	82	-	1	3

V Liberci dne:4.5. 1999.....

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6 Tel.:42.48.5227111 Fax:42.48.5227332

Katedra:

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

kandidát: ... Kováriková Andrea

adresa: ... Náměstí republiky 1055, 29301 Mladá Boleslav

obor: ... Anglický jazyk - Občanská výchova

Název ZP: ... Rasismus a xenofobie u nás zejména ve vztahu k rom-
ským spoluobčanům

Vedoucí práce: ... PhDr. Lučka Hrabáková

Termín odevzdání: ... leden 1999

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž specifikují zadání: východiska, cíle, předpoklady, metody zpracování, základní literaturu (zpravidla na rub tohoto formuláře). Zásady pro zpracování ZP lze zakoupit v Edičním středisku TU a jsou též k dispozici v UK TUL, na katedrách a na Děkanátě Pedagogické fakulty.

V Liberci dne 2. února 1998

.....
vedoucí katedry

V. Karde
.....
proděkan

Převzal (diplomant):

Datum: 2. února 1998

Podpis: Andrea Kováriková

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

Liberec, 4. 5 1999

.....Andrea Kováriková.....

Jméno a příjmení (rodné jméno)

Poděkování:

Děkuji PhDr. Luďce Hrabákové za odborné vedení a cenné rady během vypracovávání mé diplomové práce. Dále děkuji PhDr. Jaroslavu Balvínovi, CSc. za poskytnutí odborné literatury, která byla užitečným přínosem pro mou práci.

Prohlášení k využívání výsledků DP:

Jsem si vědoma těchto skutečností:

- a) diplomová práce je majetkem školy,
- b) s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat,
- c) diplomová práce může být zapůjčena či objednána (kopie) za účelem využití jejího obsahu.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně TU v Liberci, kde bude uložena.

Jméno a příjmení (rodné jméno):...ANDREA KOVÁRIKOVÁ.....

Adresa:....NÁMĚSTÍ REPUBLIKY 1055.....

....293 01 MLADÁ BOLESLAV.....

Podpis: *Andrea Kováriková*

Anotace

Cílem této diplomové práce je nabídnout širší komplexní pohled na problematiku xenofobie a rasismu v naší společnosti, přičemž hlavní zaměření práce je na postavení romského etnika v České republice.

Zmíněna je problematika extremismu, dějiny Romů, jejich specifika a práce nejen nastiňuje výraznější problémy v soužití majoritní společnosti s romským etnikem, ale nabízí i určitá řešení těchto problémů.

Abstract

The aim of this Diploma Thesis is to provide a complex exploration of xenophobia and racism in our society. The main objective of this paper focuses on the situation of the Romany ethnic group in Czech Republic.

The problems connected with extremism, the gipsy history, and their cultural norms are also taken into consideration. Not only does this Diploma Thesis outline the most significant problems of the coexistence between the dominant society and the Romany ethnic group, but it also offers some possible solutions of these problems.

Zusammenfassung

Ziel dieser Diplomarbeit ist, eine komplexe Einsicht in die Rassismus- und Xenofobieproblematik in der heutigen tschechischen Gesellschaft zu vermitteln, wobei die Hauptaufmerksamkeit dem Roma-Ethnikum gewidmet wird.

Erwähnt wird die Extremismus-Frage, die Geschichte der Romas und ihre Spezifiken. Die Arbeit befasst sich vertieft mit Fragen des Zusammenlebens der Romas mit der Majoritätsgesellschaft und bietet einige Vorschläge der Problemlösungen.

1	Úvod	1
2	Vymezení pojmů	2
2.1	RASA	2
2.2	RASISMUS	2
2.3	XENOFOBIE	3
2.4	EXTREMISMUS	3
2.5	NACIONALISMUS	4
2.5.1	Poznámky:	5
3	Historické kořeny rasismu	6
3.1.1	Poznámky:	9
4	Produkty rasismu	10
4.1.1	Poznámky:	12
5	Problém správného užívání pojmů „rasismus“ a „xenofobie“	13
5.1.1	Poznámky:	14
6	Česká ultrapravicová scéna po roce 1989	14
6.1	NEJVÝZNAMNĚJŠÍ EXTREMISTICKÉ SKUPINY:	17
6.2	EXODUS ROMSKÉHO OBYVATELSTVA	22
6.2.1	Poznámky:	24
7	Dějiny Romů	25
7.1	PŮVOD ROMŮ	25
7.2	ROMOVÉ V EVROPĚ	28
7.2.1	Poznámky:	37
8	Oblast vzdělávání	38
8.1	PŘÍPRAVNÉ ROČNÍKY	40
8.2	MEZINÁRODNÍ PROJEKT „ZAČÍT SPOLU“	43
8.3	NEJVÝZNAMNĚJŠÍ NEVLÁDNÍ AKTIVITY	44
8.3.1	Poznámky:	46
9	Oblast kultury	47
9.1	ROMSKÉ DIVADLO	47
9.2	ROMSKÉ FOLKLÓRNÍ AKTIVITY	47
9.3	MUZEUM ROMSKÉ KULTURY V BRNĚ	48
9.4	ROMSKÝ NÁRODNOSTNÍ TISK	49
9.5	ROMSKÁ PŘÍSLOVÍ	49
9.5.1	Poznámky:	52
10	Problémy rasové diskriminace Romů ve školství a kultuře	53
10.1.1	Poznámky:	55
11	Mentalita Romů	56
11.1	OBYDLÍ	56

11.2	RODINA	56
11.3	TYPICKÉ ROMSKÉ VLASTNOSTI	58
11.3.1	Poznámky:	60
12	<i>Romové a drogy</i>	61
12.1.1	Poznámky:	63
13	<i>Výchova k toleranci</i>	64
13.1.1	Poznámky:	69
14	<i>Názory na problematiku rasismu</i>	70
14.1.1	Poznámky:	76
15	<i>Závěr</i>	77
16	<i>Literatura:</i>	81

1 Úvod

Rasismus, xenofobie a intolerance jsou v současné době často skloňovanými pojmy snad ve všech jazycích a kulturách světa. Výjimkou nejsou ani vyspělé západní země, ve kterých bychom tyto vskutku negativní jevy, vzhledem k jejich dlouhodobé konfrontaci s cizími kulturami, jen stěží hledali. Také Česká republika, po 40 let komunistické diktatury uzavřená před celým světem, je v současné době nucena čelit rasistickým a xenofobním náladám v naší společnosti. Jedním z nejpalčivějších míst tohoto problému je otázka korektního spolužití majoritní společnosti s romským etnikem. Je překvapující a zarážející, že vlny nepochopení a mnohdy i opravdové nenávisti v nás evokují naši romští spoluobčané teprve v posledním desetiletí, přestože s námi na stejném území koexistují po několik staletí.

Cílem mé práce je jakýsi komplexní pohled na tuto problematiku, jež se samozřejmě neobejde bez vymezení základních pojmů, kterým věnuji pozornost v prvních kapitolách. Poté zcela logicky následuje komplexní náhled na současnou českou ultrapravicovou scénu. Její chování nám ukazuje rasismus a xenofobii v praxi. Nemalou část své práce věnuji dějinám, kultuře a mentalitě Romů, bez jejichž neznalostí je téměř nemožné změnit současnou situaci k lepšímu. V závěru práce nastiňuji možná východiska z rasové diskriminace Romů. Za klíčová považuji zejména ta z oblasti vzdělávání a v neposlední řadě výchovu vedoucí k toleranci.

2 Vymezení pojmů

2.1 RASA

- „čili plemeno je forma existence druhu v přírodním prostředí, které vyvolalo její vznik. V antropologii je to skupina lidí s podobnými somatickými a fyziologickými vlastnostmi, které se dále dědí.“ [1]

„V minulosti byl pojem rasa často zaměňován a směřován s pojmem národa. Na záměrném směřování těchto dvou pojmů byla vybudována celá řada neopodstatněných rasových teorií. Ve skutečnosti neexistuje totiž žádný národ zastoupený pouze jediným rasově čistým typem.

Termín rasa je nejčastěji odvozován z arabského slova ras – hlava a byl v antropologii prvně použit při klasifikaci plemen francouzským antropologem Francoisem Bernierem koncem 17. století.“ [2]

Rozlišujeme tři velká lidská plemena:

1. Plemeno bílé (europoidní)
2. Plemeno žluté (mongoloidní)
3. Plemeno černé (negroidní)

Současné lidské rasy jsou poddruhy Homo sapiens recens – dnes jediného druhu žijícího člověka.

2.2 RASISMUS

- „je reakční teorie, která pseudovědecky zdůrazňuje význam rasových znaků a rozdílů a podstatu člověka spatřuje především v těchto znacích, které prý jsou základem nadřazenosti nebo podřadnosti a podřízenosti určité rasy, takže pronásledovanost a eventuální likvidace „méněcenných“ ras (např. Židů nacisty) a nadvláda „vyšší“ rasy (nordické nebo bělochů nad černochoy) jsou „logickým“ následkem těchto názorů, zejména stanou-li se teorií státně oficiální.“ [3]
- „je nevědecká teorie, podle níž dějinný vývoj a vůbec události a jevy v životě a vývoji společnosti jsou podmíněny biologickými rasovými rozdíly lidí. Hlavní hnací silou vývoje lidské společnosti je podle rasismu smyšlený boj mezi rasami. Rasismus tvrdí, že lidské rasy si nejsou biologicky ani psychicky rovny, následkem čehož prý existují tzv. vyšší rasy, které jsou zásluhou vrozených biologických vlastností schopny dosáhnout vrcholu kultury a civilizace, přičemž tzv. nižší rasy nejsou schopny kulturního rozvoje a jsou odsouzeny k věčnému

živoření. *Rasismus teoreticky odůvodňuje expanzivní snahy vykořisťovatelských tříd vedoucí k zotročení jedněch národů druhými.*“ /4/

- „sleduje na člověku především ono biologické, jež z hlediska lidskosti je méně relevantní, případně až irrelevantní.“ /5/

Biologický rasismus se zabývá studiem vlasů, nehtů a tvarem rtů. Všímá si tedy pouze toho „biologického“ v nás a odtud potom odvozuje i závažné závěry psychologické (psychologický rasismus).

Při vyslovení pojmu „praktický rasismus“ máme na mysli postoje nevzdělaných vrstev populace. Tyto postoje mohou vycházet z předsudků nebo mohou být zdůvodňovány vrozenými averzemi či vznikat nápodobou okolních postojů nebo vzorů. Za východisko rasismu psychologického lze považovat „teoretický rasismus“, který je velmi nebezpečný. Právě u něj počínají všechny hrůzy pramenící z rasismu tohoto století.

2.3 XENOFOBIE

- „*Odpor, nepřátelství, nedůvěra ke všemu cizímu, strach z cizinců a nenávisť k nim.*“ /6/
- „*Termín xenofobie je významově, v některých případech, použit jako obecný termín pro rasismus, antisemitismus, krajní nacionalismus, anebo v užším slova smyslu, k označení odporu vůči cizincům, zvláště přistěhovalcům, uprchlíkům či zahraničním dělníkům.*“ /7/

2.4 EXTREMISMUS

- „*Pojem „extrémní“ v obecné mluvě označuje, je-li něco přepjaté, příliš radikální, v daných souvislostech přehnané a neadekvátní. Extremismus si lze jistě představit v mnoha formách jako zhruba řečeno vyznávání extrémního. Politologii zajímají pochopitelně projevy extremismu v politice, tj. zajímají ji projevy politického extremismu. Pro definování extremismu je nezbytné určit, vůči čemu a s ohledem na co jsou určité názory a chování v politice extrémní. Obecně je možné dojít k závěru, že extrémním projevem, postojem v rámci demokratického ústavního systému je právě takový postoj nebo projev, který se otevřeně staví proti tomuto demokratickému ústavnímu systému. Zkratkou, která si nenárokují označení „vědecká“, lze politický extremismus definovat jako otevřené se vymezení, boj proti demokracii. Za extremisty jsou pak prostě označitelní ti, kteří odmítají demokracii jako způsob fungování státu a nečiní jim problémy případně i svoje odmítání osvědčit násilnou nebo jinou nelegální*

činností. V čem pak asi spočívá potíže s definicí extremismu, je patrné právě z předešlých úvah. Je totiž příliš mnoho vzájemně se popírajících se koncepcí 'demokracie'.“ /8/

Účelné též bude vyslovit pracovní definici „demokracie“: je to způsob existence společnosti, vycházející z idejí svobody, rovnosti a tolerance, které nacházejí svůj výraz v koncepci právního státu. Pravidla právního státu nemohou být libovolná, ale musejí být vždy realizací ústředních demokratických idejí, z čehož mimo jiné vyplývá nezbytnost ochrany menšin a nepřipustnost ideologizace autonomních sfér života společnosti.

2.5 NACIONALISMUS

- *„Pojmem krajního nacionalismu je označen názor nebo ideologie činící kvalitativní rozdíl mezi lidmi, pokud jde o jejich národní příslušnost, a povyšující vlastní národ nad národy ostatní, jimiž opovrhuje.“* /9/

2.5.1 Poznámky:

- /1/ WOLF, Josef: Člověk a jeho svět. Úvod do studia antropologických věd. Praha, UK 1992, s. 76.
- /2/ Tamtéž, s. 81
- /3/ KLIMEŠ, Lumír: Slovník cizích slov. Praha, SPN 1981.
- /4/ MAZEL, Michal: Současný pravicový extremismus v České republice./bakalářská práce/. Brno 1995.-Masarykova univerzita.Fakulta filozofická.
- /5/ Viz /4/
- /6/ Viz /4/
- /7/ Zpráva o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií nebo páchaných příznivci extremistických skupin.Praha, 1998, s.3.
- /8/ Viz /4/
- /9/ Viz /7/, s.3.

3 Historické kořeny rasismu

„*Rasismus jako „teorie nenávisti vůči člověku“ vznikl již v otrokářských systémech ve starověku, kde měl ospravedlnit především utiskování a porobení otroků a zároveň obhájit zotročování jedněch národů a lidských skupin druhými.*“ [1/]
Své nejzvrůdnější podoby však rasismus nabyl v 19. a 20. století.

Novodobý rasismus stejně jako jeho dřívější formy popírá rovnocennost lidských ras a jeho vlastním cílem je naprosté potlačení jiných národů zdůvodňováním jejich méněcennosti, slabosti a závislosti. Původ těchto novodobých rasových teorií je nutno hledat v období devatenáctého století, kdy se formovala kapitalistická společnost.

Jedním z prvních jeho teoretiků se stal Angličan Benjamin Kidd, který zastával názor, že každý sociální pokrok je založen na „přirozeném výběru“ nejvíce přizpůsobivých národů. Dále tvrdil, že právě tyto národy mají vrozenou biologickou nadřazenost nad jinými méněcennými národy. „*Tato teorie antroposociologie a sociálního darwinismu pokládá dosud evropské rasy za vyšší produkt přírodního výběru a tvrdí, že vítězí v boji o život.*“ [2/]

Život společnosti není tedy řízen dobrem, spravedlností či bohem, ale střetáváním jedinců různých kvalit, z nichž přežívá jen ten nejsilnější. Tímto narůstá dehumanizace, kdy lidství je považováno za nedůležitý článek a ztrácí svou hodnotu.

Je pochopitelné, že nelze logicky zdůvodnit žádnou rasovou teorii, pokud podobné jednotlivosti budou zveličovány a zkreslovány. Někteří zastánci rasistických teorií šli ve svých názorech dokonce tak daleko, že se odvolávali na Starý zákon, na biblickou báji o synech Noemových (Semovi, Chamovi a Jafetovi) nebo na učení Mohamedovo, který učil, že někteří lidé byli stvořeni z černé hlíny a jiní z bílé.

Francouzský hrabě J. A. Gobineau (1819-1882) se stal průkopníkem novodobého rasismu na evropském kontinentě. Tento feudál-samouk totiž vypracoval všeobecně rasovou teorii, podle níž k vládě nad ostatními rasami jsou předurčeni pouze lidé s určitými tělesnými znaky a duševními vlastnostmi a schopnostmi. Za nejschopnější a nejčistší považoval plemeno bílé, za nejméně nadané pak plemeno černé. Čistota rasy mu byla nadevše, jelikož právě v ní viděl jedinou příčinu rozkvětu lidstva. Svou rasistickou teorii potom vysvětloval i zánik dávných civilizací Egypta, Indie, Fénicie, Řecka či Říma. „*Tvrdil, že ke kulturnímu úpadku lidstva ve starověku došlo*

v důsledku smíšení ras, vládnoucí rasy s nižšími a méněcennými rasami přistěhovalců a tvrdil, že k takovému úpadku kultury a lidské společnosti dojde i v moderní době.“ /3/

V Německu vychovávaný Angličan Houston Steward Chamberlain se stal stoupencem Gobineauových názorů a dospěl ještě dále svou teorií o nordické rase, která podle něho jediná je předurčena k vládě nad veškerým lidstvem. „*Chamberlain považoval tělesné znaky příslušníků nordické čili germánské rasy za nejdokonalejší. Němci – Teutoni jsou prý vysocí, světlolasi a tudíž odvážní, energičtí, vynalézaví a svobodní. Všichni ostatní jsou touto nadrasou ovládáni.*“ /4/ Stručně řečeno, Chamberlainův rasismus vycházel z toho, že existují rasy nižší a vyšší, přičemž ty druhé se dosahují „šťastným“ míšením a pěstěním. K rozšíření této rasistické teorie dopomáhaly v Německu jednak nietzscheovské názory o „nadčlověku“ a od r. 1933 také fašistická vláda, jejíž ideologičtí mluvčí dále rozpracovali nejrozumnější rasové teorie a vyhlásili tzv. biologický rasismus. Společným znakem a zároveň i značnými slablinami těchto rasových teorií je:

„ 1. že považují lidské rasy za biologické kategorie vyznačené tělesnými vlastnostmi, a to ještě nesprávně hodnocenými, přitom zcela pomíjejí hospodářsko-ekonomické a politické podmínky a vůbec společenské zákonitosti, které jsou rozhodující.

2. že vycházejí a opírají se o zásady, stanovené a priori, dogmaticky a tak, že k nim musí vyhledávat doklady dodatečně a případně je záměrně zkreslit a upravit. Hlavním rysem je tedy nevědeckost a zneužívání vědeckých objevů a poznatků.

3. že naprosto neuznávají skutečnost rovnocennosti lidských ras a docházejí k závěrům, že mírou dokonalosti nebo nedokonalosti lidstva je určitý stupeň civilizace (evropské, americké apod.), což je naprosto neobjektivní měřítko. Přitom jsou některé lidské rasy považovány za vývojově starší a tím prý primitivnější, jiné za vývojově mladší a dokonalejší. V antropologii však neexistují pro žádný z těchto rasistických závěrů a teorií vědecké podklady a opodstatnění.“ /5/

Rasismus má dosud mnoho forem, přičemž nejzvrůdnější byla nepochybně nacistická antisemitská teorie o nadřazenosti „árijské rasy“, kterou začal Adolf Hitler připravovat genocidu druhé světové války. Tato rasová teorie vědomě směřovala pojem rasa s pojmem národa. Rozdíl mezi oběma pojmy je v tom, že rasa je pojem přírodovědecký, biologický a vztahuje se na tělesné vlastnosti – pojem národ je pojem kulturní a historický a vztahuje se na společenský vývoj lidských skupin – národů. Pojem „germánská rasa“, nebo „árijská rasa“ tedy ve skutečnosti neexistuje a

nikdy neexistoval. „Němečtí rasisté v Evropě tohoto jazykového termínu zneužili k označování určitých antropologických typů, především tzv. nordické rasy. Dověšením fašistické rasové ideologie v Německu byla Rosenbergova doktrína již zmíněné „arijské“ neboli „germánské rasy“ jakožto rasy panské, oproti všem ostatním národům, kmenům a rasám, které byly prohlášeny za „nižší“ rasy.“ /6/

Je třeba připomenout, že rasismus, zejména biologický rasismus, působil až do konce druhé světové války nejen v Německu, ale také v Itálii a Japonsku.

Do této kategorie náleží také rasisticko-eugenické principy, které se později uplatnily např. v USA v zákonech zakazujících sňatky bílých a barevných obyvatel, které měly hlavně zabránit rasovému míšení obyvatelstva a přispět k čistotě bílé rasy./7/

3.1.1 Poznámky:

/1/ WOLF, Josef: Člověk a jeho svět. Úvod do studia antropologických věd. Praha, UK 1992, s. 88.

/2/ Viz /1/, s. 89.

/3/ Viz /1/, s. 91.

/4/ Viz /1/, s. 92.

/5/ Viz /1/, s. 92-93.

/6/ Viz /1/, s. 94

/7/ Srv. WOLF, Josef: Člověk a jeho svět. Úvod do studia antropologických věd. Praha, UK 1992, s. 73-102.

4 Produkty rasismu

- Rasová diskriminace
- Rasové násilí

RASOVÁ DISKRIMINACE – definice: „V obecné rovině jde o proces odlišování, vnímání rozdílů a také o výsledky tohoto procesu. Jedná se zejména o neoprávněné rozlišování jedinců nebo skupin na základě jejich příslušnosti k určité biologické (rasové) či sociální (profesní, politické, stratifikační, náboženské apod.) kategorii a znevýhodňování jedněch oproti druhým.“ /1/

Do rasové diskriminace lze zařadit dva druhy tohoto chování: a to diskriminaci úmyslnou (např. upírání určitého zaměstnání) a diskriminaci strukturální (např. vzdělávací systém, který nebere v úvahu kulturní zvláštnosti Romů).

Dějištěm rasové diskriminace je nejčastěji trh práce, oblast poskytování služeb a v neposlední řadě i oblast vzdělávání. Bohužel stát se touto problematikou v současnosti příliš nezabývá.

Strukturální diskriminace velice často užívá tvrzení „o rovnosti všech“, které je však chápáno ve smyslu „všichni jsou stejní“. Proto ten, kdo se nějakým způsobem odlišuje a nezapadá přitom do skupiny budící soucit (lidé rasově odlišní, migranti), bývá často veřejností ohodnocen: „Nechce se změnit, a proto naše chování k němu je jeho vina a jeho problém“.

Obrana proti rasové diskriminaci je obtížná. I když ji zákony zakazují, je těžké nalézt určité sankce, které lze uplatnit, pokud k rasové diskriminaci dojde.

RASOVÉ NÁSILÍ – definice: „Pod tímto termínem rozumíme násilné chování (ve smyslu fyzického násilí) s rasovým motivem, jehož objektem je neindividualizovaný příslušník rasově odlišné skupiny. V případech rasového násilí je podstatné, že „oběť nemá tvář“, útočník napadá odlišnou rasu a konkrétní oběť je s kýmkoliv z této skupiny zaměnitelná.“ /2/

Postih rasového násilí je na tom oproti rasové diskriminaci lépe. Případy jsou lépe rozpoznatelné. Rok 1995 se stal na tomto poli výrazným mezníkem. Toho roku byl totiž zabit Tibor Berki ve Žďáru nad Sázavou. Po tomto činu se vláda poprvé zřetelně vyslovila proti rasismu a rasovému násilí, což vedlo k přijetí několika opatření. (např. zvýšení trestní sazby pro trestné činy s rasovým motivem, jmenování jednoho specialisty na boj s rasovým násilím na každém okresním ředitelství Policie ČR, zřízení dvou zvláštních pořádkových jednotek městské policie pro boj

s extremismem, a to v Praze a Ostravě, zavedení jednotné evidence přestupků a trestných činů s rasovým motivem aj.)

4.1.1 Poznámky:

/1/ ŠÍŠKOVÁ, Tatjana: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha, Portál 1998, s.14.

/2/ Viz /1/

5 Problém správného užívání pojmů „rasismus“ a „xenofobie“

Velmi často dochází k tomu, že termínu rasismus je použito v situaci, kdy se jedná o xenofobii. Často se tak stává v případě vztahu české společnosti vůči romskému etniku. Je totiž možno konstatovat, že hlavní roli tu na sebe nebere rasismus v pravém slova smyslu, nýbrž především rozdílné civilizační a kulturní hodnoty, spolu s xenofobními předsudky a „tradičními“ postoji části majoritní společnosti.

Ovšem mohou nastat i takové případy, které by bylo možno klasifikovat na pomezí xenofobie a rasismu. Bohužel dosavadní terminologie nám neposkytuje adekvátní výraz, který by tento jev mohl přesně pojmenovat. Do této kategorie lze zařadit i případy, kdy se jedná především o xenofobní averse, aniž by šlo o projevy propracovaného rasismu, tedy případy, které z nedostatečnosti terminologie jsou ihned označovány jako rasismus. Jedná se hlavně o případy související s předsudky a postoji valné části obyvatel vůči romskému etniku.

Nelze ale opomenout ani ten fakt, že novodobá xenofobie může někdy mít rasistický podtext či přímo splývat se skutečným rasismem (je-li tento definován i teoreticky). Avšak většinou se jedná o projevy xenofobie vycházející z nechuti k cizincům jako takovým, kteří mohou být jazykově (čeština náleží s romštinou do skupiny východních indoevropských jazyků) a etnicky (Romové jsou taktéž Indoevropané a příslušníci bílého plemene) sebebližší, z nechuti nejrozumnějšími způsoby omlouvané. Právě zde je na místě použití onoho výrazu „jsou jiní než my“.

Velmi často se stává, že sami ti, kteří hovoří o rasismu, zpravidla netuší, co skutečný rasismus je. Rasistické sklony se mohou někdy vyskytnout v nejrozumnějších a nečekaných prostředích. Naopak tam, kde často zaznívají rasistická hesla se může jednat o xenofobní nálady či provokující akce některých extrémních hnutí, jejichž stoupenci nemusí mít často reálnou představu o skutečném rasismu.

Také v případě zákazu vstupu některým příslušníkům minorit na plovárnu v době šířící se žloutenky mezi těmito skupinami obyvatel nelze hovořit o rasismu. Vždyť přece hloupost někoho není ještě rasismem. Je tedy třeba správně chápat použití těchto termínů a rozdíl mezi nimi. /1/

5.1.1 Poznámky:

/1/ Srv. NUSKA, Bohumil: Terminologické poznámky k našemu současnému politickému slovníku. In: Výchova k demokratickému občanství. Výchova v přerodu společnosti ČR z postkomunistické v demokratickou. Praha, UK 1998, s. 75-86

6 Česká ultrapravicová scéna po roce 1989

Pravděpodobně každý z občanů naší republiky zaznamenal zviditelnění problematiky extremismu po r. 1989. Právě tato problematika byla komunistickým režimem na veřejnosti uměle zakrývaná.

Nevýhodou českého národa byla čtyřicetiletá uzavřenost před okolním světem. V době, kdy došlo ke svržení železné opony, začalo vystupovat na povrch xenofobní naladění části obyvatelstva. Živnými kořeny pro vytvoření klimatu s extremistickým podtextem byla lhostejnost veřejnosti k nemalé části extremistických projevů, sympatizování s těmito projevy nebo dokonce jejich podpora.

V posledních letech se u fenoménu pravicově extremistických hnutí projevuje inklinace k terorismu. Tato hnutí stojí zpravidla proti vládě. Jsou zejména zaměřena proti cizincům, méně přizpůsobivým domácím etnikům a občas i proti určitým skupinám lidí na okraji společnosti (bezdomovci, narkomané, tělesně postižení apod.). Dalším terčem extremistických projevů jsou občané židovského původu. Často dochází i k tomu, že psychicky méně stabilní členové těchto skupin se uchylují k pokusům o vraždy osob z národnostních, rasových a jiných důvodů ale i k teroristickým útokům na představitele státní moci.

Česká extremistická scéna prošla v posledních letech řadou změn, během nichž jednotlivé extremistické skupiny získávaly své stoupence a také došlo k rozšíření mezinárodní spolupráce těchto skupin (oblast předávání informací, pořádání společných akcí).

Obrovskou výhodou pro extremisty je vyspělost výpočetní techniky. Nabízí jim totiž mnohem větší samostatnost a zároveň snižuje možnost odhalení jejich často nezákonné činnosti (Internet pro komunikaci; výroba plakátů, brožur, časopisů; využívání scannerů).

Tato scéna přeorientovala svou činnost po r. 1992 na „kulturní aktivity“ (benefiční koncerty, koncerty kultovních hudebních skupin, vytvoření vlastních médií, zejména časopisů). Začaly se objevovat i tiskoviny, které neplnily již jen funkci „informovat“, ale staly se vyhledávači „spřízněných duší“. V r. 1994 se aktivity dále rozrostly. Byly organizovány koncerty skinheadských kapel (skinheadská scéna má nejbližší k násilným vystoupením), a tak se získávaly finance, ale i obdiv a respekt u zahraničních extremistických hnutí. Během r. 1996 došlo

k rozšíření a propagaci idejí a názorů rozcházejících se se základními demokratickými principy.

Koncerty skinheadských kapel slouží především k propagaci extremistických ideologií. Během nich jsou rozšiřovány nelegální tiskoviny (na našem území je známo asi 50 titulů, v nichž jsou publikovány rasistické, fašistické a neonacistické texty), potištěná trička, nášivky apod. Koncerty konající se právě v naší republice patří k nejmasovějším v Evropě.

Osoby stojící na okraji pravicově extremistických organizací či jejich sympatizanti jsou často pachatelé násilných, nejen rasově motivovaných činů. K nejčastějším konfliktům extremistického charakteru dochází převážně v lokalitách se složitější sociální situací a nižší vzdělanostní strukturou obyvatel. Tito lidé mívají obvykle tendence k tzv. „jednoduchým řešením“, která určitě extremisté nabízejí.

„Právě příznivci hnutí skinheads jsou výhradními pachatelé trestné činnosti s rasovým či národnostním podtextem. Jedná se hlavně o mladé lidi, kteří směřují převážně proti romské komunitě.“ /1/

„Jistě každý z nás se ve svém životě setkal s příznivcem hnutí skinheads. Kromě vyholené hlavy je charakteristickým znakem skinheada klasický oděv: oranžovo - zelená oboustranná bunda (tzv. bomber), ozdobená nášivkami zpravidla kulatého tvaru nebo v podobě tzv. 'domovenky'. Kalhoty, nejčastěji jsou to džíny, bývají úzkého střihu, se záložkami nebo zkrácené do úrovně vojenských bot ('kanad'). Doplnky tvoří většinou tetování nebo odznakové plakety ('placky').“ /2/

Jelikož nelze s jednoznačností vymezit pojem „pravicový extremismus“, je určité třeba jmenovat několik jeho určujících rysů:

- *„Vlastní národ je přeceňován.*
- *Určité cizí kultury a národy jsou považovány za méněcenné, a jsou proto odmítány.*
- *Parlamentní demokracie je odmítána, avšak politický řád usiluje o to, aby byla institucionalizována nerovnost lidí, která se zakládá na národnostní, etnické nebo rasové příslušnosti.*
- *Lidé jsou připraveni prosadit své vlastní cíle také pomocí síly.*
- *Zřízení, symboly a praktiky nacionálně socialistických států figurují jako vzor.“ /3/*

Spojovacím prvkem pro krajně pravicové politické organizace a skupiny v Čechách a na Moravě byl především rasismus, méně nacionalismus a xenofobie.

Rasistické prvky bylo možno identifikovat u hudebních skupin existujících již před rokem 1989. Nejznámější z nich byla skupina Orlík. Osazenstvo této kapely (Daniel Landa, David Matásek, Petr Štěpánek...) je možno považovat za první skiny v Čechách. Další kapelou byl Braník. Obě skupiny porušovaly svými texty zákon. Paradoxní je, že jejich nahrávky byly firmou Monitor oficiálně distribuovány na trh.

Hnutí skinheads vzniklo na konci 60. let v Anglii jako reakce na ekonomickou stagnaci. Odráželo nespokojenost dělnické mládeže s přílivem přistěhovalců. Ovšem nutno dodat, že nebylo původně rasistické. A právě na tyto počátky navazují programově nefašističtí a nerasističtí skinheads. Jsou to Redskins a SHARP Skins („skinheadi proti rasovým predsudkům“).

Extremističtí stoupenci se organizují ve čtyřech mezinárodních a zhruba v šestnácti českých ultrapravicových organizacích, které navazují buď přímo na tradice českého předválečného a protektorátního fašismu, nebo na militantní skupiny neonacistů v západní Evropě, USA, Kanadě a Jihoafrické republice.

6.1 NEJVÝZNAMNĚJŠÍ EXTREMISTICKÉ SKUPINY:

Hooligans

Členy tohoto seskupení tvoří rasisticky zaměřeni fotbaloví fanoušci.

Národní obec fašistická

Ustavila se v Praze na jaře r. 1992. Obsahem programu je český fašismus a rasismus, tiskovinou časopis Agresor a Stráž říše propagující likvidaci jiných spoluobčanů a navazující na prvorepublikovou Gajdovu Národní obec fašistickou.

Bohemia Hammer Skinheads (BHS)

Patří mezi nejvýznamnější militantní organizace neonacistického typu a jednoznačně se hlásí k nacismu, rasismu a antisemitismu. Hnutí vznikalo po r. 1990 a je součástí mezinárodní nacionalistické organizace Hammer Skinheads. Za zakladatele české sekce jsou považováni Robert Daněk (vydavatel fašistických časopisů), Petr Krajčák (manažer rasistické kapely Valašská liga), Tomáš Kutek (organizátor koncertů a setkání), Karel Duben (vydavatel prvního skinheadského časopisu Hubert). Jádrem organizace tvoří členové s označením „activist“, přičemž trvá celkem dlouhou dobu, než se přívrženci BHS (sdružení v tzv. „support group“-podpůrné skupině) dostanou do této kategorie. Heslem sdružení je tzv. deset slov „my musíme chránit existenci našich lidí a budoucnost našich dětí“. Stoupenci bojují za „přežití bílé rasy“, proti sexuálním deviantům, homosexuálům, feministkám a informace o holocaustu Židů považují za lživé a popírají je.

Úspěšným krokem policie ČR bylo ochromení skinheadského hnutí ve dnech 20. a 21. února r. 1999 v Plzni. „Policie tvrdí, že činnost tohoto extremistického hnutí je na delší dobu paralyzována. Za přispění tajné služby pozatýkali kriminalisté v předvečer sobotního srazu BHS v Líních u Plzně lidi, kteří několik let budovali strukturu českého skinheadského hnutí a organizovali jeho setkání.“ /4/

Blood and Honour a White Arian Resistance (W.A.R.)

Spolupracují s BHS. Příprava k terorismu je náplní jejich činnosti. W.A.R. počítá s rasovými konflikty ústícími v tzv. „rasovou válku“.

Národně socialistické hnutí Evropy

Ideologií je nacionální socialismus, rasismus a antisemitismus. Členové procházejí paramilitárním výcvikem. Vlastní národ je upřednostňovaný nadevše. Organizace vydávala časopis Árijský boj. Je organizovaná mezinárodně.

Sudeťáci

Orientují se na česko-německé pohraničí. V současnosti se jejich činnost orientuje na fotbalové stadiony.

Ultrapravicová národní fronta (UPNF)

Prezentovala se 11. března 1995. Snaží se o sjednocení všech nacionálních vlasteneckých organizací. Vydává časopis Národní listy.

Bohemia skinheads

Do této organizace přešla značná část aktivistů UPNF. I když se její založení datuje oficiálně na jaro 1996, již o rok dříve byla pořádána demonstrace v Mladé Boleslavi, kde její účastníci hajlovali.

Bratrské vlastenecké hnutí

Toto hnutí působí v Plzni. Vydává časopis Česká krev. V jejich programu se mimo jiné objevuje: „Konec přijímání jiných kultur (německé, americké)... Přísnější imigrační zákony (cikáni jsou také přistěhovalci)... Obnova trestu smrti, pro zvláště nebezpečné recidivisty... Ochrana republiky proti všem živlům, kteří ohrožují samu podstatu její existence...“

Jednota kalicha

Pokus o její založení proběhl koncem r. 1993. Tato organizace měla odmítat neonacismus a fašismus, avšak propagovat rasismus, rasovou segregaci, rasovou a národnostní intoleranci. Členové měli usilovat o spojení všech skinheadů v České republice, orientovaných ve smyslu českého nacionalismu.

Vlastenecká liga (VL)

Převzala ideu Jednoty kalicha. O její založení se dále zasloužili členové z organizací Bedford a Nová česká jednota. Mediálně nejznámějším představitelem VL je její místopředseda Mgr. Miroslav Houška. Její ideologií je český nacionalismus, prvky rasismu, xenofobie (zvláště protiněmecké a částečně protiruské) a militantně orientovaný český husitský tradicionalismus. Mezi hlavní tiskoviny patří Český štít, Čistý štít a Práce. VL bývá ovšem často kritizována za málo radikální postoje. Lze totiž konstatovat, že nikdy nebyla „tou pravou“ extremistickou organizací. Je však nutné podotknout, že je radikálně vyhrocena proti deklasovaným společenským vrstvám a jejich „ochráncům“ (HOST=Hnutí občanské solidarity). Tvrdé jádro v extremistických hnutích zaujímá k VL nepřátelský postoj (obvinění z homosexuality, zrádovství rasy, přísluhování židovstvu a donášení policii). Autoritativní konzervatismus je politickou koncepcí VL. Jejími vzory jsou J. Hus, J. Žižka (bojovníci za „pravdu“ a „spravedlnost“) a Tomáš G. Masaryk (muž, který dokázal sjednat v zemi pořádek a právní stát v pravém slova smyslu). Jejím nejoblíbenějším zahraničním politikem je Margaret Thatcherová.

Vlastenecká fronta (VF)

Toto hnutí bylo založeno 21. srpna 1993 v Brně. Ještě téhož roku bylo Ministerstvem vnitra ČR oficiálně registrováno. Její tiskovinou byl časopis Nový řád (později nazývaný Fénix). Ideologií VF je extrémní český národní socialismus, antisemitismus, rasismus a neonacismus. Jejím předsedou se stal Jiří Fidler, student historie a dějin umění na Masarykově univerzitě v Brně, jehož idolem je Francouz Le Pen. VF požaduje domovské právo pro cikány, zpřísnění a omezení interrupcí, profesionalizaci české armády. Platí zde uplatňování vůdcovského principu. Při veřejné akci v Praze dne 28. října 1996 na sebe upoutali pozornost představitelé VF svým oblečením, a to hnědými košilemi s černými kravatami.

„Důležitým časopisem VF je Pochodeň Dneška. Je to jediný neskinheadský časopis s krajně pravicovým zaměřením. Bývá označován za 'časopis věrných katolíků'.“ /5/

Národní front castistů (NFC)

Vznik této organizace se datuje na 10. květen 1994. Je také registrována Ministerstvem vnitra ČR jako občanské sdružení. Obsahem programu NFC je nacionalismus a hlásání národní a rasové segregace. Tiskovinou je časopis Národní boj. Castisté se hlásí k ideologii jejich rádce a učitele Jaroslava Janovce.

Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa (SPR-RSČ)

Tato politická strana představuje obrovské nebezpečí. Její představitel PhDr. Miroslav Sládek ovlivňuje jistou část voličů svými demagogickými projevy. Lidem s určitými komplexy sděluje jen to, co chtějí slyšet. Strana vydává od r. 1990 časopis *Republika*, který šíří nacionalismus, antisemitismus, rasovou nesnášenlivost a xenofobii. Pokud se někdy stane, že jsou republikáni obviněni z pronášení rasistických výroků, nestojí za nimi a tvrdí, že tomu tak není. Podobná situace je charakteristická i pro oblast zahraničních styků. Ačkoliv podle jejich prohlášení udržují kontakty se západoevropskými demokratickými stranami (republikáni z USA nebo britští konzervatisté), na druhé straně se několika prohlášeními a svým znakem přihlásili k německým neonacistickým Schonhuberovým republikánům, k Haiderovi v Rakousku, Le Penovi ve Francii a liberálně demokratické straně Vladimíra Žirinovského v Rusku. Účast SPR-RSČ je doložena i na protiněmecké a protižidovské demonstraci ve Zhořelci r. 1993. Existuje i řada důkazů o vzájemných sympatiích mezi SPR-RSČ a přívrženci hnutí rasistických skinheads.

Je ale více než nutné podotknout, že ve volbách, které se konaly v r. 1998, nezískala Sládkova strana dostatečný počet procent, aby se mohla ucházet o křesla v parlamentu. To lze tedy hodnotit jako posun vpřed pokud se týče vyspělosti našich voličů.

Vzhledem k výčtu těchto hnutí je zřejmé, že politický extremismus je v neustálém pohybu. „V r. 1996 začaly orgány činné v trestním řízení stíhat pachatele rasově motivovaného násilí, čímž nastal určitý útlum v činnosti militantních fanatiků.“ [6]

Nejvýznamnější trestné činy skinheadů:

„únor 1991 – V Klatovech zaútočila skupina místních občanů na rodinu romských usedlíků. Po tří denním pogromu byl ubit Rom Emil Bendík. Útočníci byli odsouzeni k trestům od 16 měsíců do 7,5 roku.

srpen 1991 – V Jičíněvsi na Jičínsku utýral příslušník hnutí skinheads šestiletého romského chlapce. Krajský soud v Hradci Králové jej odsoudil za brutální vraždu na 17 let.

září 1993 – Skupina skinheadů na městském ostrově v Písku napadla tři romské občany; jeden z nich, Rom Tibor Danihel, utonul v řece Otavě. Tři skinheadi byli odsouzeni k trestům od dvanácti do jedenatřiceti měsíců.

říjen 1995 – Skupina skinheadů napadla v Břeclavi romské manžele Josefa a Jarmilu Polákovy, kteří stáli na autobusové zastávce. Polák utrpěl otřes mozku a

přišel o jedno oko. Okresní soud v Břeclavi odsoudil útočníka Marcela Totha k 6 letům odnětí svobody.

listopad 1995 – Čtyři pachatelé sympatizující s hnutím skinheads napadli Roma Tibora Berkiho v jeho bytě. Berki později zemřel v nemocnici na následky zhmoždění mozku. Krajský soud v Brně odsoudil hlavního obžalovaného Zdeňka Podrázského za vraždu k odnětí svobody na 13 let. Druhý pachatel byl odsouzen k 20 měsícům odnětí svobody a zbývající dva mladiství byli odsouzeni podmíněně na šest a dva měsíce.

listopad 1997 – Osmnáctiletý skinhead podle policie dvěma bodnými ranami nožem zavraždil v Praze soudánského, studenta a druhému přetál šlachy na ruce.

leden 1988 – Policie ukončila vyšetřování vraždy soudánského studenta Hasana Amína Abdar Rádíma, který byl zavražděn dvěma ranami nože do břicha v listopadu předchozího roku. Vyšetřovatel obvinil staršího z dvojice skinheadů, osmnáctiletého kuchaře Petra Zborníka z vraždy.

květen 1998 – Příznivci hnutí skinheads napadli dvojici Indů v soupravě pražského metra na trase B. Kvůli snědé barvě pleti jim skiní začali nadávat „do černých svini“. Následovaly údery pěstí a kopance, při nichž jeden z Indů utrpěl zlomeninu nosních kůstek, druhý pak slabší otřes mozku. Pětice byla obviněna z trestných činů ublížení na zdraví, výtržnictví a násilí proti skupině obyvatel.“ [7]

Útoky skinů jsou veřejnými činiteli pravidelně odsuzovány. Po události ve Vrchlabí v únoru r. 1998, kdy skiní způsobili Romce Heleně Bihářové smrt (po jejich útoku se utopila v řece Labi), reagoval Vladimír Mlynář slovy: „Zavraždili ji čeští rasisté... Stydím se v tuto chvíli, že patřím mezi bílé.“ [8]

„Český neofašismus není chiméra, ale skutečná hrozba,“ tvrdí Petr Horák. Toto jsou slova absolventa průmyslovky, který spolu se svým kamarádem už několik let mapuje aktuální stav zdejšího neofašistického hnutí. Podařilo se jim vypracovat rozsáhlý archiv o militantním rasismu u nás. Petr si ostříhal svoje vlasy, sehnal zeleného bombera a ve svém volnu se začal pohybovat mezi lidmi, pro které má jediné označení: „fašouni“. Spolupracoval se svým kamarádem s Hnutím občanské solidarity a později si založili vlastní nadaci s názvem Freedom Monitor. Výsledky jejich pátrání zní více než jasně: „Není to jen parta přihlouplých pivařů, jak by se mohlo na první pohled zdát. Bojůvky svalnatých řvounů jsou jen nejviditelnějším projevem toho, co se dnes ve fašistických kruzích děje. V pozadí existuje síť ideových vůdců, která v mnohém připomíná organizovaný zločin.“ Dále varují, že situace je vážná. „Fašisté se snaží vyvolat dojem, že jsou běžnou součástí společnosti, aby si lidi na jejich projevy zvykli jako na něco normálního.“ [9]

6.2 EXODUS ROMSKÉHO OBYVATELSTVA

V důsledku hrozícího nebezpečí rasového násilí ze strany mnoha extremistických hnutí i rasové a sociální diskriminace, která zůstávala již dlouhou dobu přehlížena i z nejvyšších státních míst, započal v létě roku 1997 romský exodus odchodem početné skupiny Romů do Kanady a následně do Velké Británie. Romská otázka tak začala být projednávána vládou intenzivněji a tehdejší předseda vlády Václav Klaus požádal o vypracování zprávy o situaci romské komunity předsedu Rady pro národnosti a ministra bez portfeje Pavla Bratinku a odmítl kritiku bývalé aktivní členky Romské občanské iniciativy (ROI) Kláry Veselé, že vláda za celou dobu svého působení nepřijala žádnou koncepci řešení romské otázky se slovy: „*Nemohu souhlasit, že se romskou problematikou začala vláda zabývat až teď.*“ /10/ V polovině srpna r. 1997 vyzvali Klaus, Bratinka a předseda ROI Emil Ščuka Romy, aby nepodléhali iluzi o snadném životě v emigraci, ale aby se připojili k řešení problému přímo v České republice a neopouštěli ji. Tehdy požádalo od počátku r. 1997 do poloviny září o statut uprchlíka v Kanadě téměř 1100 občanů ČR a na začátku října r. 1997 obnovila kanadská vláda vízovou povinnost pro české občany. A tak se pozornost romských uprchlíků z naší země upřela k Velké Británii, kdy startovacím bodem pro odchod tam se stala reportáž „Cikáni jdou do nebe“ odvysílaná v létě r. 1997 na televizní stanici Nova, jež popisovala utěšený život Romů v Británii. Zpočátku přijíždělo do Británie v průměru 60 Romů denně a ke konci října 1997 žádalo o azyl 242 Romů z ČR. Britská vláda zaujímala k Romům z počátku tvrdý postoj a až postupnými zprávami o protiromských útocích v naší zemi se postoj měnil. Důležitým mezníkem se stala vražda Romky Heleny Bihariové ve Vrchlabí v polovině února r. 1998, z níž byli podezřelí příslušníci hnutí skinheads. Tehdy tříčlenná romská rodina získala od britského soudu azyl na čtyři roky s možností požádat poté o trvalý pobyt v Británii.

„Nejistotu skupiny občanů, která vyjadřuje přání odejít ze země, je nutno nazvat významným a alarmujícím problémem celospolečenským.“ /11/ Podle smlouvy o Evropské unii nemá země produkující uprchlíky v demokratickém společenství států Evropské unie místo. Toto je varující moment pro naši zemi jako žadatele o vstup do Evropské unie, protože za nejzávažnější problém ochrany lidských práv jsou označovány projevy diskriminace romského obyvatelstva. Podle posudku Evropské komise k žádosti ČR o členství existuje v naší republice problém diskriminace Romů, zejména prostřednictvím uplatňování zákona o občanství. Vedle toho

zmiňuje, že Romové jsou „cílem četných projevů diskriminace v každodenním životě a trpí násilím ze strany skinheadů, aniž by se jim dostalo náležité ochrany úřadů“, a dále také nevylučuje „diskriminaci ze strany většinového obyvatelstva, především pokud jde o přístup k práci a bydlení“. /12/ Z hlediska budoucnosti jsme s Romy na stejné lodi a nic na tom nemůže změnit skutečnost, zda se některým jednotlivcům podaří „skočit přes palubu“ a úspěšně doplout do kanadské či jiné zaslíbené země.

Praha, IPPF ČR 1997, s. 87.

12. HIRNIK, Jiří. Policie zadržela řekou řádí skinheadskou bandu. MŠ Lides, 22.7. 1999, s. 1.

13. MAZEL, Michal. Společný právníkový ustanovení v České republice. Diplomová práce, Brno 1993. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta právnická.

14. PENC, Stanislav. Výběr z informačního servisu, 1.1/14, 1995, s. 1.

15. Vláda.

16. KUBITA, J. Nezároveň, který vstoupil kampaň nepříběh. LN, 24.2.1998, s. 9.

17. ŠALER, Marek. Světlá, který se jen nedívá. Magazin Dnes v TV, 1.7.1997, s. 8-9.

18. POLAČEK, Martin. Během rožské otázky je stále v nepohledu. LN, 15.8.1997, s. 3.

19. RAZEK, Vít. Útok stádu na televizní LN, 4.9.1997, s. 11.

20. BARSOVA, Andrea. Co s Romové, azylové právo v Thajsku. LN, 23.1.1997, s. 9.

6.2.1 Poznámky:

- /1/ Zpráva o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií nebo páchaných příznivci extremistických skupin. Praha, MV 1998, s. 1-16.
- /2/ ČAPEK, Vladislav: Organizace holých lebek mají svůj vlastní svět. LN, 15.11 1997, s. 3.
- /3/ RÝDL, Karel – NEZEL, Ivo: Rasismus a nacionalismus v současném životě. Praha, IPPP ČR 1997, s. 82.
- /4/ PIRNÍK, Jiří: Policie zasadila těžkou ránu skinheadskému hnutí. MF Dnes, 22.2 1999, s. 1.
- /5/ MAZEL, Michal: Současný pravicový extremismus v České republice./Bakalářská práce/. Brno 1995. Masarykova univerzita v Brně. Fakulta filozofická.
- /6/ PENC, Stanislav: Výběr z informačního servisu, č. 13/14, 1996, s. 1.
- /7/ Viz /4/
- /8/ KUBITA, Jan: Na agresivní skiny veřejná kampaň nepůsobí. LN, 24.2 1998, s. 3.
- /9/ ŠÁLEK, Marek: Svědek, který se jen neřvává. Magazín Dnes + TV, 3.7 1997, s. 8-9.
- /10/ POLÁČEK, Martin: Řešení romské otázky je stále v nedohlednu. LN, 15.8 1997, s. 3.
- /11/ RÁZEK, Vít: Útěk nikdy není řešením. LN, 4.9 1997, s. 11.
- /12/ BARŠOVÁ, Andrea: Čeští Romové, azylové právo a Evropská unie. LN, 23.8 1997, s. 9.

7 Dějiny Romů

Nebude možná od věci začít slovy P. Gaugina, jež zní: „Odkud přicházíme? Kdo jsme? Kam směřujeme?“ Právě tuto trojotázku kladli lidé sami sobě i druhým, když pátrali po svém původu a smyslu vlastního života a když přicházeli do styku s těmi, jejichž životní osudy zahalovalo cosi zvláštního, neobjasněného a snad i tajemného. Jednou takovou neznámou jsou právě Romové - pro nás tak pestré a různorodé etnikum, odlišné nejenom fyzicky, nýbrž především mentálně. Právě toto etnikum žijící odlišným způsobem života vzbuzovalo značnou pozornost již odedávna u mnoha učenců, kronikářů a později i etnografů.

Podat přesné dějiny Romů nebude tak zcela jednoduché, protože dosud chybí obsáhlejší podání práce věnované výhradně starším dějinám Romů. Tato situace je dána především nedostatkem a neúplností dochovaných pramenů.

7.1 PŮVOD ROMŮ

Velké polemiky byly dlouhou dobu vedeny nad otázkou původu Romů. Právě na počátku 15. století, kdy se Romové hromadně objevili v Evropě – což byla vlastně druhá migrační vlna směřující k nám, vznikaly o nich nejrozumnější domněnky a dohady, kdy je řada badatelů pokládala za Egyptany jako např. Ludolph de Sudheim, který tvrdil již před rokem 1350: „Říkají jim Egyptané, neboť pocházejí z rodu Faraonů.“ ^{/1/} „Tento středověký kronikář se vyznačuje také tím, že mimoděk zapsal dvě romská slova – *Mandopolini sive Mandides*, *De Sudheim* označuje egyptský lid výrazem *man-dindes*, což v romštině znamená 'mně dali'.“ ^{/2/} V sanskrtu *déná* znamená dávat, dáti. Je tedy vhodné vysvětlit si, co vedlo některé badatele k domněnce, že Romové přišli do Evropy z Egypta. Patrně největší zásluhu na tom měli sami Romové, kteří vyprávěli lidem své pověsti, zkazky a legendy a prohlašovali o sobě, že jsou křesťanskými psanci. Podle jedné verze byli prý svedeni Turky, kteří je v Egyptě přepadli, od své pravé víry. Zato je prý německý císař a polský král vypudil ze země a vrátit se mohli až po rozhřešení a odpuštění od papeže. V r. 1422 jim papež v Římě po jejich vyzpovídání uložil pokání, že se mají 7 let v chudobě světem potulovat a nikdy nesmí spát na lůžku.

Ve druhé verzi uváděli Romové, že se jejich předkové nepohostinně zachovali k Panně Marii prchající s Ježíškem před Herodem do Egypta. Romové byli ve svých

výpovědích povětšinou jednotni, což by naznačovalo, že opravdu přišli z Egypta nebo byli vytlačeni z území, jež v minulosti Egypt připomínalo. Avšak věda podala několik námitek k egyptské legendě:

1. „V případě, že by skutečně Romové přišli z Egypta, museli by podle bible označit svoji původní vlast názvem Mezr nebo Mizraim, kterýžto název byl běžně užíván ve starší době. Teprve později vzniklo mezi učenci pojmenování Egypt.“ /3/
2. Žádný z kronikářů, letopisců či učenců nepodává záznam o migraci tak velkého počtu lidí.
3. Aby se Romové mohli dostat přes moře do Evropy, potřebovali by lodě, které patrně neměli.

Jelikož Romové neměli žádnou písemnou památku své historie, mohlo se stát, že velice snadno přijali pověst, která jim byla vykládána.

V 18. století nastal v této oblasti zvrat, kdy díky souvislému sběru jazykových materiálů (oblast Pobaltí, Německa, Ruska, Uher, Sedmihradska) a hlavně značnému rozvoji přírodních věd i rozmachu věd humanitních došlo k důležitému objevu. K závažnému zjištění došel totiž maďarský student teologie Štěpán Váliy roku 1763. Tento student se setkal na univerzitě v Leidenu se skupinou indických studentů a kromě podobného fyzického vzhledu s Romy jej velice zaujala jejich řeč. Všiml si totiž, že je nápadně podobná řeči, kterou používají Romové v jeho rodném městě. Nechal si proto od nich sepsat seznam asi tisíce nejfrekventovanějších slov a doma je pak porovnával se slovy romského jazyka. Romové uvedli téměř u většiny z nich stejný obsah.

Velice potřebné se následně zdálo provedení srovnání romštiny se sanskrtem. Tohoto úkolu se zhostil německý statistik, kulturní historik a profesor filosofie Heinrich Moritz Gottlieb Grellman. Tento učenec přesvědčivě dokázal indický původ Romů ve svém objeveném stěžejním díle „DIE ZIGEUNER – EIN HISTORISCHER VERSUCH ÜBER DIE LEBENSART UND VERFASSUNG, SITTEN UND SCHICKSAHLE DIESES VOLKS IN EUROPA NEBST IHREM URSPRUNGE“, vydaném v roce 1783. Právě Grellman stál u zrodu etapy, ve které si osvícenství uvědomovalo nutnost řešení romských problémů společenskými reformami v oblasti sociální, kulturní, mravní i školské a nikoli represemi. Ačkoliv Grellman nechoval k Romům příliš dobré vztahy, poměrně objektivně se vyjadřuje o jejich řemeslnické dovednosti a zručnosti a vysoce hodnotí jejich hudební nadání. Je třeba vyzvednout Grellmanovu myšlenku, že Romům je třeba pomoci. Tvrdí totiž:

„Romové již dlouho žijí v líně uprostřed vyspělých národů, aby nás přesvědčili. Že sami nejsou s to, pouhými příklady jiných lidí se vymanit z pout neřestí... Proto je jim cizí a účinná pomoc nutná.“ /4/ Nevystihuje snad tato myšlenka problém současnosti?

Romská problematika poutala i naše vzdělance a to především představitele národního obrození, ale také velké národní spisovatele – Boženu Němcovou, Aloise Jiráska, Karla Hynka Máchu (jeho román „CIKÁNI“ je prostoupen láskou ke svobodě).

Jak již bylo zmíněno, novější bádání dospěla k názoru, že Romové kdysi náleželi k původnímu drávidskému obyvatelstvu Indie. Svědčí o tom nejen názvy „Dom, Damaru, Das a Dasja“ (sanskrtské názvy), ale i zcela běžná sanskrtská slova, jako např. ruppjá, romsky rup – stříbro, saunaká, sovnakaj – zlato, trušul – kříž, rátri, rát, ráti – noc atd. Ale co se týče jejich postavení v indické společnosti, není bohužel tato otázka ještě dnes vyřešena. S určitostí lze konstatovat, že postavení Romů ve společnosti bylo nízké. Avšak názory se různí ve věci, ke které vrstvě obyvatelstva Romové náleželi. Někteří autoři totiž pokládají Romy za árijce z Pandžábu a příslušníky kmenů žijících v povodí řeky Gangy a někteří zase spojují Domy – Romy s vykázaným vzorcem Páriů a „nedotknutelných Čandálů“ z Manuova zákoníku.

Romové se většinou věnovali kovářským a různým řemeslnickým profesím, primitivně zpracovávali kov, dřevo, kůži, hlínu a jiný materiál. Jejich způsob obživy je většinou nutil k územnímu pohybu. Ale není doloženo, že Domové v Indii stále kočovali. Romští tanečníci, muzikanti či kejklíři se většinou různě potulovali a nebyla jim cizí žebrota a dokonce ani krádež. Na druhou stranu je však třeba podotknout, že hudba s řemesly nebyly v Indii nikdy opovrhovány. Proto další klíčovou otázkou pro nás je, proč Romové ze své pradávne vlasti odešli. Protože opět chybí písemné památky, nemůže historie podat jednoznačné vysvětlení. Nejméně pravděpodobná se zdá být myšlenka, že Romové byli vyššími stavy z Indie vyhnáni, jak se domnívá např. Jamnická, Davidová či Horvátová. Je totiž známo, že jiné skupiny nejnižších džátí z Indie také neodešly a že potulnictví spolu s kočovnictvím je v Indii dodnes běžné. Např. Štampach s Davidovou jsou toho názoru, že Romové byli donuceni opustit svoji vlast pod tlakem vpádů Arabů a Mongolů. Avšak Romové byli již dávno předtím v Evropě. Nejbliže pravdě se asi zdají být domněnky, že to byly právě sociální motivy a podmínky, které se staly příčinou emigrace Romů. Je však více než nutné podotknout, že pro Romy nastala

zcela nová životní etapa v okamžiku, kdy ztratili svůj domov – vlast a nakonec i jistou životní i kulturní úroveň.

7.2 ROMOVÉ V EVROPE

Velice přínosným zdrojem informací o pohybu Romů je jejich jazyk. Jejich cestu do Evropy lze tedy konstruovat podle toho, jak Romové obohacovali svou slovní zásobu přejímáním slov od národů, u nichž byli hosty. Značné množství slov bylo vypůjčeno především z řečtiny a z jazyků balkánských národů. Proto tedy je možno usuzovat na delší pobyt Romů na území Byzantské říše, který trval 2-3 století.

Podle jistého mnicha se kolem roku 1100 objevili v Cařihradě lidé označovaní řeckým jménem Athinganoi (th číst jako angl. th a oi jako i). Původně to byla nadávka pro příslušníky sekty, která se věnovala věštění a magii. S těmito dovednostmi se zanedlouho prezentovali i Romové. Proto byli asi nazýváni stejným způsobem.

Z toho vzniklo nejrozšířenější pojmenování Romů. Proniklo do mnoha jazyků jako např. do středověké latiny (Acinganus, Cingnus, Cingerus), turečtiny (Cingene), bulharštiny (Acigan), srbštiny (Ciganin), rumunštiny (Tsigan), slovenštiny (Cigán), češtiny (Cikán), polštiny a ruštiny (Cygan) atd.

Romové proudili do Evropy dvěma základními směry. Hlavní proud se prodíral od 10. století na Balkánský poloostrov. Utvářela se z něj dnešní populace evropských Romů. Vedlejší a současně početně slabší proud se už v 9. století objevil na Pyrenejském poloostrově. V průběhu 12.-13. století dochází k intenzivnějšímu proudění Romů na Balkánský poloostrov, kde se jejich patriarchální rody štěpí na usedlé a kočovné skupiny. V Čechách je doložen výskyt Romů od 13. století, kdy zde vládne feudální řád a veškerá řemeslná výroba je soustředěna do cechů, kde Romové nemohli najít uplatnění, protože byli považováni za cizince. Hledali tedy většinou uplatnění mimo města. Jelikož se jevíli jako zruční řemeslníci, byli zařazováni mezi poddaný lid. Romští hudebníci obveselovali často svou hrou panovníky.

Je celkem složité stanovit, které nejstarší zprávy o Romech lze považovat za prokazatelné. Může jí být např. „Dalimilova kronika“. Ta totiž uvádí, že roku 1242 přišlo do českého království na 500 tatarských zvědů. J. Jireček, který byl prvním vydavatelem kroniky, se domnívá, že tito lidé, podle Čechů nazvaní Kartasové, připomínali oblečením, způsobem chování a snad i jazykem Romy, kteří mohli

špehovat ve službách Tatarů. Další zprávou, o které se vedou polemiky, je zmínka o domnělém Romovi z roku 1399 v zápisu v Popravčí knize pánů z Rožmberka. Třetí zpráva o přítomnosti Romů je obsažena v díle „Staří letopisové čeští“, které zpracoval F. Palacký. Práví se v ní, že v roce 1416 se Cikáni vláčeli po české zemi.

Zda tyto tři zprávy jsou opravdu věrohodné, lze jen těžko konstatovat. Každá z těchto zpráv budí určité pochybnosti. Ovšem za bernou minci lze s určitostí brát rok 1417. *“Dokladem jsou Knihy počtů města Znojma, kde je záznam z roku 1417, že bylo dáno Cikánům ‘fedrovné’ ve výši 1 kopy a tři grošů.”* /5/

Romové z první migrační vlny ve 13. století se bez závažnějších obtíží dokázali sžít s domácím prostředím. V období 14.–15. století nastává druhá migrační vlna. Příslušníci této vlny prchají před Turky z Podunají. Téměř všude vyprávějí „egyptskou“ legendu o křesťanských psancích.

V 15. století dochází k hromadnému proudění Romů, kteří se v letech 1414–1416 šíří po celé střední Evropě pod tureckým tlakem na západ. Tato záplava Evropy romskými rody se udála pod záštitou německého císaře, českého a uherského krále Zikmunda. Právě od Zikmunda obdrželi Romové dva doporučující a ochranné glejty. Zikmund měl k Romům velice kladný vztah, jelikož byli oporou pro jeho vojsko – kuli pro ně zbraně. Vzal je na milost jako křesťanské odpadlíky, aby své odpadnutí odčinili. Druhý královský a císařský list zaručuje Romům právo svobodně se usadit v kterékoli obci nebo městečku. Tak se Uherské království stalo po staletí jejich ochranným útočištěm.

V období husitství zanikají zprávy o Romech v českých zemích. Je však jasné, že zde oproti okolním státům byly pro Romy příznivější podmínky. I obyvatelstvo se k nim chovalo celkem vstřícně.

Další zprávy o Romech v Čechách jsou z roku 1481. Objevili se v Kutné Hoře a o něco později v Praze, kde se utábořili na Novém Městě.

Toho roku pobýval v Praze také mědirytec Václav Olomoucký, který vyobrazil celou romskou rodinu. *“Otec je na listu zpodoběn jako urostlý muž s hlavou pokrytou špičatým kloboukem. Má na sobě kabátec s ozdobou všivaných klinů a na nohách vysoké ohrnovačky, přes ramena má přehozený řasnatý plášť, v ruce však netřímá hůl, ale luk s povolenou tětivou, ten plnil i funkci hole. Koketní choť, vlekoucí na zádech uzel a děcko, zahalila účes turbanovitou pokrývkou a pořídila si šat s nadouvanými rukávy.”* Děcko není dočista nahé, nýbrž je oděno přiléhavým krojem.” /6/

Stojí také za povšimnutí, že počátkem 15. století byla v Praze na Starém Městě založena Cikánská ulice jakýmsi řezníkem Zigeunerem.

Za vlády Matyáše a Vladislava se zlepšilo sociální i hospodářské postavení Romů. Romové měli své svobody i svá privilegia. Byli dokonce vyjmuti i z moci jurisdikce. O tom svědčí královské listy Matyáše z roku 1476 a 1487 a Vladislava II. Jagellonského z roku 1492 a 1496. Romové byli v listech potvrzení jako královští poddaní. Dále byli osvobozeni od placení daní.

Velice důležitou roli zastávali romští řemeslníci v obraně evropského světa proti tureckým výbojům. Byli to vynikající kováři a puškaři, řetězáři a kopiníci. Nelze opět opomenout ani hudebníky, kteří roku 1486 hráli na loutny manželce Matyášově, královně Beatrici.

Až do nástupu Habsburků nemáme žádné zprávy o pronásledování Romů. Romové obohatili renesanční kulturu svým svobodným stylem života. Žil mezi nimi dokonce i básník Francois Villon, za svou inspiraci je měl také Miguel de Cervantes Saavedra.

S příchodem Habsburků na trůn začíná období zákroků vládních orgánů proti Romům. Důvodem podle vlády byl mohutný nárůst romské populace, s čímž bylo spojené i množení různých povalečů a škůdců. Dalším odůvodněním vlády bylo podezření Romů z výzvědné činnosti pro Turky, a proto roku 1545 vydal Ferdinand I. mandát, který ukládal vypovídat Romy ze země aniž by jim bylo ubližováno. Stále zde však byla pro ně příznivější situace oproti okolním státům, jelikož právě u nás hledali Romové svá útočiště. Ačkoli se sem v době krutého pronásledování uchýlovali řemeslníci, na druhé straně sem proudily i skupiny povalečské a škodlivé (především z Německa a Rakouska). V roce 1556 vydal Ferdinand nový mandát, již mnohem přísnější podoby, podle kterého bylo povoleno stíhat romské muže mučením a smrtí. Ženy a děti měly být užívány k různým pracem.

Z období třicetileté války nejsou o Romech zprávy. Po válce se množí různé loupežné živly a přibývá i spousta potulných Cikánů, a tak od roku 1645 začínají být Cikáni hubeni jako divoká zvěř. Od 11. července roku 1697 jsou prohlášeni za psance a tím i postaveni mimo zákon, což znamenalo, že každý mohl Cikána připravit o jeho život, ženám a dětem měly být uřezány nosy a uši. Zohaveny takovýmto způsobem měly být odsunuty za hranice. Tímto nastala doba kruté perzekuce pro Romy. Posledním patentem represivního charakteru, který byl velice krutý a týkal se hlavně fyzického vyhlazení Romů, bylo opětné prohlášení Romů za

psance císařem Karlem VI. 22. ledna 1726. Toto až neuvěřitelné pronásledování trvalo do příchodu císařovny Marie Terezie.

Osvícenství osvobodilo tedy Romy od fyzického násilí. V roce 1763 došlo ke zrušení hrdelních soudů a Marie Terezie se pokusila řešit romskou otázku formou kolonizace, kdy nechala vystavět pro Romy domky v Uhrách. Jejich obyvatelé se pak nazývali novousedlíci. Cílem jejím a poté i cílem Josefa II. byla asimilace Romů, protože Romové se již nesměli nazývat Cikány. Měli se odprostit od svého způsobu života ba i jejich jazyk měl být vymýcen, čímž se měli přizpůsobit majoritní společnosti. Avšak ani toto řešení se neukázalo jako nejvhodnější, jelikož nemohlo Romům zajistit skutečná práva svobody a sociální spravedlnost.

Situace na Moravě vytvářela pro Romy daleko snesitelnější podmínky než kdekoli jinde u nás. Zvláště na feudálních panstvích na venkově nalézali Romové zdroj pro svou obživu, protože tam ještě většinou nebyla zavedena průmyslová výroba. Nutno zmínit také důležitou roli katolické církve, která se zapojila do společenských reforem v oblasti školské. Právě církevním úřadům byla svěřena školní výuka romských dětí. Existuje zpráva, že se v roce 1848 podařilo ukončit potulování romských dětí, které začaly chodit do školy.

Od konce 18. století do poloviny 19. století se Romové jakoby začínají vzpamatovávat z doby krutého teroru a začínají si pomalu uvědomovat svou osobní svobodu. Stávají se součástí každodenního života společnosti, a tak až do 60. let nenacházíme žádnou zprávu týkající se romské otázky. Výnos o domovském právu z roku 1863 a zákon z roku 1871, který považoval Romy za obtížné cizince, předcházely nařízení o potírání cikánských potulek z 30. září roku 1888, které vydal Zemský úřad v Praze. To znamenalo, že Romové byli každým rokem čtvrtletně posíláni tzv. "šupem" tam, odkud přišli.

Na Slovensku byla situace rozdílná. Romové začali být hromadně najímáni jako nejlevnější pracovní síla do zemědělství a také zůstávali stále vynikajícími kováři. Rozmachem průmyslu v 19. století se i vnitřně diferencovalo romské obyvatelstvo, kdy na jedné straně se stále snažili o přežití chudí kováři, na straně druhé se Romové začali sdružovat v malá družstevní výrobní společenství, která jim měla zajistit pravidelný odbyť výrobků.

Kolonizací především v Uhrách se snaží koncem 19. století a počátkem 20. století rakousko-uherská monarchie řešit romskou otázku. Vše Archivu pro osídlování potulných Romů stál arcivévoda Josef, jehož snahou bylo otevření školy pro romské

děti. Dokonce on sám napsal příručku Czigány nyelvtan (Cikánský jazyk), která měla pomoci při výchově romských dětí. Avšak kolonizace nesplnila své předpoklady.

Způsob života Romů v Čechách počátkem 20. století se ničím nelišil od způsobu jako kdysi před léty. Opět se někteří Romové nadále toulali, handlovali s koňmi, prodávali bačkory, levné ozdobné předměty, ale také hádali z ruky a karet, prováděli své kejkle. Bylo možno narazit i na brusiče, potulné šumaře či dokonce medvědáře. Některé skupiny kočovaly, některé žily polousedle či usedle a jejich situace byla taková, že byli trpěni jako nutné zlo. První světovou válkou byli hromadně zaskočeni.

Po roce 1918 je opět zaznamenána vyšší koncentrace Romů na našem území. Jejich hlavní obživou bylo kovářství, kotlářství, výroba bačkor a rohoží. Nastává nárůst romské populace a důsledkem toho vznik romských kolonií na okrajích vesnic a měst a to zejména na východním Slovensku, kde byla velice nízká životní úroveň Romů.

Mnoho Romů se v Čechách jako obvykle zase potulovalo. Opět byli najímáni převážně na příležitostné práce, nebyly jim cizí drobné krádeže, polní pychy a stejně jako dříve hádali z karet. Proto v roce 1921 vydaly úřady tzv. úpravu stíhání cikánů, jež obsahovala velmi přísné protiromské zákony. Jednalo se vlastně o uplatnění starých rakouských zákonů proti Romům, kteří byli bráni jako asociální živel a měli se přizpůsobit "normálnímu způsobu života". Postavení Romů se ale nelepšilo ba spíš naopak.

Vláda proto v roce 1927 navrhla zákon, jenž měl řešit romskou otázku. Tento zákon ale neměl svou represivní funkci s výjimkou Bavorska v Evropě obdobu. Poslanec Viškovský, který předložil návrh tohoto zákona, hovořil o Romech jako o mravní nákaze svého okolí a o boji dvou principů – civilizace a přírody. Tehdy vystoupila na obranu Romů sociální demokracie. Hovořila o skutečné lidské lásce, která má pomoci při řešení romské otázky.

Paragrafy tohoto zákona obsahovaly množství nehumánních prvků. Např. podáním paragrafu číslo 1 byli mezi potulné cikány zahrnuti i Romové polousedlí či usedlí. Dále každý Rom starší 14 let měl obdržet cikánskou legitimaci s jeho osobními daty, otisky prstů a omezeními, pokud byl dán pod policejní dohled. Podle paragrafu 5 směli kočovat pouze ti Romové, kteří obdrželi kočovnický list. Také se jim zakazovalo držení zbraní. Děti mladší 18 let mohly být odebrány rodině a umístěny do jiných rodin či vychovávacích ústavů, které nad nimi měly všechna práva. Romové však měli zájem o své děti, což prokázalo jejich úsilí v roce 1926,

kdy si na své vlastní náklady postavili v Užhorodě školu. O rok později tam byla zahájena výuka. Škola vyvíjela obrovské úsilí o překonání bariér mezi romským a neromským obyvatelstvem.

V období hospodářské krize ztráceli Romové svou práci hlavně jako pomocní dělníci na stavbách silnic a v cihelnách. Proto se živili kovářstvím, korytářstvím, výrobou malířských štětek, kartáčů a smetáků.

Romská chudina byla reprezentována skupinou kočovných, tzv. olašských Romů. Od nich se lišili romští primáši, kterým bylo někdy dovolováno stavět si vlastní domy ve městech. Dále tu byli handlíři s koňmi, označováni jako "lováři". Potulní Romové na tom byli nejhůře.

V době vlády nacismu v Německu žili Romové izolováni a jejich životní úroveň byla velmi nízká. Nařízení německého říšského prezidenta "o ochraně lidu a státu" z roku 1933 zařazovalo Romy mezi příslušníky tzv. ničemné populace. Výnosem o preventivním potírání zločinnosti z roku 1937 byli do různých pracovních donucovacích zařízení umísťováni nejen zločinci, ale i osoby nebezpečné svým sociálním chováním. Sem patřili i Romové a osoby žijící tzv. cikánským způsobem života. V roce 1938 byla uvalena preventivní vazba na více než 9000 asociálů, kteří byli potom zařazeni do koncentračního tábora v Buchenwaldu i ostatních. V roce 1938 vydal říšský vůdce SS předpis, který upravoval romskou otázku z rasového hlediska, a tak se začala provádět nucená koncentrace Romů v tzv. cikánských táborech (rakouský Lackenbach, východopruský Královec a další).

Koncem 30. let probíhaly hromadné útoky Romů do Československa. Rapidně se tak zvýšil počet romské populace u nás, a proto po zřízení protektorátu v roce 1939 došlo k prvnímu mimořádnému protiromskému opatření. Kočovní Romové byli ministerstvem vnitra vyzváni, aby se do dvou měsíců usadili, školské úřady měly dohlížet na školní docházku romských dětí a pro všechny osoby vyhýbající se práci měly být zřízeny kárné pracovní tábory. V Čechách to byly Lety u Písku, na Moravě Hodonín u Blanska. Původní kárné tábory byly po roce 1942 přeměněny na sběrné tábory pro zločince a sociální živly. Byly to tedy tábory v Letech a v Hodoníně a dále pak bývalé donucovací pracovny v Praze-Ruzyni, v Pardubicích a v Brně s pobočkou v Olšovci. Z těchto táborů byly pak vypravovány transporty do koncentračního tábora v Osvětimi, které se uskutečnily celkem čtrnáctkrát.

Situace po roce 1942 se dá charakterizovat jako rasové pronásledování Romů. V plynových komorách a pecích zahynulo asi 6500-7000 českých Romů. Je však

třeba připomenout, že Romové se v době své strašlivé perzekuce zapojovali do partyzánských bojů za osvobození Československa.

Po hrůzné válce přestali čeští Romové prakticky existovat. Po roce 1945 jich žilo nanejvýš 1000. Téměř všichni zahynuli v koncentračních táborech. Nynější romští současníci jsou tedy kočovní migranti z různých oblastí (hlavně z Balkánu a ze Slovenska).

Situace Romů na Slovensku byla špatná. Mnoho Romů bylo bez práce a přebývalo v primitivních chatrčích. Vůbec nejhorší podmínky vládly na východním Slovensku, a proto došlo k hromadnému stěhování Romů z agrárního Slovenska do českého pohraničí a průmyslových aglomerací. Příznivé pracovní a bytové podmínky poskytovalo jihočeské pohraničí nebo průmyslové Ostravsko.

Někteří přistěhovalci se vraceli zpět na Slovensko zejména kvůli neschopnosti přizpůsobit se novým životním podmínkám, ale většina z nich se v Čechách usadila a došlo zde k prudkému nárůstu romské populace. Romové opustili své cikánské osady, začali ztrácet vlastní romskou kulturu, svůj tradiční způsob života a přirozené sociální vazby s morálními a společenskými normami. To vše vedlo k obrovské frustraci, morálnímu a sociálnímu úpadku, ale také k agresivitě a kriminalitě.

Lze konstatovat, že v minulosti hovořili Romové mezi sebou převážně romsky. Po roce 1945 byl jazyk českých a německých Romů nahrazen romštinou nových romských přistěhovalců. Romské obyvatelstvo v českých zemích mluví jazykem slovenských, maďarských a kočovných Romů. Zasluhou M. Hübschmannové byl vypracován pravopis slovenské romštiny, jejíž vývoj pokročil nejdále.

Vytvořil se i nový bilingvismus, z něhož se vyvinuly 4 typy:

1. Osoby hovořící romsky a slangem smíšeným z českých a slovenských nářečí; tato "českoslovenština" je etnolektem poznamenaným kalky (tj. doslovnými překlady charakteristických romských vazeb a jiných zvláštností do českého jazyka)
2. Osoby hovořící romštinou prosáknutou českými kalky.
3. Osoby používající při komunikaci uvnitř rodiny romštiny a souběžně etnolektu.
4. Děti vnímající pasivně romštinu a oslovované etnolektem.

Vyhranily se tedy různé typy. U nejstarších mluvčích dominuje romština, mluvčí středního věku užívají stejně romštiny i etnolektu, u nejmladších mluvčích převládá etnolekt.

Po válce ustal zájem o romské řemeslníky, a tak si Romové začali hledat uplatnění hlavně v nezemědělských profesích. Tyto profese byly manuální a nebylo k nim za potřebí vzdělání či odborné kvalifikace. Romové začali být zaměstnáváni a tím se potlačovala jejich chudoba a zvedla se jejich sociální úroveň. Avšak postupem času zapomněli svou identitu a své sociální a životní jistoty začali považovat za automatickou věc, kterou jim má zajistit stát.

Jejich pracovní morálka byla problematická. Mnozí předčasně žádali o přiznání invalidity. Mnoho rodin neplatilo ani nájemné a někteří rodičové odevzdávali své děti do dětských domovů.

Romové bydleli převážně v malých bytech. Vodovod byl zaveden u převážné většiny bytů a splachovací záchod téměř u tří čtvrtin. Romské byty byly velmi přelidněné. Obrovský problém nastal, když Romové přicházející z primitivních podmínek na východním Slovensku do Čech, měli žít v bytech již na jisté úrovni. Oni nebyli na tuto situaci nijak připraveni. Bohužel nikdo jim neukázal ani neporadil, jak byty s jistým zařízením užívat. Následně tedy docházelo k devastacím přidělených bytů (dokladem je sídliště Chánov na Mostecku).

Dalším romským problémem je neschopnost hospodařit s penězi. Rodiny žijí tzv. ze dne na den.

Totalitní režim se snažil řešit romskou otázku výhradně po sociálně-ekonomické stránce. Etnokulturní stránka byla zcela ignorována. Stránky sociálně-politické a sociálně-psychické téměř také. Poslanec Ing. Karel Holomek upozornil na tento čtyřicetiletý nezájem vlády na zasedání české národní rady 13. února 1990.

Romové se během éry komunistické diktatury stali nejdiskriminovanější menšinou. Byli vyřazeni ze společnosti kvůli rasové odlišnosti, chudobě a rozdílnému způsobu života. Všechna práva na rozvoj jejich jazyka, kultury či specifických zájmů byla potlačena a jejich identita byla popírána i ve věci jejich pojmenování. Byli označováni za občany "cikánského původu" (v lepším případě) či jen za "občany, kteří v důsledku návyků pramenících z odlišného způsobu života v minulosti žili v mimořádně obtížných poměrech". Při sčítání lidu se zařazovali mezi příslušníky oficiálně respektovaných národností.

Byla zahájena nerepresivní forma asimilační politiky. Vyústěním bylo zbavení Romů, kteří se začali spoléhat na socialistický stát, odpovědnosti za jejich osud. 18. dubna 1958 přijal ústřední výbor KSČ usnesení "O práci mezi cikánským obyvatelstvem". Hlavním programem tohoto usnesení byla likvidace kočovného způsobu života.

Avšak problémy spojené s romskou otázkou neubývaly. Usnesením ústředního výboru KSČ a vlády byl 13. října 1965 zřízen Vládní výbor pro cikánské obyvatelstvo, jehož úkolem bylo kontrolovat rozptyl a odsun Romů z míst jejich silné koncentrace na Slovensku do českých krajů, zejména Severočeského a Severomoravského. Tato koncepce také nepřinesla očekávané výsledky.

I Charta 77 apelovala na komunistické zákony ve své úvaze "O postavení Cikánů-Romů v Československu" 13. prosince 1978. Kritizovala konzervativní a represivní nařízení vlády.

V roce 1969 dne 30. srpna se konal ustavující sjezd organizace Svazu Cikánů-Romů. Předsedou byl zvolen Ing. Miroslav Holomek. Svaz se snažil o rozvinutí tzv. integrační politiky. Avšak v roce 1973 byl nucen zastavit svou činnost.

Romská občanská iniciativa (ROI), která vznikla 20. listopadu 1989, byla vykrystalizováním snah z 80. let, kdy uvnitř romské populace začaly fungovat neformální skupiny se snahou reprezentovat Romy na vnitřní i mezinárodní scéně. Tato Iniciativa se konstituovala v politickou stranu, jejímž cílem bylo uznání romské národnosti a rozvoj sebeuvědomovacího procesu Romů. V roce 1990 kandidovala ve volbách a získala celkem 8 mandátů. Předsedou strany se stal JUDr. Emil Ščuka.

Na založení ROI navazoval vznik dalších romských politických, kulturních a zájmových organizací, jako např. Demokratický svaz Romů v Praze (Michal Pula), Hnutí angažovaných Romů v Praze (Vojtěch Žiga), Moravské společenství Romů v Brně (Ing. Karel Holomek), Sdružení romských autorů v Praze (Margita Reiznerová), Sdružení romských souborů v Praze (Ladislav Body), Unie romské mládeže v Praze (Evžen Dombi) aj.

Na činnosti mezinárodní organizace Romani unia khetanipen – International Romani Union, která v roce 1979 získala statut stálého pozorovatele v Hospodářské a sociální radě OSN a která se stala jedním z nevládních členů tohoto orgánu, se významně podílejí čeští a slovenští Romové.

7.2.1 Poznámky:

/1/ NEČAS, Ctibor: Romové včera a dnes. Olomouc, Pedagogická fakulta univerzity Palackého v Olomouci 1993, s. 12.

/2/ Viz /1/, s. 13.

/3/ DANIEL, Bartoloměj: Dějiny Romů. Olomouc, Pedagogická fakulta univerzity Palackého v Olomouci 1994, s. 15.

/4/ Viz /1/, s. 18.

/5/ Viz /3/, s. 45.

/6/ Viz /3/, s. 64.

8 Oblast vzdělávání

Je obecně známo, že velká část příslušníků romské komunity trpí nízkou úrovní vzdělání a kvalifikace. Přitom právě oblast vzdělávání je považována za klíčovou z hlediska formování se pozitivní sociální a kulturní situace romské populace. Proto je třeba hledat východiska vedoucí ke zlepšení situace v této sféře.

Nezbytným krokem by beze sporu měla být odborná příprava pedagogických pracovníků. Fakt, že učitelé jsou často odborně nezpůsobilí a romská komunita odtržena od vzdělávání, limituje mimo jiné kvalitu nabídky vzdělání romských dětí. Jedním z částečných nabízejících se řešení se zdá být projekt vzdělávání romských pedagogických asistentů.

Podle výsledků šetření v březnu 1997 navštěvuje mateřské školy zanedbatelné procento romských dětí. Důvodem jsou finanční problémy rodičů ale i jejich samotný nezájem, aby jejich děti byly do škol zapsány. Je však známo, že právě v mateřské škole se dítě setkává s organizovaností života, učí se řešit modelové sociální situace a stává se součástí určité sociální skupiny, z níž také na sebe přebírá sociální roli. Mateřská škola otevírá cestu ke vzdělání a právě zde by se měla uplatnit činnost romských pedagogických asistentů, jejichž hlavním úkolem by měla být pomoc překlenout sociální a jazykové bariéry.

V den, kdy romské děti poprvé navštíví školu, zažívají zpravidla šok. Od počátku je jejich značná část považována za „outsidery“ a je jen otázkou času, kdy budou přeřazené do zvláštních škol, odkud mají velmi omezené možnosti v perspektivě dalšího postupu ve vzdělávání. Umístění dětí do zvláštních škol probíhá na základě výsledků psychologických vyšetření, která bývají odborníky často odmítána pro jejich neadekvátnost. Dále je také zřejmé, že do zvláštních škol mají být umísťovány děti s jistým mentálním postižením. Otázkou tedy zůstává, zda lze jazykový handicap považovat za druh mentálního postižení. Bohužel tato skutečnost nebývá ze strany rodičů většinou kritizována, jelikož ji nevnímají jako omezující, ale často se stává předmětem kritiky ze zahraničí. Značná část učitelů národních škol stále popírá hodnotu romského žáka a nepovažuje ji za rovnocennou s rolemi ostatních žáků. Stále tedy dochází k „natírání romských dětí nabílo“.

Od r. 1993 zde fungují jako experiment tzv. přípravné ročníky, které jsou určeny pro děti ze sociálně znevýhodněných rodin. V období školního roku 1996/97 navštěvovalo celkem 381 dětí 31 takovýchto tříd, jež byly zřízeny v oblastech s vysokým početním zastoupením romské populace, v severočeském a

severomoravském regionu. Je však smutné konstatovat, že zájem rodičů romských dětí o tento druh vzdělávání není dostatečně velký a bohužel ani školy nejsou v tomto směru příliš aktivní, protože nejsou schopny přesvědčit rodiče o výhodách přípravných ročníků jako nástroje pro úspěšný vstup jejich dětí do procesu vzdělávání. Neopomenutelným faktorem je také otázka nedostatečného financování tohoto projektu. Tento experiment se stal hlavním bodem ve změnách systému vzdělávání Romů.

Kamenem úrazu při vzdělávání romských dětí je značná jazyková bariéra. V romských rodinách se často hovoří tzv. romským etnolektem češtiny, což je kombinace „makaronizované“ romštiny a češtiny. Neschopnost dobré komunikace je zdrojem problému již v počátcích vzdělávacího procesu, přičemž blokáda způsobená jazykem bývá častým odůvodněním převedení dítěte do zvláštní školy.

Absolventům zvláštních škol se naskytují omezené možnosti související s dalším vzděláním, proto podíl středoškolsky vzdělaných Romů zůstává velmi nízký. Tím pádem se pro ně omezují i nabídky zaměstnání, jelikož jejich profesní kvalifikace je nedostatečná. Proto byly např. zřízeny po roce 1989 dva sociálně právní kurzy organizované Romskou občanskou iniciativou a Demokratickým svazem Romů v rámci celoživotního vzdělávání Romů.

Role učitele je na tomto poli obrovská. Je to právě pedagog, kdo stojí na prahu v procesu integrace romské mladé generace. Učitelé by se měli snažit navázat trvalý citový vztah se svými žáky. Proto je nutné, aby do standardní profesní výbavy pedagoga byly zařazeny znalosti romské kultury, tradic, psychiky atd. (souhrnně označovaných jako romistika či romská studia) a dovednosti je efektivně používat. Je totiž zřejmé, že romských dětí (i dětí různých jiných národností a etnického původu) bude ve školách přibývat. Stávající situace však spíše vykazuje profesní nevybavenost pedagogů k práci s romskou komunitou. Zdá se, že pomocnou rukou by se mohli stát romští spolupracovníci, kteří by působili ve školách jako pedagogičtí pracovníci.

Nezbytným článkem mezi romským i neromským žákem a školou by měla být rodina. Právě vztah rodiny a školy založený na důvěře a přátelství je jedním z klíčových bodů úspěšného vzdělávání Romů. Často se však stává, že rodina považuje školu za nutné zlo, kterému se vyhýbá a škola má naopak o spolupráci s rodinou své pevně dané představy, od kterých jen nerada ustupuje. Iniciativu však musí vzít do rukou škola, nebát se udělat první krok a nastartovat zřejmě dlouhodobý proces vzájemného sblížování.

8.1 PŘÍPRAVNÉ ROČNÍKY

„Romské děti vyžadují citlivější přístup, laskavější jednání, větší porozumění, neboť mnohdy přicházejí z nepodnětného prostředí, do něhož se opětovně vracejí. Přípravné ročníky umožní částečně vyrovnat zaostalost dětí romské komunity před vstupem do prvního ročníku a to především v oblasti řeči, kultury, sociálních i pracovních návyků, a tím poskytnou i stejnou startovací čáru.“ /1/

Dosažení vytyčeného cíle - bezproblémového začlenění dětí do vzdělávacího procesu od prvního ročníku základní školy - se uskutečňuje nejrozličnějšími výchovně vzdělávacími prostředky. Základ tvoří systematicky organizovaná činnost dětí – hry, rozhovor, učení, vycházky, pracovní, pohybové, hudební a výtvarné činnosti. Rozhodujícím faktorem pro práci v přípravných ročnících jsou především schopnosti dětí, jejich individuální možnosti a tempo, jakým jsou schopné splnit požadavky pedagoga. Důležitým činitelem je motivace dětí a jejich zaujatost prací, jež by měla napomáhat jejich rozvoji. Právě tyto činitele determinují tempo práce s dětmi, které zde pozvolna přijímají roli školáka, začínají se přizpůsobovat požadavkům a zároveň rozvíjet svou individualitu.

Pro efektivní práci přípravných ročníků je velmi důležité, aby byl navázán kontakt školy s rodinou a rodiče byli informováni, jakým způsobem mohou oni sami podat pomocnou ruku svým dětem v této věci.

„Ze všeho nejdůležitější je osobnost učitele přípravného ročníku, která dokáže akceptovat romské dítě, bude mít opravdový zájem na tom, aby dítě co nejlépe pro školu připravila a získala je, vzbudila v něm zájem o školu do té míry, aby ji považovalo za svou, aby se mu škola stala místem, kam rádo chodí, kde se dobře cítí.“ /2/

Dle názoru PhDr. Jaroslava Balvína, CSc., je základem úspěchu vzdělávací a výchovné práce vychovatelský étos učitele. /3/ Můžou se totiž nabízet nejrozličnější řešení reformních změn ve výchově, která ovšem nemohou být úspěšně realizována, pokud nezasáhnou mravní podstatu učitelova srdce. Zároveň je potřebný přechod od autoritativně administrativního typu výchovy k humanistickému a osobnostně rozvíjecímu modelu školy, který zahrnuje svobodnou a mravně autonomní volbu učitele vzhledem k odpovědnosti za výsledky výchovné práce a současně se projevuje i ve vztahu k romským žákům, což znamená přechod od asimilace k rozvoji identity osobnosti romského dítěte jako občana i jako příslušníka národnosti se všemi právy a povinnostmi člena občanské multikulturní společnosti.

Učitel tedy zastává jednu z rozhodujících rolí. Katedra psychologie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně však provedla v roce 1994 výzkum, z něhož plyne, že 87% učitelů má s romskými dětmi negativní zkušenosti. Učitelé mají vyučovat romské děti v situaci, kdy 70% majority zaujímá k Romům odmítavý vztah. Nelze se tedy divit, že je toto klima zatlačuje do rozporuplné profesní a společenské situace, která svědčí o tom, že učit romské děti není jednoduché.

Role přípravného ročníku slouží také pro rychlejší adaptaci romského dítěte v prvním ročníku, protože umožňuje dětem rozvoj jejich myšlení, slovní zásoby a grafomotoriky, přičemž plní funkci adaptační, komunikativní, vzdělávací a sociální. Režimu dne panuje pružná organizace, která se přizpůsobuje situaci a „přání“ dětí. Základ tvoří časté střídání činností a není opomenuta ani logopedická péče. Učitelé také využívají prvků romské kultury (kazety s romskými písněmi, pohádky, říkanky, obrázkový slovník, tanečky), ale děti často romštinu neznají.

Velice spokojeni jsou nejenom žáci ale i učitelé v ZŠ v Předlicích – průmyslové čtvrti Ústí nad Labem, kterou minulý rok na jaře navštívil i Richard Burns, anglický básník z Cambridge, jenž chtěl pedagogům a hostům dokázat, že každý ze školáků napíše v průběhu čtyř hodin alespoň čtyři básničky. Tato romská škola bývá často označována jako velká rodina. Ve třídách je soustředěn malý počet žáků, je zde zaveden i přípravný ročník a záslužnou práci tu vedle učitelů odvádějí i čtyři romští asistenti. Ti pomáhají učiteli v procvičování spojování slabik do slov, počítání příkladů atd. Znájí vztahy v romské komunitě a pomáhají řešit absenci při vyučování, která je nejčastějším problémem školní docházky romských dětí. Učitelé o svých žácích tvrdí, že jsou emotivní, hraví, vděční za zájem, schopní okamžitě se nadchnout, což samozřejmě vyžaduje náročné přípravy na vyučování. Škola zajišťuje žákům i různé mimoškolní aktivity (může se pyšnit i tenisovým kurtem), kterých žáci v plném rozsahu využívají. Žáci měli složit básně na témata jako: moje ruce, moje srdce. Jedna z básní zní:

*„Moje srdce je krvavé touhou
moje lidské srdce bije jako o závod
a potřebuje milovat
moje šťastné srdce je opilé láskou
moje nádherné srdce pluje po nebi
a přeje si šťastný život
moje srdce má v sobě pramínek
který nikdo a nikdy neuhasí...“*

Anglický básník byl dětmi nadšen: „*S mladými Romy jsem pracoval jen dvakrát – před časem doma, v Anglii, a teď tady v Předlicích. Jsem nadšen, všechny děti byly přátelské, srdečné a otevřené. Chtěl bych se sem vrátit, protože jsem tu byl šťastný...*“ Ředitel školy Oldřich Barták měl pouze jednu připomínku. Přál by si, aby škola byla smíšená. „*Romové se přeci potřebují naučit žít s ostatními a ostatní s nimi.*“ /4/

Oproti předlické škole je žižkovská škola na Havlíčkově náměstí školou smíšenou. Z celkem pěti set jejích žáků je dvě stě romských. Ředitelka školy Ilona Meisnerová tvrdí, že žáci sice potřebují přísnost, ale zároveň potřebují mít pocit, že mají u své učitelky zastání, že je na jejich straně. Naprosté minimum žáků odchází do zvláštní školy, jelikož byly zřízeny speciální třídy pro děti se vzdělávacími a výchovnými problémy v každém z devíti ročníků. Také se udržuje úzká spolupráce s pedagogicko-psychologickou poradnou. Romští žáci jsou svými ostatními spolužáky vnímáni celkem zajímavým způsobem. Pokud se mají vyjádřit o Romech, většinou je neberou, protože kradou. Ale když se jich někdo zeptá, zda jim nevadí, že sedí vedle Romana a před Sylvou, kteří jsou Romové, zarazí se a odvěti: „*To přece nejsou Romové, to jsou naši spolužáci.*“ /5/

Dalším možným východiskem, jak dopomoci romským dětem k plnohodnotnému vzdělání, může být modifikace programu základní školy, kterou zpracovaly učitelky Fakultní základní školy Havlíčkovo náměstí v Praze 3 ve spolupráci s Výzkumným ústavem pedagogickým. /6/ Do tohoto programu jsou zařazeni žáci romského původu (téměř ze 30%), žáci ze sociálně znevýhodněných skupin (dalších 30%) a mezi žáky je tedy řada dětí se vzdělávacími problémy. Zbytek tvoří žáci z běžných rodin. Tento výčet vykazuje, že škola musí zabezpečit kvalitní vzdělání žákům nadaným, průměrným, slabším (převážně s problematičtým rodinným zázemím) ale i žákům romským. Realizací programu se dokázalo, že romské děti jsou vzdělavatelné v rámci základního školství za předpokladu, že jim budou zajištěny jisté specifické podmínky. Tyto děti totiž vyžadují individuální přístup a péči zejména na začátku školní docházky a při přechodu na druhý stupeň. Pro přípravu nejenom romských dětí ale i dětí s problematičtým socio-kulturním zázemím na vstup do školy poskytuje škola možnost navštěvovat přípravný ročník. Pro 1. až 3. ročník jsou zajištěny speciální romské mikrotřídy s rozšířenou výukou hudební výchovy, pro 4. až 9. ročník jsou zřizovány specializované třídy pro žáky s výraznými edukativními problémy. Na prvním stupni se uplatňuje program Obecná škola umožňující volnost při výběru vhodných metod učení a možnost přizpůsobení se všem žákům (tempo výuky, respektování individuality dětí, větší časový prostor

pro procvičování učiva). Na druhém stupni je zavedena modifikace programu Základní škola, schválený MŠMT 30. 4. 1996 pro žáky s edukativními problémy, jež spočívá v úpravě učebních osnov některých předmětů a v menším počtu žáků ve třídě, přičemž se vychází ze skutečnosti, že se jedná o žáky základní školy.

Téměř většina učitelů zastává názor, že přípravné ročníky jsou pro děti velkým přínosem, což se projevuje již od samého počátku jejich školní práce oproti romským dětem, které přípravný ročník neabsolvovaly. Doporučují další zřizování těchto ročníků a apelují na nevyhnutelnost zapojení romských rodin a stálé spolupráce romských organizací s rodiči.

8.2 MEZINÁRODNÍ PROJEKT „ZAČÍT SPOLU“

„Tento program není určen speciálně pouze romským dětem, avšak jeho filozofie a psychologicko-pedagogické principy jsou postaveny i na respektování a využívání konkrétního kulturního prostředí té které země či té které národnosti. Proto jej s velkým efektem využívají i školy s převahou romských dětí.“ /7/

Mezi východiska programu patří mimo jiné i rovnoprávná komunikace nejenom ve vztahu učitel-žák, učitel-rodíč, ale i minorita-majorita. Rodina zde zastává primární roli jako první učitel a požadavkem je její podílení se na programu, protože na dítě je nahlíženo v kontextu s jeho rodinou a pokud je rodina izolována od školy či dokonce v nepřátelském vztahu, není splněn jeden ze základních předpokladů pro úspěch žáka ve škole. Mezi školy, které tuto spolupráci budují a rozvíjí patří např. ZŠ Havlíčkovu náměstí v Praze na Žižkově a ZŠ Přemysla Pittera v Ostravě, která byla zřízena v roce 1993 jako soukromá základní škola. Většinu jejích žáků tvoří romské děti a principy vzdělávací koncepce jsou integrace, společenství, pomalejší postup výuky, vertikální diferenciací (pracovní skupiny napříč různými třídami), multikulturní prostředí. Škola poskytuje i přípravný ročník, azylové středisko pro žáky v tísní a informační a vzdělávací středisko pro dospělé. „ZŠ Přemysla Pittera se přes krátkou dobu své existence stala prakticky nejuznávanější vzdělávací institucí v práci s romskými dětmi, kde se mj. plně osvědčila pomoc romských asistentů ve vyučování.“ /8/

Jelikož se romské děti nemohou vyhnout osvojení si kultury obecně platné pro všechny současné děti, program „Začít spolu“ tyto obecné potřeby rozvoje osobnosti každého dítěte respektuje a zpracovává je do těchto základních schopností:

„ 1. Přijímat změny a aktivně se s nimi vyrovnat.

2. Kriticky myslet a umět si vybírat, nést za svou volbu odpovědnost.

3. Rozpoznávat problémy a řešit je.
4. Být tvůrčí, mít představivost.
5. Sdílet zájem a odpovědnost vůči společenství (obci), zemi a prostředí, ve kterém žiji. “ /9/

Program klade dále důraz na individuální přístup ke každému dítěti, což znamená respektovat každého žáka a v důsledcích i rodiče a celou romskou komunitu. Úkolem učitele je poznat děti co nejlépe, motivovat je, poskytnout jim dostatečný prostor pro jejich činnost, respektovat jejich důstojnost, vést je k vzájemnému respektu a vážení si jeden druhého, konstatuje Jiřina Topinková, vychovatelka v ZŠ Karviná. Dále hovoří o integrovaném učení, které umožňuje dětem poznávat, že všechny jevy a věci jsou navzájem propojeny a tvoří jeden celek. Ve třídě se pracuje v tématických celcích-tématech a každé z témat je propojováno s mimotřídní aktivitou (pobyt venku, výlety, exkurze...). Uplatňuje se zde i role rodinného koordinátora, jehož úlohou je zajišťovat spoluúčast rodičů na dění ve třídě. Rodiče jsou o programu informováni a je jim k dispozici tzv. rodičovská místnost, kde si mohou půjčovat knihy či hovořit s učitelem o problémech v rodině či ve výchově dítěte. Velice prospěšná jsou každodenní ranní setkání, kdy žáci sedí s učitelem v kruhu, přivítají se a každý má možnost sdělit cokoli ostatním. Dochází tak k uvolnění napětí, děti se současně učí mluvit před svými kamarády a vzájemně naslouchat jeden druhému.

„Program je alternativou, jehož základní podmínkou je opravdu ZAČÍT SPOLU. Romové i ne-Romové, v multikulturním prostředí, v rámci společné občanské společnosti.“ /10/

8.3 NEJVÝZNAMNĚJŠÍ NEVLÁDNÍ AKTIVITY

- Základní škola Přemysla Pittera Ostrava

- Projekt stupňovitého vzdělávání romských poradců

Jde o vzdělávací program dospělých Romů s možností dosáhnout středoškolského vzdělání.

- Programy nadace Open Society Fund Praha

1. „Začít spolu“ (od r. 1994)
2. „Romský program“ (od r. 1993) – představuje podporu nejrozličnějších aktivit v oblasti kultury, vzdělávání, sociální pomoci a poradenství.
3. „Stipendijní program“ (od r. 1995) – představuje podporu nadaných romských žáků a studentů.

4. „Grantový program zaměřený na zlepšování mezietnických vztahů“ vyhlášený v roce 1997, který zahrnuje i vzdělávání.

- Nadace Nová Škola

Zahrnuje krátkodobé vzdělávací programy sloužící k získání základních kvalifikačních předpokladů pro práci ve školách („Kurs pedagogického minima pro romské asistenty základních škol“, „Kurs romštiny pro učitele základních škol“). Nadace také organizuje projekty na podporu kulturní činnosti romských dětí (literární soutěž „Romano suno“, publikace Zpěvník romských lidových písní, pracovní sešit Historie Romů pro I. stupeň základní školy, Vzpomínky Romů na školu).

- Občanské sdružení R-Mosty, České centrum pro vyjednávání a řešení konfliktů

V roce 1997 navštívilo občanské sdružení v rámci programu „Výchova k toleranci a proti rasismu v pražských školách“ celkem 24 škol (17 základních, 7 středních), kde uskutečnilo řadu přednášek a diskusí vždy za přítomnosti jednoho lektora, který byl jiné než české národnosti. Z průběžných výsledků žákovských písemných prací vyplynulo, že nejvíce intolerantní jsou žáci k Romům, Ukrajincům, Vietnamcům a neznají obsah termínu „xenofobie“. Také se ukázalo, že klima školy a názory pedagogů hrají podstatnou roli při vytváření postojů žáků.

- Hnutí R

Vzniklo v roce 1992 na půdě Ústavu pro studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. V roce 1995 bylo ustaveno jako nezávislé občanské sdružení, jež organizuje další vzdělávání učitelů v regionech s vyšším počtem romských žáků.^{/11/} Má zájem na prosazení humanistické pedagogiky ve vztahu k romskému etniku a obecněji na rozvoji demokratických principů multikulturní výchovy. Vychází z názoru, že může zastávat místo ve vztahu mezi jednotlivcem a státem (školské úřady apod.) a bojuje proti tomu, aby romská menšina byla pronásledovaná údělem nekvalitního školství. Hnutí organizuje nejrůznější setkání a semináře, kde si účastníci mohou vyměňovat své názory a zkušenosti a současně získávat aktuální informace zabývající se danou problematikou. „*Subjektem nejzávažnějším vzhledem k romským dětem jsou sami Romové. Jedině SPOLU S NIMI je možno rozvíjet zdravou občanskou multikulturní společnost. Hnutí spolupracujících škol R aspiruje s plnou odpovědností na tuto SPOLUPRÁCI zejména v oblasti školství, neboť humanistická pedagogika se bez rozvoje multikulturní výchovy v současné společnosti neobejde.*“^{/12/}

8.3.1 Poznámky:

- /1/ KULHÁNEK, Pavel: Hostitelská organizace se představuje. In: Romové a obecná škola. Ústí nad Labem, občanské sdružení HNUTÍ R 1996, s. 17.
- /2/ ROKOSOVÁ, Marie: Co lze ještě udělat pro zvýšení vzdělanosti romských dětí – specifický přístup k romským dětem. In: Romové a obecná škola. Ústí nad Labem, občanské sdružení HNUTÍ R 1996, s. 42.
- /3/ BALVÍN, Jaroslav: Romský žák a obecná škola. In: Romové a obecná škola. Ústí nad Labem, občanské sdružení HNUTÍ R 1996, s. 25.
- /4/ STUHLÍKOVÁ, Jitka: Básníkovi z Cambridge se v romské škole líbilo. Top Víkend magazín, 2.5 1998, s. 12.
- /5/ KVAČKOVÁ, Radka: Děti ani nevnímají, že jsou jejich spolužáci Romové. LN, 7.11 1997, s. 2.
- /6/ Viz /2/, s. 44-46.
- /7/ Viz /3/, s. 29.
- /8/ BRATINKA, Pavel: Zpráva o situaci romské komunity v České republice a opatření vlády napomáhající její integraci ve společnosti./Pro schůzi vlády České republiky/. Praha 1997, část I.
- /9/ Viz /3/, s. 30.
- /10/ Viz /3/, s. 31.
- /11/ Viz /8/, s. 18-20.
- /12/ BALVÍN, Jaroslav: Hnutí spolupracujících škol R a jeho místo v systému národnostního školství. In: Společně. Ústí nad Labem – Brno, občanské sdružení HNUTÍ R 1997, s. 80.

9 Oblast kultury

Romská kultura vede k posilování nejen vlastní identity Romů, ale i ke zvýšení jejich prestiže v očích majoritní společnosti. Proto je nutné klást důraz na rozšiřování poznatků o romské historii nejen mezi samotnými Romy, nýbrž i u ostatní populace.

Po listopadu 1989 byla založena řada romských občanských sdružení s cílem uchování a rozvoje národnostní kultury, která však neměla možnost navázat na činnost vlastních institucí z minulosti kromě Svazu Cikánů-Romů, který působil v letech 1969 – 1973. A tak mnohé vzniklé organizace nemají pevnou organizační strukturu kromě Muzea romské kultury v Brně.

„V uplynulých letech bylo úspěšně realizováno v rámci předkládaných projektů vydání několika publikací s romskou tematikou. Například v roce 1996 poskytlo Ministerstvo kultury dotace na dva romské tituly, a to na zrcadlové vydání sbírky poezie V. Oláha Khamori lulud'i – Slunečnice (Praha 1996) a na knihy vyprávění E. Lackové Narodila jsem se pod Šťastnou hvězdou (Praha 1996). Dále byly vydány povídky T. Fabiánové Čarvagoš – Tulák (Praha 1991), monografie Rudolf Dzurko (Praha 1996), Soupis díla R. Dzurka (Praha 1997), kniha autorů D. Holého a C. Nečase Žalující píseň (Brno 1993), povídky I. Ferkové Čorde čhave – Ukradené děti (S. I. 1996) či výběr biblických textů Bůh mluví ke svým dětem – biblické vyprávění. O del vakherel ke pespere čhave – Vakherina pal e Biblia (Praha 1992).“ /1/

9.1 ROMSKÉ DIVADLO

Záměr založit v Praze romské divadlo v letech 1991 až 1993 skončil bohužel nezdarem. Sdružení pro založení romského divadla, které vzniklo za tímto účelem, mělo totiž spory s provozovatelem objektu (domovská scéna romského divadla měla vzniknout v rámci Kulturně sociálního centra v Kafkově ulici v Praze 6) a kromě jiného nebyly dodržovány finanční závazky a účelně nakládáno s finančními prostředky ze státního rozpočtu. Avšak několik romských představení proběhlo např. na půdě Divadla na Starém Městě a v Divadle ABC.

9.2 ROMSKÉ FOLKLÓRNÍ AKTIVITY

Aktivita na poli romského folklóru byla do listopadu 1989 důsledně potlačována. Výjimku tvořil pouze pořad *Nane oda lavutari – romská píseň, hudba, tanec*, který byl uveden na Mezinárodním folkloristickém festivalu ve Strážnici 1988. Romský folklór je velmi bohatý a je jedním ze specifických projevů romské

kultury. Od roku 1990 se uskutečnilo pět ročníků celostátní přehlídky romského folklóru.

9.3 MUZEUM ROMSKÉ KULTURY V BRNĚ

Zřízení tohoto muzea se datuje na počátek roku 1991 a vzniklo z iniciativy Ministerstva kultury, romské inteligence a romistů za účelem shromáždit doklady tradiční kultury a života Romů. Zřizovatelem se stalo občanské sdružení Společnost odborníků a přátel muzea romské kultury v Brně, v jejímž čele stojí Ing. Karel Holomek. Činnost muzea je takřka plně závislá na finanční podpoře Ministerstva kultury, zásluhou jehož dotační politiky se podařilo muzeu shromáždit i na spolkové bázi obsáhlý sbírkový fond. Již v r. 1992 uspořádalo muzeum výstavu *Romové v Československu*, pořádanou na půdě Moravského zemského muzea v Brně, kterou se zapsalo do povědomí veřejnosti.

Velkým problémem, kterému muselo muzeum čelit, byly nebytové prostory. Jeho působení se však ukazovalo z dlouhodobého hlediska jako jediný nosný projekt v oblasti kulturních aktivit romských organizací, proto byl vyčleněn objekt v Bratislavské ulici 67 v Brně nacházející se v lokalitě s výraznou romskou koncentrací a vláda jednomyslně schválila poskytnutí finančních prostředků na rekonstrukci tohoto objektu.

Důležitým cílem pro muzeum je získat sbírkový fond, který by byl prezentován ve stálé muzejní expozici. Zde mohli pracovníci muzea navázat na sbírkotvornou činnost bývalého Svazu Cikánů-Romů, který v době svého působení počítal se založením muzea. Část sbírek se tedy podařilo uchovat a jedná se především o výrobky tradičních romských řemesel.

Muzeum dnes již hospodaří s bohatým fondem a dokumentuje převážně na etnografickém materiálu historii, kulturu a tradice Romů na území bývalého Československa, dále disponuje fotografiemi, kopiemi archivních materiálů, magnetofonovými nahrávkami a audiovizuálními materiály. Nelze opomenout ani dokumentaci rozmachu národního uvědomování Romů po r. 1989.

Činnost muzea se orientuje také na řadu vysoce prospěšných aktivit. Rozvíjí osvětovou a přednáškovou činnost, vydává informační bulletin (Bulletin Muzea romské kultury) a publikace s romskou tematikou. Od r. 1993 pořádá muzeum přednáškové cykly „Kdo jsou Romové?“ a je také nutné vyzvednout organizační zajištění mezinárodní konference *Neznámý holocaust*, která se uskutečnila v r. 1995

při příležitosti odhalení památníku romským obětem druhé světové války v Letech u Písku.

Muzeum si je vědomo nutnosti prezentovat se veřejnosti a poukázat tak na historii, kulturu a tradice romského národa žijícího po staletí na našem území, jehož hodnocení je v současnosti bohužel určováno negativním vystupováním malé části etnika.

9.4 ROMSKÝ NÁRODNOSTNÍ TISK

Ministerstvo kultury zajišťuje finanční dotace vydavatelům periodik *Romano kurko* a *Amaro Gendalos*, i když dochází k řadě komplikací v oblasti distribuce a prodejnosti titulů, dodržování finančních závazků apod.

9.5 ROMSKÁ PŘÍSLOVÍ

Součástí každé kultury tvoří také nejrůznější lidová rčení, úsloví, pořekadla a přísloví. Milena Hübschmannová se zhostila nelehkého úkolu a začala sbírat a třídit romská přísloví. Na začátku se musela vypořádat s problémem nalezení vhodného romského termínu slova „příslloví“, pro které neexistoval romský ekvivalent. Nakonec se přes své přátele dopracovala k pojmu *godaver lav*, což v překladu znamená moudré slovo, moudrý výrok a pojmu *šukar lava*, který znamená krásná slova. Mnoho *lava pre godi* (slov pro zmoudření, pouček, poučení) nalézala Hübschmannová v nejrůznějších romských pohádkách, kde se opakovaly věty jako: *Vaš lačhipen lačhipen užareha* (Za dobro se dočkáš dobra); *Manuš savoreha birinel, ča le Devleha na* (Člověk vládne vším, jenom Bohem ne); *Ko so rodel, oda the arakhel* (Kdo za čím jde, to taky najde). Nejrůznější moudra nabízely i romské písně: *Ko čoreske na sal, čoreske na pa'as* (Kdo nejsi chudý, chudému nevěříš); *Marel o Del marel, kas korkoro kamel* (dosl. Bůh trestá, koho sám chce); *Devla čoro, oda mek goreder, ko hino korkoro* (Je trest být chudým, ale ještě větší trest, je být sám) a dále potom i konverzace: *Ko kas peske lel, mi leha dživel* (dosl. Kdo si koho vezme, s tím ať žije) bylo často slyšet během hodnocení manželství a rozvodů. *Ma dža, jak tut na vičinen* (Nechod', kam tě nezvou); *Maro tut šaj dav, a'le godi na* (Chleba ti můžu dát, ale rozum ne) a podobně. Pokud byli Romové požádáni říci nějaká přísloví, většinou si nemohli vzpomenout, avšak v přirozených situacích jimi doslova hýřili a většina z nich je opravdu krásná a moudrá: *Te som rikono, phand man pro šelo, te som manuš, de man pa'iv* (Jsem-li pes, uvaž mě na provaz, jsem-li člověk, dej mi úctu); *Te man kames pa'iv te del, de man pa'iv sar Romeske, te na, de*

man smirom (Chceš-li mi dát úctu, dej mi ji jako Romovi, a když ne, dej mi pokoj); *Sako manuš hin aver, aľe manuša sam savore* (Každý člověk je jiný, ale všichni jsme lidé). Zájem o přísloví byl velký, a tak v r. 1980 vydal Kabinet péče o cikánské děti při Okresním pedagogickém středisku v Olomouci první minisbírku romských přísloví *Romane phenibena*, v jejímž názvu se objevil neologismus *pheniben* (odvozeno od slova „phenel“ = říci, říkat; tedy spíše kalk českého pořekadlo, rčení). V r. 1985 byl vydán sborníček *Lačho lav sar maro* (Dobré slovo je jako chleba) při Kulturním domě hlavního města Prahy, který obsahoval 478 přísloví a jeho rozšířené vydání asi o 50 přísloví vyšlo v r. 1991 pod názvem *Godaver lava phure Romendar* (Moudrá slova starých Romů) v Praze.

„Za „svá“ považují Romové *ta godaver lava*, která vyjadřují *amaro Romano čačipen* (naši romskou pravdu).“ /3/ Ale významové pole slova *čačipen* je širší: pravda, zkušenost, skutečnost, právo, spravedlnost. K romské skutečnosti patřila především hudba, již se týká značná část přísloví. *Bašaviben hin Romeske le Devlestar dino* (Hudba je Romovi přisouzená Bohem). Tento výrok a jemu podobné dnes bohužel ukazují, jak dříve Romové žili a namísto toho se objevila věta: *Gadžo iľa le Romestar vonos – andro vast leske thoďa krompačis* (Gadžo vzal Romovi smyčec a do ruky mu vrazil krumpáč). Proto nutno doufat, aby i *čačipen* tohoto výroku se co nejdříve stal historickým. „Moudrými slovy“ hodnotí Romové sami sebe, gádže a vzájemné vztahy mezi oběma: *Rom Romestar na čorla na dela* (Rom Roma neokrade), *Rom Romeske te merel na dela* (Rom Romovi nedá zahynout), *Romaňa čhibaba šadzík dodžaha* (S romštinou všude dojdeš). Ale skutečnost může být i opačná: *Te pes Rom dochudel kijo barvalipen, čore Romes na prindžarel* (Když se Rom dostane k bohatství, přestane znát chudého Roma), *Romenas tuke maro na cineha* (Romsky si chleba nekoupíš). „Většina přísloví ovšem vyjadřuje hrdost na *Romipen*, které je (by mělo být) oporou nejen skupinové identity a integrity, ale integritní a integrující složkou každého jednotlivého Roma.“ /4/ Přísloví *Rom Romeha, gadžo gadžeha* (Rom s Romem, gádžo s gádžem) charakterizuje vztah mezi Romy a neromy, přičemž i romština má své rasistické odpovědi na česká a slovenská rasistická přísloví: *Gadžeske kerado trast andro girkaňis* (Gádžovi rozpálené železo do chřtánu) je reakcí na přísloví „Z cigána ani čiapka nedobrá, keď ju nájdeš, tak ju bi“. Ale většina z nich je objektivních: *Sikhav gadžeske, hoj sal manuš, jov tuke sikhavela, hoj the jov hin manuš* (Ukaž gádžovi, že jsi člověk, on ti pak ukáže, že i on je člověk), *Te gadžo kam ľahas te sikhľol le Romesko lačho, Rom na sikhľiľahas ajci le gadžeskero nalačho* (Kdyby se chtěl gádžo naučit od Roma, co je na něm dobrého,

Rom by se neučil tolik gádžovských špatností). „*Kdyby neromové kulturně přijali tento kulturně nabídnutý dialog, rozšířila by se stezka ke vzájemnému porozumění.*“

/5/ V romských příslovích se objevují nejrozličnější pravdy, z nichž prosvítá ta jediná: humánní, etická, Pravda lidského hledání. Čtenáři romských přísloví by si měli uvědomit, že *Romano čačipen* je schopné fungovat jako silná etická opora pro život nejen Romů, protože i mnohé neromské publikace citují ta přísloví, jež usilují o odbourání historicky navrstvené sociální bariéry mezi Romy a neromy.

9.5.1 Poznámky:

/1/ BRATINKA, Pavel: Zpráva o situaci romské komunity v České republice a opatření vlády napomáhající její integraci ve společnosti./Pro schůzi vlády České republiky/.Praha 1997, část I., s. 21.

/2/ LÁZNIČKOVÁ, Ilona: Muzeum jako prostředek rozvoje identity Romů. In: Společně. Ústí nad Labem – Brno, občanské sdružení HNUTÍ R 1997, s. 22-24.

/3/ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena: Jak jsme sbírali romská přísloví. In: Neznámi Rómovia. Bratislava, Ister Science Press 1992, s. 160.

/4/ Viz /3/, s. 161.

/5/ Viz /3/, s. 161.

10 Problémy rasové diskriminace Romů ve školství a kultuře

Lze s jistotou konstatovat, že česká škola téměř opomíjí vychovávat děti k respektu k jiným kulturám a není nutné zdůrazňovat, jaké následky tato situace přináší. I když práce s romskou populací není lehká, je třeba spojit síly představitelů školních institucí (nelze opomenout ani samotnou vládu), romských iniciativ ale i prostých občanů, kteří mohou mnohé změnit.

Výchova a vzdělávání jsou nejdůležitějším prostředkem k utváření osobnosti a jejímu začleňování do světa kultury, které probíhá celkem bez problémů u příslušníků majority. „*Osvojování kultury jako souhrnu dosavadních historických výsledků hmotné, duševní a umělecké činnosti a zároveň i schopnosti tuto kulturu uchovávat a rozvíjet naráží však na rozpor u dítěte patřícího k minoritě. Přejít dítěte z kulturního prostředí minority do prostředí dominantní kultury ve škole bez jakéhokoliv zvažování a realizace konkrétních přístupů k respektování kulturního zázemí dítěte z předchozího vývoje, znamená diskriminaci.*“ [2]

Příslušníci národnostních menšin žijící v České Republice mají svá práva /Viz příloha č. 1/, která mimo jiné zahrnují i péči o:

- „vzdělání v mateřském jazyku (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR – polské národnostní školství, slovenské národnostní školství, vzdělávací programy pro romské děti a mládež, dotační politika MŠMT ČR),
- kulturní aktivity, program uchování a rozvoje národnostních kultur (dotační politika Ministerstva kultury ČR),
- šíření a přijímání informací v mateřském jazyku (rozhlasové a televizní vysílání, vydávání periodického a neperiodického tisku).“ [1]

Dítě přicházející z romské rodiny do školy je přeci zvyklé na jisté sociální citění, na jistou kulturu a ve škole je náhle nuceno na ně zapomenout a vcítit se do zcela jiné kultury. Po odchodu ze školy se opět vrací ze světa jiných do světa svého. Stává se tak, že dítě vede současně dva životy, čehož by jenom málo kdo z nás byl schopen. Tato úloha je totiž nesmírně náročná a většina dětí ji celkem pochopitelně není schopna zvládnout. Jejich dětská dušička je rozpolcená a výsledkem je mimo jiné krach již na samém počátku školní docházky, což dokazují výpovědi mnoha dětí jako např. slova Štefana Miky: „*Do svých šesti let jsem byl nejšťastnější dítě na světě. Potom jsem přišel do školy a poprvé v životě jsem poznal, co je to být ostrčený. Poznal jsem, co je to být nešťastný. Doma jsem si připadal normální a ve škole jsem si připadal úplně hloupej. Jak to, že doma nejsem hloupej a ve škole jsem hloupej?*“

vrtalo mi hlavou. Jak to, že doma jsem normální a ve škole jsem jinej? Proč jsem tmavej a Češi jsou bílí? Proč mluvíme jinak? Na všechny otázky dodnes nedovedu odpovědět.” /3/

Je tedy jasné, že takové děti mají rozporuplné smýšlení o osobní hodnotě a důstojnosti, což velice nepříznivě ovlivňuje jejich rozvoj osobnosti. Není totiž respektována jejich svébytná kultura a dochází k diskriminaci v oblasti etické. K této oblasti má velice blízko kultura jako zdroj kultivace osobnosti, která má možnost překlenout časté problémy mezi romskou populací a majoritní společností. A je to právě umění, které slouží často jako komunikační prostředek.

10.1.1 Poznámky:

/1/ SULITKA, Andrej: Národnostní menšiny v České republice. In: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha, Portál 1998, s. 57-58.

/2/ BALVÍN, Jaroslav: Rasová diskriminace Romů ve školství a kultuře. In: Společně. Ústí nad Labem – Brno, občanské sdružení HNUTÍ R 1997, s. 38.

/3/ Viz /2/, s. 39.

11 Mentalita Romů

„Žijeme ve společnosti, která po staletí užívá výhod vlastního území, společného jazyka s jednotnou soustavou pojmů, všemi uznávaný systém hodnot, sdílenou kulturu. I tak se často nedokážeme dohodnout a nerozumíme si. Přesto, když se setkáme s lidmi jiného jazyka, osobité kultury, odlišné soustavy pojmů a jiných hodnot, očekáváme, že nám budou rozumět, že budeme rozumět my jim, a když tomu tak není, považujeme to za jejich neochotu, zlou vůli, naschvál.“ /1/

11.1 OBYDLÍ

I když Romové své dějiny nezapisovali a jejich historie je z převážné části rekonstrukcí, může nám pomoci k pochopení odlišnosti a zvláštností romské populace. Kolébkou Romů, jak již bylo uvedeno, je Indie. Právě na jejím území Romové po staletí žili a zde se tedy vyvíjel jejich jazyk, kultura, normy a náboženské představy. *„Mnohé z toho, co nemůžeme na Romech pochopit, by nám bylo jasné už po několika dnech strávených v zemi jejich původu.“ /2/*

V době, kdy Romové žili v Indii, se stavěly domy, jež měly střechy z palmového listí proti slunečnímu žáru, stěny z nepálených cihel a rohoží, místo oken a dveří jen závěsy. Spí se a sedí na zemi a nábytek nepatří do standardní výbavy. Tento typ domu je typický i pro dnešní indickou vesnici a zajímavé je, že domy podobné tomuto typu si donedávna stavěli i Romové v osadách na Slovensku. Často se také hovoří o „vybydlování“ bytů ze strany k Romům. Je však důležité pochopit, že Romům nikdo neukázal a nepoučil je, jak byty správně užívat. Nikdo jim nesdělil, že voda se do podlahy nevsákne, že záchod se musí spláchnout po každém použití, že nádobí se utírá a ukládá... Na rozdíl od nich byl každý z nás veden již od svého dětství k návykům, jak bydlit.

Další zajímavostí je nakládání s potravinami, které v Indii v horkém, vlhkém a ovzduší plném hmyzu přenášejícího choroby jsou zakrátko po uvaření životu nebezpečné, a proto se vyhazují. Stejně tak i Romové nesnědené potraviny vyhazují, i když mají doma ledničku. /3/

11.2 RODINA

Pro Romy má obrovský význam rodina, která jako základní sociální jednotka zabezpečuje reprodukci, výchovu a ochranu jedince. Je důležitým nositelem tradic, místem stability a zázemí a vyznačuje se velkou početností. Rodinu je třeba chápat

jako celek, který vystupuje jednotně vůči okolnímu světu. Téměř každý konflikt je prožíván rodinou kolektivně a úkolem každého člena rodiny je jednat a konat ve jménu své rodiny. Dokonce i chyba jedince je považována za chybu celé rodiny a na druhé straně úctyhodný čin posilňuje prestiž celé rodiny. Důležitým faktorem je sociální solidarita, která spojuje všechny členy rodiny: staří mládenci a staré dívky žijí se svými rodiči. Sirotci a staří lidé jsou s láskou opatrováni a dokonce nemocný člověk nezůstává nikdy sám. I když je hospitalizovaný, členové rodiny zůstávají s ním, pokud jim to situace umožňuje. Stejně tak jako řešení nejrůznějších problémů tak i výchova dítěte je kolektivní, zabezpečuje ji celá rodina. Dítě obvykle žije dohromady se třemi až čtyřmi generacemi dospělých lidí a jejich dětský svět splývá se světem dospělých. /4/

Také výchova je odlišná. V evropských rodinách je především kladen velký důraz na výchovu k samostatnosti, zatímco romské dítě tráví svůj život mezi spoustou příbuzných a nikdy se nebude muset rozhodovat samo za sebe. Místo důrazu na individualitu se tedy u romských dětí pěstuje úcta ke starším a zvyk umět se podřizovat skupině. Děti jsou vychovávány v bezpečí své komunity, která jim poskytuje ochranu před vším neznámým. Rodinné svazky jsou ještě významnější, když jsou vztahy s okolím negativní. Například rodiče mají často velice špatné vzpomínky na školu, a tak váhají, zda své děti mají posílat do školy či ne. Dítě je vychováváno ve strachu ze všeho cizího a získává tak předpoklady k vytvoření si negativních vztahů ke škole. Obrovským úskalím pro romské rodiny je nucené usazování a přidělování nevhodných bytů, které ničí rodinné svazky a ztěžuje možnost vzniku a růstu počtu smíšených manželství. /5/

Rodinné vztahy Romů jsou velmi složité a velice často dochází k tomu, že sociální instituce v rámci komunity v případě olašských Romů jsou pokládány za normu. Avšak ve skutečnosti je generalizace vycházející ze znalosti jejich životního stylu velmi riskantní. *„Základní dělení olašských Romů je určeno rodovou příslušností. Nejčastěji jsou dělení na Kalderaše, Mačvaje, Lovary a Čurary: Kalderašové tyto skupiny označují za jednotlivé 'natsia' (národ) a Lovarové za 'rása' (rasa). Tyto 'rody' se odlišují svými dialekty, zvyky a stylem oblékání, ale vzájemně si neupírají právo na to, aby se všichni označovali za Romy, a v rámci těchto rodů povolují i smíšená manželství.“* /6/ Každá „natsia“ se dělí na „vitsi“ („klany“), přičemž každá „vitsa“ je skutečnou identifikační jednotkou používající jméno nejčastěji odvozené od jména některého předka. Hlavní funkční jednotku tvoří „familija“ (širší rodina), která zahrnuje i ženaté syny s jejich manželkami, dětmi a

vnoučaty. Domácnost uvnitř „familije“ se nazývá „tséra“ a obvykle zahrnuje tři generace. Společenství zvané jinak „kumpánija“ se většinou nezakládá pouze na sdružení rodinných členů, ale skládá se z lidí několika klanů, které spojuje ekonomická potřeba práce a snaha využít určité území, přičemž se jejich zisky dělí rovným dílem mezi jednotlivé členy. „Kumpánije“, v jejímž čele stojí „rom baró“ působící jako prostředník mezi Romy a „gadži“, rozhoduje i o morálních, sociálních a politických záležitostech, jež nejsou pokládány za rodinné. Dohody se dá dosáhnout buď pomocí „diváno“ (diskuse) nebo jde-li o závažnější věc, svolá se „kris romani“ (romský soud), který je složený z mužských příslušníků jednotlivých „vitsi“ a sestává z rady starších a jednoho či více soudců. /7/

11.3 TYPICKÉ ROMSKÉ VLASTNOSTI

Jedním z těchto rysů je hrůza z náklonnosti či nepřátelství ducha zemřelého, kterým se řídí i smuteční obřad. S tím souvisí i další zvyk různých romských skupin, jímž je zničení majetku zesnulého.

Život Romů je také prostoupen strachem ze znečištění a tabu. Důraz na čistotu (výraz „marimé“=nečistý používají Romové a jiné skupiny Cikánů z jihovýchodní Evropy) je pokládán za základní element jejich kultury, posiluje etnické hranice a stanovuje zásadní rozdíly mezi Cikánem a „gadžem“. *„Tam, kde se tabu znečištění striktně dodržuje, určuje systém pravidel kontakty mezi ženami a muži, Cikány a 'gadži'. Pro Cikána a jeho rodinu je nejhorším možným utrpením, když je označen za 'nečistého'. Je to sociální smrt, neboť vydělení se pak může vztáhnout na cokoli; všechno, co takový člověk používá, nosí nebo čeho se dotkne, je pro ostatní poskvrněné. Lidé, pro něž je nejdůležitější život v komunitě, kde sňatek, narozeniny, společné oslavy a pohřby jsou velmi důležitými událostmi, se takového odsouzení velmi obávají a označení za 'nečistého' představuje velmi efektivní trest. Jediný možný způsob, jakým status 'marimé' může být mezi Romy odvolán, je usnesení 'krisu'.“* /8/ Tabu se vztahuje na různé lidi, předměty, jídla, části těla, zvířata, témata konverzace (Romové jen těžko akceptují ve škole sexuální výchovu), avšak znečištěním je nejvíce ohrožena žena. Za „marimé“ je pokládána její spodní část těla a vše, co se k ní vztahuje je považováno za potenciálně nečisté, proto platí pro ženu přísná pravidla mytí a praní. I když je postavení ženy podřízené vůči muži, na druhou stranu žena má v ruce jednu zbraň. Může na veřejnosti znečistit muže tím, že se jej dotkne některou nečistou částí oděvu. Zákony „marimé“ prostupují život Romů a není jednoduché řídit se jimi doslova. /9/

Romové se cítí doma jen v přítomnosti, při návratech do minulosti prožívají tuto minulost znovu se všemi emocemi, a nemohou k ní tedy zaujmout kritický odstup. „Česká pohádka začíná často určením místa a času: 'Za devaterými horami, za devaterými řekami žil před mnoha a mnoha lety jeden král...' Toto místní a časové vymezení romským pohádkám chybí. Romská pohádka je příběh, který je v okamžiku vyprávění přítomen.“ /10/ Z toho vyplývá, že čas v evropském pojetí léčí. Rok stará křivda vyvolá na tváři většinou už jenom úsměv, ze středoevropského prostoru vymizela tedy pomsta. Naproti tomu romský čas neléčí nikdy. „Minulost bez kritického odstupu, zpřítomněná minulost plná emocí je stejně zlá jako událost, ke které se mysl v paměti vrátila.“ /11/

Často se o Romech tvrdí, že lžou. Ve slovenštině i v moravských dialektech češtiny slovo „cigánit“ znamená lhát. Ale je třeba zdůraznit, že nejsou o nic lhavější než ostatní národy. Náš jazyk vnímá protirečení jako gramatickou chybu a ten, kdo na něm trvá, je považován za lháře či blázna. To platí ovšem jen pro ty uživatele jazyka, kteří v tomto jazyce vyrůstali a jsou v něm doma. Naproti tomu lidé myslící v romském jazyce a do češtiny své myšlenky jen překládající, se mohou často jevit jako lháři, jelikož se snadno chytí do pasti logiky českého jazyka. Romové nám často říkají i to, co chceme slyšet a příliš se nezabývají tím, je-li to pravda či ne. Mají totiž úžasnou schopnost empatie. Pro nás je pravda výpovědi shodnou s objektivní skutečností, ale pro Roma je pravdou to, za co dá ruku do ohně, což se často s objektivní skutečností neshoduje. Romové také přikládají velký význam snům a často dokážou jen špatně rozlišovat mezi realitou, fantazií, vzpomínkami a sny.

Pro mnohé lidi je velice důležitá jejich pověst, která se buduje jako pevný dům a musí se o ni dbát a udržovat ji. Někteří znají to uvolnění, dostanou-li se na místo, kde je nikdo nezná, kde mohou vystoupit na čas z komplexů svých rolí, které jsou součástí jejich dobré pověsti. Kočovník však nemá čas, aby si vytvářel „pověst“, protože dnes je sice zde, ale zítra už je jinde. „On musí dělat dojem. Že nenaplní všechna očekávání, že zklame ty, co mu uvěřili, to už není tak důležité. Svou dobrou pověst potřebuje pouze mezi těmi, kteří putují s ním. A ti na něm nechtějí, aby vždy dodržel slovo dané cizím, chtějí na něm, aby se staral o svou rodinu a dodržoval skupinové normy, které jsou často velice odlišné od norem lidí, mezi kterými se kočovníci pohybují.“ /12/ Pro Roma je velmi důležité udělat dojem a dodnes jsou Romové v této záležitosti mistry. /13/

11.3.1 Poznámky:

/1/ SEKYT, Viktor: Odlišnosti mentality Romů a původ těchto odlišností. In: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha, Portál 1998, s. 69.

/2/ Viz /1/, s. 69.

/3/ Srv.: SEKYT, Viktor: Odlišnosti mentality Romů a původ těchto odlišností. In: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha, Portál 1998, s. 69-74.

/4/ Srv.: LIÉGEOIS, Jean-Pierre: Rómovia Cigáni Kočovníci. Bratislava, Academia Istropolitana 1997, s. 75-79.

/5/ Viz /3/, s. 69-74.

/6/ FRASER, Angus: Cikáni. Praha 1998, s. 197-198.

/7/ Viz /6/, s. 197-203.

/8/ Viz /6/, s. 202.

/9/ Viz /6/, s. 197-203.

/10/ Viz /1/, s. 72.

/11/ Viz /1/, s. 72.

/12/ Viz /1/, s. 71.

/13/ Viz /3/, s. 69-74.

12 Romové a drogy

Závažné problémy a obvykle i zklamání a smutek, které většinou přinášejí drogy, se velice negativně dotkly i romské komunity v naší republice. Varující je především věková hranice uživatelů drog, která se bohužel neustále snižuje. Podle protidrogového experta Jiřího Vacka se mladí Romové mohou k droze dostat snadněji oproti věkovým vrstevníkům z české majority. „*Lze to vysvětlit podílem části Romů na obchodu s narkotiky, stejně jako ztrátou identity a hodnot. Jestliže se u mladé generace Romů objevují vedle takových idolů, jako jsou hrdinové akčních filmů, i obchodníci s drogami, lze mluvit o ztrátě sebezáchovných pudů,*“ píše znalec drogové problematiky. /1/ Alarmující je také ten fakt, že většina Romů přechází od experimentu s drogou k závislosti na rozdíl od lidí, kteří jsou schopni zbavit se návyku na drogu díky svému intelektu. Tvrdé drogy vedou až k destrukci tradičních hodnot a vazeb v komunitě.

Užívání drog je žhavým problémem hlavně u mládeže olašských* Romů ve velkých městech jako jsou Praha a Ostrava. Olaši jsou totiž rození obchodníci, kteří se po r. 1989 vrhli mimo jiné na prodej drog a bylo jen otázkou času, kdy podlehnou pokušení drogu okusit. Situace je natolik špatná, že romští rodiče si se svými potomky nevědí rady a vymýšlí si na ně loupežná přepadení, aby se dostali do vězení a tam se zachránili, i když takovou záchranu nelze samozřejmě považovat za vždy účinné opatření. Jiří Vacek provedl v r. 1998 v Ostravě nejrozsáhlejší šetření a na základě jejich výsledků prohlásil, že olašským Romům hrozí drogová genocida a je si téměř jist, že Romům mohou pomoci jen Romové, s čímž nesouhlasí náměstek ostravského primátora Zbyněk Pražák ale na druhé straně předseda Unie olašských Romů Josef Stojka s Vackem souhlasí. Vackův projekt navrhuje, aby Romové vytvořili svá vlastní zařízení, kde by se starali pod dohledem odborných ostravských lékařů o drogově závislé a také počítá s resocializačním zařízením, jehož součástí mají být chráněné dílny, v nichž by nedávni konzumenti drog procházeli rekvalifikačními a záručními kurzy. Vše by se mělo realizovat ještě v r. 1999, protože se dá očekávat nárůst doprovodných onemocnění, jako je žloutenka, chronické nemoci horních cest dýchacích a v neposlední řadě i onemocnění virem HIV. Pražák však celou situaci nevidí tolik dramaticky. Tvrdí totiž, že je třeba rozlišovat dvě skupiny Romů v Ostravě. Jednu z nich tvoří právě Olaši, kterých žije ve městě maximálně tisíc a druhou skupinou jsou Rumungři**, kterých je ve městě 20-30 tisíc a tvoří tedy většinu. Problém drog se týká Olachů, pro Rumungry nejsou drogy

v současnosti hrozbou, jelikož s nimi prakticky neobchodují. Vacek, Stojka i Pražák oceňují práci základní školy Přemysla Pittra a střediska Dona Boska, které je dětem k dispozici celý týden a nabízí jim nejrůznější formy využití volného času, aby se zabránilo jejich bezúčelnému bloudění po ulicích města a tím pádem i nástrahám drog.

12.1.1 Poznámky:

/1/ FLIEDR, Bob: Olašským Romům v Ostravě hrozí drogová genocida. LN, 20.3 1999, s.1.

* Olašští Romové (Valachrom) označují za zemi svého původu Valachii, která leží na rumunsko-moldavské hranici. Jejich kočovné kolony začaly na naše území pronikat v druhé polovině 19. Století. Během okupace se českým zemím vyhýbali. V prvních dvou letech po válce natrvalo přešlo na území Československa přes Podkarpatskou Rus a východní Maďarsko čtyřicet až šedesát tisíc olašských Romů. Uchovávají si (byť obtížně) tradiční organizační strukturu. Považují se za romskou elitu. Zajímá je obchod a zvláště pak zisk.

** Rumungři (Rumungro) nemají organizační strukturu. Velká část Rumungrů k nám přišla ze Slovenska. Termín „Rumungro“ se však vztahuje i na původní české a moravské Romy. /FLIEDR, Bob: Olašským Romům v Ostravě hrozí drogová genocida. LN, 20. 3 1999, s. 1./

13 Výchova k toleranci

Lze celkem s určitostí konstatovat, že dospělí lidé velice neradi ustupují od svých zažitých návyků a názorů, s čímž bohužel velice často souvisí i jejich chápání postavení národnostních menšin a uplatňování jejich práv. Proto je třeba zaměřit se v této oblasti především na děti, a to nejen romské, ale především bílé. Romské děti potřebují trpělivost a citlivé vedení ve školkách a v přípravných třídách s respektem k jejich určité odlišnosti, u bílých dětí je nutné klást v rodině a ve škole velký důraz na jejich výchovu směřující k toleranci k odlišné barvě pleti, původu i zvykům a odstraňující xenofobní či dokonce rasistické názory. „*Aby 'odlišné' přestalo být totéž co 'špatné', ale naopak privilegovanou hodnotou.*“ /1/ Je přeci nutné začít už konečně soudit pouze jednotlivce a v žádném případě celou skupinu, jak se až doposud děje a mnoho lidí chápe tento postup jako zcela adekvátní. Proto Český helsinský výbor a Nadace Olgy Havlové se v r. 1997 rozhodly pro kampaň bojující proti rostoucí xenofobii v naší republice tím, že vyburcují veřejné mínění. Na rubu železniční jízdenky se měl objevit slogan *ČEŠI NEKRÁST TADY!* – „*Pokud jste už někdy viděli podobnou ceduli v Německu, pak přesně víte, jaký je to pocit, být obětí rasismu. Možná byste si měli ten pocit připomenout, až budete příště někoho odsuzovat předtím, než ho osobně poznáte. – Nesudte SKUPINU, sudte ČLOVĚKA. Tímto druhem nápisů se v cizině cítí dotčeni ti Češi, kteří nekradou. My tedy chceme po lidech, aby se zamysleli nad tím, jak jednoduché je vynést rychlý soud o nějaké skupině,*“ komentoval záměr kampaně zástupce zadavatele, předseda Českého helsinského výboru Martin Palouš. /2/ Varujícím v této věci by mohl určitě být výzkum provedený v r. 1994 ústeckou Poradnou pro manželství, rodinu a mezilidské vztahy týkající se názorů ústeckých žáků učilišť a středních škol na romské spoluobčany. „*Pouze pět a půl procenta dotazovaných si myslelo, že bychom Romům měli pomáhat a rasové konflikty řešit. Dvašedesát procent je pro okamžitou likvidaci romského etnika. Další chtěli vyvézt Romy na ostrov, postavit pro ně koncentrační tábory nebo provést rozsáhlou genocidu...*“ /3/ Na jaře r. 1997 potvrdil průzkum Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, že rasistické názory nejsou studentům středních škol rozhodně cizí. Výzkum jednoznačně prokázal, že tyto postoje se nejvýrazněji projevují vůči Romům. Dotazovaným byly například kladeny otázky, zda by ve svém sousedství snesli rodinu jiné národnostní skupiny či by mohli mít za partnera člověka jiné barvy pleti. Téměř osmdesát procent z dotázaných uvedlo (výzkum byl prováděn mezi více než tisícem středoškoláků), že by jim

vadilo, kdyby v jejich blízkosti žila romská rodina a též by nebylo schopno navázat vztah s člověkem romského původu. „*Materiál, který na podkladě institutu zpracovali úředníci ministerstva spravedlnosti, dále dokládá, že mladá generace není dostatečně připravena na příliv cizinců do země a není ještě schopna přizpůsobit se mnohonárodnostní a kulturně rozmanité společnosti. Averze mládeže k Romům vytváří naopak podle lidí z ministerstva živnou půdu pro naprostou izolaci romské populace od zbytku společnosti.*“ /4/ Z toho tedy vyplývá, že je potřeba, aby rodiny a školy byly schopny zlomit tyto nadřazené postoje a k tomu by jim měly pomoci různé zajímavé publicistické a výukové programy, ochotní učitelé, tlak od vlády i tlak veřejnosti a politici by měli svým příkladem ovlivňovat morální normy společnosti. Avšak všechny tyto faktory v současnosti stále ještě nefungují tak, jak by měly.

Možná cesta vedoucí k překonání rasové diskriminace je interkulturní vzdělávání podporující interkulturní společnost, která aktivně podporuje vzájemné vztahy mezi majoritou a menšinovými skupinami. Interkulturní vzdělávání je především založeno na výchově k lidským právům, toleranci a demokracii a v předmětech jako jsou občanská výchova, historie či zeměpis lze tento interkulturní přístup uplatnit. Součástí tohoto typu vzdělávání je interkulturní výcvik kombinující teorii (část věnující se např. historickému vývoji určité kultury, odlišným kulturním normám, hodnotám a způsobu myšlení a chování) s prožitkovými cvičeními (simulační hry pomáhající studentům reflektovat vlastní kulturní hranice a kritéria a zaměřující se na snižování negativních předsudků a stereotypů vůči určitým skupinám obyvatelstva). Dále zahrnuje toto vzdělávání seznámení s procesem kulturního šoku, který se objevuje u lidí pobývajících delší časový úsek v cizím prostředí a během něhož lidé snadno inklinují k vyzdvihování a idealizování vlastních kulturních hodnot. „*Interkulturní vzdělávání nepřináší detailní informace o všech existujících kulturách. To, co nabízí, je pomoc při vzájemném soužití v různorodém kulturním prostředí. Podporuje zájem o svět, který nás obklopuje, úctu a respekt k lidským odlišnostem.*“ /5/

Při práci s dětmi a mládeží se uplatňuje několik metodických postupů:

„1. Diskuse s možností prezentovat různá stanoviska, kultivování projevu (jeho struktura, způsob přednesu), naslouchání názorům druhých.

2. Přímý výklad – poskytování informací o jiných kulturách.

3. *Modelování situací se skupinou, velmi důležitá je zpětná vazba čili vyhodnocení modelových situací, s vyjasněním pocitů všech zúčastněných, s diskusí o tom, co bylo pro ně nové, užitečné, co se jim nelíbilo a dělalo jim potíže.*

4. *Použití videoprogramu nebo jiných názorných pomůcek s následnou diskusí.*

Tyto metody je vhodné kombinovat, vzájemně střídat, doplňovat. Velmi důležitá je přímá účast dětí a studentů!“ /6/

Pokud vedeme děti a mládež k toleranci, ovlivňujeme jejich postoje, které se utvářejí během sociálního učení. Zdroje tohoto procesu tvoří specifické zkušenosti (např. setkání s příjemnou osobou), sociální komunikace (např. děti přejímají od rodičů hotové postoje), modely (napodobování osob, s nimiž se identifikujeme), institucionální faktory (společenské instituce, církve či politické strany). Když vedeme mládež k rasové snášenlivosti, je třeba, aby si uvědomila své vlastní postoje k jiným národnostem a rasám a pokud si je vědoma negativních postojů, je nutné hledat jejich kořeny, jimiž často může být obava, negativní zkušenost, strach z kriminality příslušníků určité národnosti. Často se tedy jedná o xenofobii a ne o rasismus a i zde je na místě zdůrazňovat, že jedinec nereprezentuje celou skupinu. Při hodině je vhodné používat formu besedy, která je schopna navodit celkem uvolněnou a přátelskou atmosféru. Žáci by si nejprve měli dané téma sami promyslet, poté ho prodiskutovat ve dvojicích a následně ve skupinách. Až nakonec by měla přijít veřejná prezentace názorů, přičemž je nezbytné, aby každý z žáků dostal prostor k vyjádření svého názoru a žádný z nich nebyl odsuzován, pokud jeho názor není v souladu s názorem většiny. Bylo by vhodné zaměřit se na etnikum, o které mají žáci zájem či ke kterému se vyskytly problematické vztahy a nezůstat pouze u jedné besedy. V neposlední řadě je nutné zaměřit se i na samotné učitele a i u nich klást důraz na vlastní prožitek a ujasnění vlastních postojů.

Sborník „*Výchova k toleranci a proti rasismu*“ Tatjany Šiškové vydaný v r. 1998 nabízí řadu modelových her použitelných pro různé situace, pro různě veliké skupiny a různé věkové složení účastníků /Viz příloha č. 2/. Prostřednictvím těchto her pracují účastníci za spolupráce s druhými na rozvoji své osobnosti pomocí prožitého zážitku. Během hry dochází k osvojení si nové dovednosti trvalejšího charakteru, kde klíčové faktory hrají motivace (chuť naučit se něco nového), bezpečné prostředí (pomůže ztratit ostych, pocit trapnosti před druhými), sounáležitost s druhými (podporuje kreativitu, ochotu riskovat), radost (jako doprovodný jev, když se nám daří). V zahraničí se tyto tzv. „modelové situace“ využívají také při vzdělávání dospělých a osvědčují se jako velmi efektivní.

V r. 1997 se uskutečnil projekt zvaný „*Výchova k toleranci a proti rasismu v pražských školách*“ organizovaný Českým centrem pro vyjednávání a řešení konfliktů a Občanským sdružením R-MOSTY, jehož cílem bylo přispět k multikulturní výchově a k výchově k toleranci pražských dětí a mládeže. Projekt byl zaměřený na žáky osmých a devátých ročníků základních škol a na studenty středních škol, kdy asi 800 žáků druhého stupně základních škol a 400 studentů středních škol vypracovalo eseje, jejichž výsledky pak byly zpracovány na téma:

- „1. *Popiš své setkání s někým, kdo je odlišné rasy než ty sám.*
2. *Pokud jsi se s někým podobným nesešel, napiš, co si myslíš o lidech jiné rasy.*
3. *Co si myslíš o lidech různých ras, kteří v naší zemi žijí nebo do ní přicházejí, a o nově se tvořící multikulturní společnosti.*“ /7/

První etapu projektu tvořili žáci základních škol a jejich práce byly rozděleny do tří základních skupin: první skupina – „rasistická“ (reprezentuje jednoznačně rasistické smýšlení žáků navrhuje často agresivní řešení, těchto prací bylo 60), druhá skupina – „protirasistická“ (reprezentuje téměř jednoznačný odsudek rasismu, otevřenost vůči multikulturní společnosti, názor pisatelů uvádějící jako podmínku „slušné chování“ pro soužití ras a národů, těchto prací bylo 460), třetí skupina – „nevyhraněná“-xenofobní (reprezentuje názory od téměř protirasistických až po názory určitým způsobem rasistické, které jsou charakteristické xenofobním postojem, kde jsou typické věty jako např. „nejsem rasista, ale...“, jedná se většinou o výpady proti Romům, těchto prací bylo 265). Žáci většinou neznali přesný výklad pojmu „rasismus“ a jinou rasou pro ně jsou Romové (Cikáni), Vietnamci, Ukrajinci, Rusové, Rumuni, Číňani. Jedná se u nich spíše o xenofobii, která je provázena strachem, že cizinci ovládnou naši zemi.

První skupina chová nenávist a agresivitu výhradně proti Romům, kdy je označuje za kriminální živly a dotýká se lidské důstojnosti. „*Romové kradou, znásilňují bílé ženy, vraždějí, ničí byty a proto mlátit a mlátit*“. „*Cikáni špiní naši republiku, jejich děti jsou v dětských domovech, je to spíše živočišný druh*“./8/ Tito žáci chtějí problémy řešit agresivními způsoby: Cikány vyvraždit, postřílet, do plynu, omezit jejich porodnost a většinou sympatizují s hnutím skinheads. Druhá skupina vidí Romy jako naše rovnocenné spoluobčany, které je třeba soudit jako jednotlivce. „*Jak se asi cítí rodina, která žije slušně, a co teprv jejich děti, slýchají-li od spolužáků: 'Já s tebou nesmím kamarádit, ty jsi Cikán!' Chtějí-li ve společnosti působit jako slušná rodina musí vydat mnohokrát víc úsilí než rodina bílých členů. Co mají dělat, jsou-li slušní a okolí je stále odsuzuje?*“ „*A kdo si myslí, že jsou*

cizinci (Romové), tak se mylí. Protože oni možná tady byli stejně jako my. Vlastně kdo z nás není cizinec třeba jsme a ani o tom nevíme. Protože jsme měli nějaké předky, které byli cizinci třeba“.^{9/} Častým názorem bylo vytvoření vlastního romského státu. Třetí skupině vadí často Romové kvůli jejich špatnému chování, a ne jako rasa. Často se také objevily názory, kdy pisatelé odsuzovali jenom Romy a ostatní národnosti bez problému tolerovali. „*Pro mě je nenávist vůči rasám něco úplně jiného než vůči romské národnosti...nesnáším Cikány (skoro všechny) a rasisty.*“ „*Míra mé tolerance končí ve chvíli, když se nechovají jak se mají chovat.*“ „*Asi by bylo dobrý rozdělit Čechy. My by jsme měli svůj svět a oni taky.*“^{10/} Objevovaly se ale i názory, které označovaly Romy jako přínos pro náš stát.

Studenti středních škol napsali také eseje nejrozumnějších názorů, ale těch rasisticky orientovaných bylo oproti žákům základních škol méně. Celkem bylo vyhodnoceno 375 esejů, z nichž 73,3% vyjadřovalo kladné postoje, 10,2% záporné postoje a 16,5% kladné i záporné postoje. Z výsledků lze také konstatovat, že mezi středoškolskou mládeží je mnohem méně rasistických postojů než v celé společnosti. Asi 30% z celkového počtu studentů, kterých bylo 400, odsuzuje Romy za krádeže, lži, vraždy, devastaci bytů, špatnou hygienu a nedostatek péče o jejich děti a navrhuje poslat je někam pryč na Sibiř do koncentračních táborů a krmit je žrádlem pro psy. Studenti také zmiňují nejrozumnější pozitivní a negativní zkušenosti s nimi.

Projektu se mohli zúčastnit i učitelé, pro něž bylo uspořádáno devět seminářů na téma „rasismus, xenofobie a interetnický konflikt“, které probíhaly ve školním roce 1997/98.

Výsledky vykazují, že je třeba napomáhat upevňovat postoje proti rasismu neustálou informovaností (učitelé, rodiny, masmédia) a pořádáním besed na témata týkající se této oblasti i s odborníky z etnických skupin, kteří nejlépe dovedou přiblížit jejich situaci.

13.1.1 Poznámky:

- /1/ BARTOŠKOVÁ, D.: Jsme opravdu ti lepší?. LN, 5.9 1997, s. 11.
- /2/ HEJDUK, Marek-DEYL, Daniel: Provokativní reklama má prý zabránit nenávisti. LN, 22.7 1997, s. 3.
- /3/ BALVÍN, Jaroslav: Rasová diskriminace Romů ve školství a kultuře a možné cesty jejího překonávání. In: Společně. Ústí nad Labem – Brno, občanské sdružení HNUTÍ R 1997, s. 41.
- /4/ KROPÁČOVÁ, Markéta: Většina středoškolské mládeže má rasistické názory a nesnáší zejména Romy. MF Dnes, 28.5 1997, s. 6.
- /5/ PATOČKOVÁ, Dana: Společnost a interkulturalita. In: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha, Portál 1998, s. 33-35.
- /6/ RIBAŇÁKOVÁ, Dana: Metodika práce s mládeží. In: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha, Portál 1998, s. 123.
- /7/ SVABADOVÁ, Alena: Analýza prací žáků 8. a 9. tříd některých pražských základních škol. In: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha, Portál 1998, s. 131.
- /8/ Viz /7/, s. 136.
- /9/ Viz /7/, s. 140-141.
- /10/ Viz /7/, s. 145.

14 Názory na problematiku rasismu

Bohužel je nutné přiznat, že rasismus je v naší společnosti hluboce zakořeněn, i když většina lidí o sobě tvrdí, že rasisty nejsou a přitom se opovrhlivým způsobem vyjadřují o Cikánech jako o lenoších, špinavcích a zlodějích, tvrdí členka ODS Drahlava Bartošková. Dochází totiž k tomu, že lidé často vztahují asociální chování a poklesky části Romů formou kolektivní viny na všechny Romy a nejsou ochotni si připustit svůj rasistický přístup. Dále zastává názor, že právě lidé patřící k většině, kteří se často považují za ty lepší, by v sobě měli nalézt pochopení pro odlišnosti jiných a umět podat pomocnou ruku. Velký důraz přitom v této záležitosti klade na úlohu politiků, kteří by podle ní měli svým příkladem ovlivňovat morální normy společnosti. Vláda totiž veřejně málo důrazně odsuzuje projevy rasismu a političtí představitelé všech stran otázkám soužití s menšinami věnují malou pozornost. Je třeba zaměřit se také na to, co ví průměrný člověk o tradicích, historii a kultuře Romů. Odpověď není překvapující, když sděluje, že téměř nic, ale většina lidí pocituje k Romům nechuť smíšenou s obavami, i když Romové nejsou od své přirozenosti útoční. *„Nepřátelské pocity jsou mezi bílou většinou a romskou menšinou velmi rozšířené a pramení především ze vzájemné neznalosti a nepochopení. Dokud tzv. kulturnější většina společnosti nenalezne k Romům cestu a nepomůže především jejich dětem ke vzdělanosti a nepovede v tolerantním duchu i své děti, nemá právo se za vyspělejší většinu považovat.“* /1/

Ve svém článku v Lidových novinách přirovnává Petr Placák „romskou otázku“ k „české otázce“ z doby rakousko-uherského Předlitavska, protože praví humanisté, na rozdíl od rasistů, zastávají názor, že kultura není záležitost vrozená, ale že to je věc umělá – osvojitelná, přenosná. Je nutné tvrdě postihovat všechny rasistické projevy a na druhé straně podporovat osvětu, i když se zdá, že vláda k celému problému přistupuje opačně. Placák se dále zmiňuje i o tom, že lidé by si měli řídit své vlastní záležitosti sami a ve vlastním jazyce. *„Romskou otázku nikdo nevyřeší do té doby, dokud budou Romy zatýkat, soudit, učit, léčit, zastupovat atd. bílí lidé.“* /2/

Romové podle něj potřebují mít důvěru ve svůj stát, ve kterém hraje důležitou úlohu celkový přístup většinové společnosti, protože nestačí mít jen dobré zákony a fungující, nestranický státní aparát. *„Demokracie není ani tak o vládě většiny, jak je mnohdy tato forma vlády primitivně pojímána, jako spíše o ochraně a zajištění plnoprávné existence názorů a kultur menšinových.“* Bylo by účelné přesvědčit Romy, že mít vlastní reprezentaci, která bude hájit jejich zájmy, je jediná cesta, jak si

zachovat svou vlastní identitu, jak se hlásit ke své národnosti (z odhadovaných 300 tisíc Romů v českých zemích se jich ke své národnosti hlásí desetina), jak zachránit romskou kulturu. /3/

Politolog Zdeněk Švácha poukazuje na problém, že vlna politické korektnosti, kterou přinesl do intelektuálního a politického života vliv Spojených Států, učinila z imigrační a rasové otázky tabu. Pozadu nezůstala řada evropských intelektuálů podporována levicovými a radikálně liberalistickými stranami. *„Každé zpochybnění neomezené tolerance k čemukoli, zvláště pak k cizineckým a rasovým otázkám, bylo okamžitým důvodem k hysterickým kampaním. Tyto byly (a často jsou) vedeny podlými metodami. Má-li kdokoli kritický vztah k Romům či přistěhovalecké politice a odváží-li se tento vztah veřejně deklarovat, riskuje veřejné znemožnění a ostuzení, aniž se vůbec zkoumá věcný obsah jeho tvrzení.“* /4/ Probíhá to většinou tak, že přemýšlivý redaktor najde rovnítko mezi dotyčným tvrzením a hitlerismem *„Takovouto denunciaci bude s úsměvem na tváři snášet málokdo. Tím méně demokratický politik závislý na hlasech těch umírněných voličů, kteří po večerech obléhají televizní obrazovky. Jestliže bude například upozornění na zjevný růst kriminality minorit posuzováno jako hlas třetí říše, pak se situace pouze zkomplikuje. Ze scény se v této oblasti stáhnou umírnění a na jejich místa nastoupí politická lůza. Domnívat se, že voliči demagogy prohlédnou a dají přednost demokratům, je naivní a neodpovídá úspěchům, které rasističtí radikálové slaví na celém kontinentě.“* /5/

Tvrdý postoj proti rasismu zastává také Českobratrská církev evangelická (ČCE), která je toho názoru, že by bylo tragédií, kdyby princip třídní nenávisti, uplatňovaný v době komunismu, byl vystřídán nenávistí k lidem jiné barvy pleti, uvádí se v prohlášení 29. synodu ČCE k rasismu, nacionalismu a xenofobii, vydaném r. 1995. *„Náš stát je založen na občanském principu a nepatří pouze Čechům.“* /6/

Stanovisko, že více než s nenávistí k Cikánům souvisí podstata problému „kdo je a kdo není rasistou“ s touhou po slušném bydlení, zastává ve svém článku v MF Dnes David Lorenc. Hovoří v něm o společném soužití v jednom domě, ve kterém jedna rodina svým chováním dokáže znepříjemnit životy všech ostatních rodin a nejedná se pouze o krátkodobé utrpení. *„Každému je přitom jasné, jak s tím souvisejí Cikáni. Slovy amerického prezidenta: „Potíže mají příliš často tmavou tvář.“ Řešením přitom v žádném případě není zpřísnění postihů za projevy rasismu, ale naopak uvolnění paragrafů týkajících se bydlení. Ty zatím možnost nuceného odchodu neslušných nájemníků velmi ztěžují, a jedná-li se o rodiny s dětmi, tak ho prakticky znemožňují. Patříčná změna zákona by přitom pomohla nejen bílé většině,*

ale zejména slušné části Cikánů. Přestali bychom se na ně dívat skrz prsty a snad bychom překonali i ten strach, který přepadne asi každého bílého, jenž má skupinku občanů tmavé pleti.“ /7/

Předseda ODS Václav Klaus připouští, že u nás (ale stejně tak i v okolních zemích) existuje dlouhodobý a vážný romský problém, jenž má sklony k mimořádné výbušnosti a k hledání jednoduchých a rychlých řešení těžkých, mnohadimenzionálních problémů. Ve svém článku v Lidových novinách poukazuje téměř na desítku zjevných nevýhod Romů a zároveň přiznává, že tento staletí vznikající problém žádné jednoduché a okamžité řešení nemá. „*Není jiné cesty než cesta koexistence, než pečlivě budované soužití v jedné komunitě, v jedné společné zemi, nikoli pokus o asimilaci, ale ani o segregaci. Udělat něco pro jeho řešení musíme všichni, i když se nás to osobně jakoby přímo netýká.*“ /8/

Aktuální otázkou současnosti je i zavedení politiky afirmativních akcí zvýhodňujících menšiny. Nejznámějším příkladem je afirmativní akce probíhající již několik desetiletí v USA, jejímž cílem je zvýšení úrovně obyvatelstva neevropského původu. Jedná se o konkrétní vládní opatření. „*V oblasti přijímání státních zaměstnanců je to preference příslušníků menšin, dále jde o vyčleňování míst na státních univerzitách pro příslušníky minorit a žen nebo jejich preference při přijímacím řízení. Velkou oblastí uplatnění afirmativní akce jsou také státní zakázky, kde je doporučováno jejich zadání alespoň z patnácti procent celkového objemu firmám vlastněným členy menšin a alespoň pět procent z objemu státních zakázek pro firmy vlastněné ženami.*“ /9/ Ale tento systém je dnes po dlouhé kritice opouštěn, protože jeho původní záměr „tzv. legislativní ‘barvoslepost’ čili rovnost všech občanů před zákonem bez ohledu na rasu, barvu pleti, etnickou příslušnost či pohlaví“ se časem změnil a začala převládat tendence k rovnosti výsledků, kterou bylo dosahováno diskriminací druhých podle pohlaví či na základě barvy pleti. Tato pozitivní diskriminace je hodnocena poměrně skepticky i v naší republice a v ostatních evropských zemích. „*Často se zdůrazňuje, že pozitivní diskriminace vyvolává ve společnosti představu, že preferovaná menšina potřebuje shovívavý přístup, aby vůbec mohla ostatním konkurovat, což u většiny vede k pocitům nadřazenosti. Odpůrci upozorňují na to, že společnost by vnímala takové zvýhodnění negativně a akce by se mohla obrátit proti samotným Romům.*“ /10/ Na druhé straně se však objevují názory na její podporu. Například poslankyně parlamentu ČR Hana Orgoníková (ČSSD) tvrdí: „*Termín ‘vyrovnávací akce’ bych nespojovala se zvýhodňováním, ale s pomocí menšině.*“ /11/ Podporuje totiž poskytování ochrany

menšinám ve specifických oblastech. Protikladně se k této záležitosti vyjadřuje socioložka Jiřina Šiklová: „*Afirmativní akce může menšinu degradovat, znehodnotit její úspěchy a trvale ji poznamenat.*“ Aplikací této akce vznikly představy, že preferovaná minorita je opravdu méněcenná, když musí být podporována celostátním opatřením, a to se pak přenáší i na ty členy minority, kteří jsou tak schopní, že by preference nikdy nepotřebovali. /12/ Ekonom Ladislav Možný trvá na svém stanovisku, že je třeba přestat se soustřeďovat na barvu pleti jako kritérium pro státní dotace, ale udělat maximum, aby právo bylo uplatňováno vůči každému stejně. „*Řešením problému s naší romskou komunitou je důsledný občanský a individuální přístup, který sice není navenek efektivní, ale je efektivní, protože nehledá to, co občany rozlišuje, ale to, co je spojuje.*“ /13/

Problém, který jsme si zvykli vídat v televizních zprávách a číst v denním tisku se již od r. 1995 vznáší nad Matiční ulicí v Ústí nad Labem, kde se dostalo do sporu pět bílých rodin, žijících v rodinných domcích, a necelé dvě stovky Romů, které sem poslal soud do dvou třípatrových činžáků pro neplatiče nájemného. Obyvatelé rodinných domů, za jejichž mluvčího lze označit Petra Chládku, si stěžují na neutěšitelný hluk ve dne i v noci, příšerný smrad a prudký nárůst výskytu potkanů. Jejich situace se pro ně stala bezvýchodnou, a proto na jaře v r. 1998 zaslali dvě petice ústeckému magistrátu, v nichž žádali o postavení zdi, jež by oddělila jejich domy od domů pro neplatiče. Ústecký primátor Ing. Ladislav Hruška i jeho neštěmický kolega Miroslav Harciník (oba ODS) se rozhodli žádosti domkařů vyhovět a do konce září 1998 tuto zeď skutečně postavit, tvrdíce, že v žádném případě nechtějí vybudovat ghetto a oddělit jedny občany od druhých. Projekt sice dostal název „protihluková bariéra“, ale zdejší obyvatelé ho jednoznačně nazvali „černobílá zeď“. Tato zpráva vyvolala mezi Romy obrovské rozhořčení a pohoršení a situace mezi nimi a obyvateli rodinných domků se ještě více přiosřila. Natuto kauzu se okamžitě zaměřila všechna média, některé politické špičky ji využily pro svou předvolební kampaň a do Matiční ulice zavítal i prezident Václav Havel, který tam pobyl necelých osm minut. Potíž je také v tom, že do stejného domu byli nastěhováni chroničtí neplatiči spolu s rodinami, které se nejčastěji po ztrátě zaměstnání ocitly v přechodné finanční krizi a nezvládaly placení nájemného v původních bytech. Stížnosti těchto rodin snažících se alespoň po malých částech splácet předchozí dluh na neúnosné sousedské vztahy nebral nikdo vážně. „*Doba, kdy byli lidé ze svých bytů vystěhováváni pouze proto, že jejich chování bylo pro okolí neúnosné, je už dávno pryč. A házet do jednoho pytle s kriminálníky a gaunery rodiny s nezaměstnaným*

otcem, matkou v domácnosti a třemi malými dětmi, které si vysoké činže prostě už nemohou dovolit, je více než krátkozrakým řešením.“ /14/ Výstavba čtyři metry vysoké zdi by byla velice nákladná a město by bylo schopno vyčlenit na tento projekt peníze. Na druhé straně se obhazuje nedostatkem financí pro městskou policii, která má přímo v Matiční ulici svou základnu, avšak pro malý počet svých mužů nebyla schopna vzít situaci do svých rukou. Je však nutno přiznat, že od doby, kdy se o problém začali zajímat novináři a politici, se klima v Matiční ulici uklidnilo. Zmizely tuny odpadků a v noci je celkem klid. Vládní zmocněnec pro lidská práva Petr Uhl zdůrazňuje, že současnou rezignaci Romů na boj proti plotu musí vyburcovat a setřást elita této menšiny. Je potřeba, aby jim romská reprezentace přiblížila, že práce, kterou jim stavba plotu nabízí je jen dočasným řešením jejich nezaměstnanosti. „*Delší život hrozí nejen plotu, ale i jeho stínu – následkům, které může mít pro budoucnost romské komunity. Je přece nenormální zavřít před sousedy dveře, aby neviděli, že nemáme uklizeno. Anebo, a to je mnohem horší, vzdát se nelehkého úsilí nebýt okolí na obtíž.*“ /15/ Proto se Uhl snaží Romům odmítnutí tohoto příspěvku k jejich segregaci „vnutit“. Znamenalo by to totiž dobrovolný odchod Romů na periferii. „*Kdo jiný má rozeznat, že je něco pro existenci společenství zruďné, ne-li jeho elita. Když ta nezakročí, může se stát, že Romové z Matiční za sebou do bahna vtáhnou i ty, kteří na sobě nechtějí přestat pracovat,*“ /16/

Kromě záležitosti v Ústí nad Labem se Petr Uhl spolu s Výborem pro odškodnění obětí holocaustu v České republice snaží, aby byl vybudován velký památník a muzeum romským obětem druhé světové války v Letech u Písku, kde byl z iniciativy tehdejší české protektorátní vlády zřízen koncentrační tábor. Během několika dnů r. 1942 byla na toto místo deportována většina českých Romů, kde je na vstupní bráně nevídal německý nápis „Arbeit macht frei“ (Práce osvobozuje). Své nové vězně totiž vítal velitel tábora Josef Janovský slovy: „*Odsud vedou jen dvě cesty. Jedna do pekla, druhá do nebe.*“ A právě na tomto místě, kde Češi týrali své neárijské spoluobčany, se dnes vyjímá velkovýkrmná vepřů, postavená během komunistického režimu. „*Vláda sice nechala nedaleko odtud v r. 1995 narychlo postavit malý pomník – poté, co se v americkém tisku objevil článek o tom, že Česká republika nedodrží Helsinskou úmluvu o uctívání obětí koncentračních táborů – ale to bylo zatím vše.*“ /17/ Uhl navrhoval vládě, aby stát odkoupil od soukromé firmy vepřín, nechal jej zbourat a postavit novou velkovýkrmnou vepřů jinde, avšak vládě na realizaci tohoto návrhu chybí potřebných 600 až 700 milionů korun, a tak se

vládní kabinet rozhodl financovat jen pietní úpravu místa. Stejným způsobem pak hodlá postupovat i v Hodoníně u Kunštátu, kde bývalo podobné zařízení pro moravské Romy. Další kroky budou podle Uhla záviset na tom, zda bude sílit tlak evropských Romů na vládu a zda nepoleví úsilí prezidenta Václava Havla, který chce podpořit každé řešení vedoucí k tomu, že vepřín nebude narušovat pietu místa. /18/ Názory samotných Romů vystihují slova jednoho z nich: „*Chápete, proč nás existence toho prasečáku v Letech tak bolí? Když je nějaké výročí, raději si odtrhneme od úst, abychom mohli hrob našich předků zasypat krásnými květy. Takoví jsme.*“ /19/

Názory se shodují v tom, že rasismus a především netolerance v naší společnosti vůči romskému etniku existují /Viz příloha č. 3/ a že řešení romské otázky se stále jeví jako dlouhodobý problém. Východiskem je koexistence v jedné společnosti, nikoli pokus o asimilaci, ale ani o segregaci.

14.1.1 Poznámky:

- /1/ BARTOŠKOVÁ, Drahoslava.: Jsme opravdu ti lepší?. LN, 5.9 1997, s. 11.
- /2/ PLACÁK, Petr: Rasismus, demokracie a zájmy otevřené společnosti. LN, 18.8 1997, s.6.
- /3/ Viz /2/, s. 6.
- /4/ ŠVÁCHA, Zdeněk: Mlčení o problému rasismu nahrává demagogům. MF Dnes, 3.4 1997, s. 4.
- /5/ Viz /4/, s. 4.
- /6/ FLIEDR, Bob: Bojkotujte rasisty, vyzývají čeští evangelíci. LN, 6.9 1997, s. 5.
- /7/ LORENC, David: Všichni Češi jsou rasisti a co s tím. MF Dnes, 31.7 1997, s. 10.
- /8/ KLAUS, Václav: Dlouhodobý romský problém u nás existuje. LN, 23.8 1997, s. 9.
- /9/ MOŽNÝ, Ladislav: Potíže s menšinami řeší důsledný občanský přístup. MFDnes, 25. 9 1997, s. 13.
- /10/ ORGONÍKOVÁ, Jana-ŠIKLOVÁ, Jiřina: Má se v ČR zavést politika afirmativních akcí zvýhodňující menšiny?. LN, 20.3 1999, s. 26.
- /11/ Viz /10/, s.26.
- /12/ Viz /10/, s. 26.
- /13/ Viz /9/, s. 13.
- /14/ MIKETA, Kamil: Černobílá zed'. Magazín Práva, 11.7 1998, s. 14.
- /15/ SEDLÁK, Gabriel: Matiční ulice jako precedens. LN, 19.4 1999, s. 10.
- /16/ Viz /15/, s. 10.
- /17/ ŠEVELA, Vladimír: Sága rodiny Růžičků je obrazem osudu původních českých Romů. LN, 25.4 1998, s.1.
- /18/ gas: Uhl: Boj o Lety jsem prohrál. LN, 10. 4 1999, s. 2.
- /19/ Viz /17/, s. 1

15 Závěr

Cílem této práce bylo zhodnotit současný stav romského etnika, soužití mezi jím a majoritní společností a v neposlední řadě také poukázat na fakt, že rasismus a především xenofobie jsou v naší postkomunistické společnosti celkem hluboko zakořeněny.

Po pádu železné opony v roce 1989 se Česká republika otevřela vůči okolnímu světu. Po více než čtyřiceti letech to pro její společnost samozřejmě znamenalo obrovský šok. Na naše území začaly proudit národy nejrůznějších kultur, mnozí příslušníci těchto národů se zde začali na nějaký čas i usazovat a na to nebyl řadový občan naší republiky připraven. Jak by také mohl být? Vždyť dokonce nebyl ani schopen sžít se za dlouhý čas s částí obyvatelstva své země a najednou by měl bez problémů přijímat lidi jemu po mnoha stránkách tak cizí. Ovšem vinu v této věci bych zcela určitě nepřisovala právě řadovému občanovi, nýbrž vedení komunistického režimu, za jehož éry byla veškerá práva Romů na vyjádření vlastní identity či šíření vlastní kultury a tradic striktně potlačována. Záměrem komunistického, či klidně možno v tomto případě uvést totalitního režimu, byla asimilace romského obyvatelstva tj. přizpůsobení Romů k obrazu „řádných občanů“ za jakýchkoliv podmínek, a tak se mnozí Romové snažili svoji skutečnou identitu co nejvíce popřít pod vlivem tohoto asimilačního tlaku za účelem přiblížení se většinové společnosti co nejvíce. Tím se samozřejmě začali rychle distancovat od svého stylu života, od svých hodnot, tradic a rodiče přestávali také své děti učit romský jazyk. Romské obyvatelstvo bylo rozptylováno po celém území tehdejšího Československa tak, aby počet romského etnika nepřevýšil v žádné obci pět procent, tím pádem docházelo k zániku tradičních rodinných hodnot a zvyků, které pro Romy tolik znamenají. Soužití ve velkorodinách totiž poskytuje Romům hlavně pocit bezpečí a jistoty, místo, kde je zachovávána úcta ke starším generacím a téměř vždy jim bude nabídnuta ochrana a pomocná ruka při rozhodování v nejrůznějších záležitostech. Bývalý režim se jim tedy snažil vnutit mentalitu majoritní společnosti, která je tolik odlišná od té jejich, jež má mnoho svých kořenů právě v zemi, která je kolébkou Romů – v Indii. Ovšem je třeba podotknout, že nepříznivé klima pro Romy nebylo jen v době komunistické éry našeho státu, nýbrž k hromadnému pronásledování Romů docházelo takřka již od doby jejich příchodu do Evropy, kdy k jejich nejintenzivnějšímu proudění dochází během dvanáctého a třináctého století. Lze také konstatovat, že až do nástupu Habsburků na trůn na našem území nemáme žádné

zprávy o pronásledování Romů. Tedy až za vlády Ferdinanda I. v šestnáctém století došlo k vydání mandátů majících pro Romy represivní charakter. Období osvícenství se pak snažilo řešit romskou otázkou cestou asimilace, jež se ukázala neefektivní. Proč se tedy bývalí funkcionáři komunistického režimu nepoučili alespoň trochu z této zkušenosti? Období represálií potom pokračovalo od konce devatenáctého století a svého nejvyššího bodu dosáhlo během druhé světové války, kdy došlo k rasovému pronásledování Romů, jež mělo za příčinu smrt mnoha z nich. Nástup komunistické diktatury po válce již byl zhruba charakterizován, takže není asi co dodávat k utrpení tohoto etnika v období, jež mu přineslo ztrátu identity a pocit, že není nikde vítáno. V důsledku toho Romové dnes postrádají vědomí sounáležitosti, vědomí společného původu a společných dějin.

Pocity nepřátelství, které minulá éra vypěstovala vůči romskému etniku, se usadily hluboko v duších mnoha lidí a podle mého názoru bude nelehkým úkolem je nadobro odstranit. Zde mi totiž vyvstává na mysl ono přísloví „starého psa novým kouskům nenaučíš“. Avšak nechci být v této věci v žádném případě pesimistická. I když řešení romské otázky je více než složité, je třeba poučit se z chyb minulosti, vyvarovat se jich a naučit se správným způsobem vybírat z řady nabízejících se alternativních řešení a především neopomíjet ta, jež se nabízejí přímo z romských řad. Někdo by se možná mohl domnívat, že řešení romské otázky se týká především samotného romského etnika, ale to je bohužel hluboká mýlka. Je více než nutné zaměřit se i na majoritní společnost a pomoci nalézt jí cestičku nejenom k Romům, ale i k dalším minoritním skupinám. Je známo, že dospělí jen velice neradi mění své zažité názory, proto bychom se měli orientovat především na děti a mládež. Varujícími v této věci by pro nás měl být vysoký počet nejrozličnějších extremistických hnutí v naší republice, jejichž členy tvoří převážně mladí lidé, kteří se netají svými rasistickými, antisemitistickými či xenofobními názory. Jsou to lidé striktně odsuzující lidi jiné rasy, homosexuály, bezdomovce či dokonce někdy i tělesně postižené, přičemž někteří z nich jsou schopni v touze po naplnění ideálů svého hnutí spáchat jeden z nejhrůznějších činů – vzít někomu život. Pokud dojde k takovému zvrácenému činu, je nutné, aby byl soudem náležitě prozkoumán, zhodnocen a viník spravedlivě potrestán. Flexibilita soudů by se měla projevovat nejenom ve věcech násilných činů, ale také pokud se týká samotné diskriminace v oblasti sfér sociálních, kulturních, školních či politických. Často by možná stačilo mít v sobě dostatečnou dávku empatie a vcítit se tak do osoby Roma, který chce vstoupit do restaurace a náhle si všimne nápisu „CIKÁNŮM VSTUP ZAKÁZÁN“. Jak se asi v té chvíli cítí?

Mávne rukou a jde dál, cítí obrovské ponížení nebo se dokonce stydí za to, že je Rom? Stačí si jenom uvědomit, jak by bylo nám, kdybychom si při vstupu do nějaké restaurace přečetli nápis "ČECHŮM VSTUP ZAKÁZÁN". Jsem si jistá, že bychom nad tím rukou nemávli a asi jen malé procento by se stydělo, že jsou Češi.

Domnívám se, že spíše než o rasismu v naší společnosti bychom měli hovořit o xenofobii. Většina lidí totiž k Romům nechová rasistické postoje, s výjimkou stoupenců extremistických skupin, ale mají z nich obavy. Často hovoří o strachu a nepříjemných pocitech, když na ulici míjí skupinku Romů. Jak je na druhé straně asi Romům, když míjí skupinku příslušníků hnutí skinheads? Většině lidí vadí na Romech jejich odlišné chování, způsob žití, mentalita, názory a v neposlední řadě i nepřizpůsobivost. Často jim připisují přílišnou lhavost, nezáměr zapojit se do pracovního procesu a silné sklony ke kriminálním činům, alkoholismu a drogové závislosti. Nemohu samozřejmě popřít, že určitá část Romů tyto znaky opravdu vykazuje, ale budme k sobě upřímní a řekněme si, kolik lidí majoritní společnosti rovněž vykazuje tyto znaky. A je snad na všechny z nás nahlíženo tímto způsobem nebo jsou mezi námi činěny rozdíly, protože každý člověk je individuum? Nehodnoťme proto všechny Romy stejně. Vždyť i mezi nimi existují různí lidé. Řídme se proto sloganem rozsáhlé kampaně proti rasismu z roku 1997 „NESUĐTE SKUPINU, SUĐTE ČLOVĚKA“. Je pravděpodobně těžké nalézt správné výchovné a vyučovací metody vedoucí ke změně rasistických, xenofobních a nacionalistických postojů. Z nejrozličnějších šetření totiž vyplývá, že suché předávání informací, moralistická kázání či nejrozličnější informativní akce zpravidla neosloví cílovou skupinu, ale je třeba dát najevo ochotu porozumět každému názoru, povzbudit navázání přátelských vztahů a vzájemnou výměnu názorů a tím možnost sebereflexe.

Myslím si, že Romové musí především najít sami sebe a potom navzájem musíme s nimi hledat cestu k sobě. Nemůžeme tento úkol nechat pouze na nich, jelikož v průběhu hledání této společné cesty bychom se všichni dohromady mohli z mnohého poučit a následně se toho potom v budoucnosti vyvarovat. Nalezení cesty k sobě u Romů znamená v první řadě obnovení jejich zvyků, tradic, kultury a jazyka, proto je nezbytné, aby znali svou historii. Zde je třeba podotknout, že i majoritní společnost by se měla seznámit s romskými dějinami a kulturou, aby Romy více poznala a lépe jim porozuměla. Touto cestou apeluji i na autory školních učebnic občanské výchovy a dějepisu, které opomíjejí učivo podávající informace o romské historii, kultuře a tradicích a zároveň i informace o rasismu, xenofobii a

nejrůznějších předsudcích vůči ostatním národům a v neposlední řadě i učební metody vedoucí děti k toleranci, které by mohly pomoci mnoha učitelům.

Romové jsou v dnešní tržní společnosti handicapováni na tolik konkurenčním trhu práce, což plyne z jejich velmi nízké či skoro žádné pracovní kvalifikace. Proto jednou z alternativ nabízející řešení romského problému by mohla být oblast vzdělávání. Je však třeba mít pochopení a rozumět romskému dítěti, které přijde do školy a neodepisovat je předem jenom kvůli jazykové bariéře, která je častou příčinou umísťování romských dětí do zvláštních škol, z nichž mají potom pouze omezené možnosti. Proto je třeba klást velký důraz na odbornou kvalifikovanost učitelů a hledat je či různé pedagogicko-socialní poradce i v řadách romské společnosti. Velice efektivními se zdají být tzv. připravné ročníky, které vyrovnávají zaostalost dětí před vstupem do prvního ročníku základní školy nebo projekt „Začít spolu“, který je založen na respektování kultury té které země či té které národnosti. Velkým přínosem pro Romy je i rozvoj jejich kultury a je velmi důležité, že po roce 1989 vznikla řada romských občanských sdružení s cílem uchování a rozvoje národnostní kultury. Chtěla bych vyzdvihnout především romský folklór a Muzeum romské kultury v Brně, které v současnosti především vedou k posilování vlastní identity Romů a jsou jedním z ukazatelů při hledání společné cesty.

V úplném závěru bych chtěla zdůraznit, že pokud se my už považujeme za ty lepší, je především na nás, abychom v sobě našli pochopení pro ty, kteří nám jsou v současnosti tolik cizí pro svou odlišnost. Není si ani třeba nalhávat, že jsme otevření všem lidem a že na každého používáme stejný metr, když se mnoho z nás vzápětí vyjádří o Cikánech jako o lenoších, špinavcích a zlodějích. Stále zde ovšem chybí i dostatečný tlak od vlády a veřejnosti. Je nutné důrazně odsuzovat všechny projevy rasismu a věnovat pozornost otázkám soužití s národnostními menšinami. Prosim, staňme se tolerantními a připravme se tak na nápor multietnického a multikulturního společenství v souvislosti s naším vstupem do Evropské unie.

16 Literatura:

- BALVÍN, Jaroslav a kol.: Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů. Praha, občanské sdružení HNUTÍ R 1996.
- BALVÍN, Jaroslav a kol.: Romové a historie. Ústí nad Labem, občanské sdružení HNUTÍ R 1996.
- BALVÍN, Jaroslav a kol.: Romové a obecná škola. Ústí nad Labem, občanské sdružení HNUTÍ R 1996.
- BALVÍN, Jaroslav a kol.: Společně. Ústí nad Labem – Brno, občanské sdružení HNUTÍ R 1997.
- BRATINKA, Pavel: Zpráva o situaci romské komunity v České republice a opatření vlády napomáhající její integraci ve společnosti./pro schůzi vlády České republiky/. Praha, Úřad vlády České republiky 1997.
- DANIEL, Bartoloměj: Dějiny Romů. Olomouc, Pedagogická fakulta univerzity Palackého v Olomouci 1994.
- FRASER, Angus: Cikáni. Praha 1998.
- LIÉGEOIS, Jean-Pierre: Rómovia Cigáni Kočovníci. Bratislava, Academia Istropolitana 1997.
- MANN, Arne B.: Neznámi Rómovia. Bratislava, Ister Science Press 1992.
- MAZEL, Michal: Současný pravicový extremismus v České republice./bakalářská práce/. Brno 1995.-Masarykova univerzita. Fakulta filozofická.
- NEČAS, Ctibor: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc, Pedagogická fakulta univerzity Palackého v Olomouci 1994.
- Romové – reflexe problémů. Praha, Pastelka (Nadace Ethnos ve spolupráci s Institutem základů vzdělanosti UK v Praze) 1997.
- RÝDL, Karel-NEZEL, Ivo: Rasismus a nacionalismus v současném životě. Praha, IPPP ČR 1997.
- SEDLÁK, Antonín: Poznávame Cigánov – Rómov. Prešov, Metodické centrum 1992.
- ŠIŠKOVÁ, Tatjana: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha, Portál 1998.
- WOLF, Josef: Člověk a jeho svět. Úvod do studia antropologických věd. Praha, Univerzita Karlova 1992.
- Zpráva o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií nebo páchaných příznivci extremistických skupin. Praha 1998.

- Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 1997. Praha, ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR 1998.
- Články vztahující se k zadané problematice z periodického tisku: LIDOVÉ NOVINY, MLADÁ FRONTA DNES, PRÁVO

1. Práva národnostních menšin

PŘÍLOHA Č. 1

Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 1997

Obsah:

1. Lisba základních práv a svobod

1.1. Historie Lisby

1.2. Rovnost právních, spravedlivost a státní ústava

1.3. Celková situace a možné ústřední problémy

2. Mezinárodní a regionální (evropská) ochrana proti rasismu a xenofobii a ochrana práv národnostních menšin

3. Trestní právní ochrana

3.1. Nálehy proti jednáníům a skupinám obyvatel (3/196 n. z.)

3.2. Honobení národa, rasy a přivádění (3/196 n. z.)

3.3. Podněcování k národnosti a rasové nenávisti (3/196 n. z.)

3.4. Genocida (3/196 n. z.)

3.5. Podpora a propagace klanů směřujících k porušení práv a svobod občana (3/196 n. z.)

3.6. Přehled rasové motivovanosti trestných činů

3.7. Národní trestné činy

4. Další ochrana proti rasové diskriminaci, sociální postavení Romů

4.1. Porovnání k legislativní nedostatečnosti

4.1. Občanský zákoník

4.1. Zákon o rodině

4.4. Pracovní právo, diskriminace Romů

4.5. Rovné práva občanská skupin

4.6. Správní právo

4.7. Práva na informace

5. Romové a škola

5.1. Národní rodinné, rodinné celky

5.2. Zvláštní škola, odborná škola, odborná škola

6. Rasové motivované činy

6.1. Informace o zdrojích údajů (DS)

6.2. Údaje o rasové či ideologicky motivovaných činech

6.3. O sčítáních

6.4. Bilance roku 1997

6.5. Rasové motivované trestné činy Romů

7. Žít a postavení Romů v ČR

7.1. Obecní

7.2. Pracovní skupina

7.3. Romský etnos

7.4. Ověřovací zpráva

7.5. Mezi-organizační komise

7.6. Republika

I. Práva národnostních a etnických menšin

Rasismus, xenofobie a postavení Romů

Obsah:

1. Listina základních práv a svobod

- 1.1. Historie Listiny
- 1.2. Rovnoprávnost, národnost a sledované údaje
- 1.3. Ochrana menšin a možné afirmativní přístupy

2. Mezinárodní a regionální (evropská) ochrana proti rasismu a xenofobii a ochrana práv etnických menšin

3. Trestněprávní ochrana

- 3.1. Násilí proti jednotlivci a skupině obyvatel (§196 odst.2 tr.z.)
- 3.2. Hanobení národa, rasy a přesvědčení (§198 tr.z.)
- 3.3. Podněcování k národnostní a rasové nenávisti (§198a tr.z.)
- 3.4. Genocidium (§259 tr.z.)
- 3.5. Podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů (§§ 260, 261 tr.z.)
- 3.6. Přehled rasově motivovaných trestných činů
- 3.7. Násilné trestné činy

4. Další ochrana proti rasové diskriminaci, sociální postavení Romů

- 4.1. Poznámka k legislativní nedostatečnosti
- 4.2. Občanský zákoník
- 4.3. Zákon o rodině
- 4.4. Pracovní právo, nezaměstnanost Romů
- 4.5. Romové jako socio-etnická skupina
- 4.6. Správní právo
- 4.7. Právo na informace

5. Romové a škola

- 5.1. Nulté ročníky, romští asistenti
- 5.2. Zvláštní škola, odstranění segregace

6. Rasově motivované útoky

- 6.1. Informace o zdroji údajů (DS)
- 6.2. Údaje o rasově či ideologicky motivovaných útocích
- 6.3. O skinheadech
- 6.4. Bilance roku 1997
- 6.5. Rasově motivované trestné činy Romů

7. Ještě k postavení Romů v ČR

- 7.1. Občanství
 - 7.2. Pracovní skupina
 - 7.3. Romský exodus
 - 7.4. Bratinkova zpráva
 - 7.5. Meziresortní komise
 - 7.6. Republikáni
-

7.7. *Demokraté a rasismus*

7.8. *Občanské aktivity*

7.9. *Média*

7.10. *Jazyková poznámka*

8. *Neromské menšiny a xenofobie*

9. *Seznam rozhodnutí státních orgánů*

10. *Závěry*

Rasismus, xenofobie a postavení Romů

1. Listina základních práv a svobod

1.1. Historie Listiny

1.1.1. Základní právní ochranu před rasismem a xenofobií poskytuje v České republice Listina základních práv a svobod.

1.1.2. Listina byla československým právním předpisem, který 9. ledna 1991 přijalo Federální shromáždění po zpracování dvou blízkých návrhů obou národních rad, tedy českého a slovenského parlamentu. Listinu vydalo Federální shromáždění ústavním zákonem, který jí výslovně přiznal nadústavní právní sílu.

1.1.3. Koncem roku 1992 se tato Listina bez jakékoliv změny stala podle nové české ústavy součástí českého ústavního pořádku s tím, že nadústavní sílu ztratila a normy v ní obsažené mají z hlediska pozitivního práva tutéž právní sílu jako normy obsažené v ústavě a ústavních zákonech (v ústavním pořádku). Nicméně Listina nebyla dosud žádným ústavním zákonem novelizována.

1.1.4. Přímo součástí ústavy se stala Listina v samostatné Slovenské republice, kde při jejím převzetí do ústavy byly provedeny drobné formální změny a doplňky.

1.1.5. Ztráta nadústavního charakteru, která v ČR i SR Listinu od 1. ledna 1993 postihla, může ochranu lidských práv v obou nástupnických státech, ve srovnání s právním stavem v československé federaci, ztěžovat.

1.2. Rovnoprávnost, národnost a sledované údaje

1.2.1. „Zaručení základních práv a svobod bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení“ je předmětem článku třetího Listiny. Tato rovnost v právech je pak předmětem četných dalších podústavních norem.

1.2.2. Protože se trestněprávní a jiná zákonná ochrana v souvislosti s četnými útoky na tento ústavní princip a dokonce i útoky na život a zdraví lidí pro jejich etnickou příslušnost staly v ČR nejožehavějším problémem při ochraně lidských práv, věnujeme jim samostatné oddíly 3 a 4 této kapitoly.

1.2.3. Článek 3. Listiny také uvádí, že každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti. Tou je myšlena kulturní a jazykově-**etnická** příslušnost ke skupině osob, které se samy za národ či „národnost“ považují. Článek zakazuje jakékoliv ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodňování (asimilaci).

1.2.4. V praxi nejsou fyzické osoby při zjišťování údajů, např. údajů, podle nichž se vystavují doklady, na volbu etnické příslušnosti obvykle dotazovány. Ustanovení Listiny se chápe tak, že rozhodnutí o etnické příslušnosti není povinné. Plošně v celé populaci se volba etnické příslušnosti zjišťovala naposledy v roce 1991 při sčítání lidu, které probíhá jen jednou za deset let. Odmítnutí odpovědi nemělo žádné právní následky, dotazování bylo anonymní.

1.2.5. **Návrh:** V ČR chybí předpisy, které by upravovaly rozsah údajů o fyzických osobách, zjišťovaných podle zákona a zákonným způsobem státními orgány, institucemi veřejného práva a subjekty soukromého práva v různých právních situacích. Článek 10 Listiny, který ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromí a neoprávněným shromažďováním údajů zaručuje, není totiž doplněn zákonem o provozování takového informačního systému, který nakládá s informacemi vypovídajícími o soukromí dotčené osoby, jejím rasovém původu, národnosti, politických postojích atd. Ani již existující zákon o ochraně osobních údajů v informačních systémech (č.256/1992 Sb.) není doplněn zákonem o dozoru nad provozem informačních systémů. Necht' vláda oba zákony navrhne.

1.2.6. Zjišťování etnické příslušnosti je doposud běžné ve školství. Resort školství pocítuje totiž potřebu informací o etnickém původu a užívacím jazyku dětí s ohledem na jejich právo na menšinové školství nebo na častý jazykový handicap. V praxi se však u většiny romských žáků paradoxně zapisuje, podle volby jejich rodičů, národnost česká, případně slovenská, nikoliv romská, takže potřebám romských menšinových škol, menšinových tříd nebo menšinových programů ve třídách s romskými žáky takováto statistika sloužit nemůže.

1.2.7. Problém je to nelehký. ČHV **doporučuje** při respektování ústavního principu svobodné volby národnosti rozsáhlou celospolečenskou diskusi o menšinových programech ve školství a dalších možných právech Romů. Diskuse by mohla napomoci k tomu, že by značná část, možná většina Romů, kteří nejsou asimilováni a cítí se součástí romské komunity, začala považovat za správné a výhodné, zejména pro své děti, romskou národnost veřejně uvádět. V těchto diskusích je však třeba mít na paměti, že Listina zakazuje jakékoliv ovlivňování rozhodování každého o své národnosti.

1.3. Ochrana menšin a možné afirmativní přístupy

1.3.1. Nadpis třetí hlavy Listiny „Práva národnostních a etnických menšin“ je zavádějící. Článek 24 totiž uvádí, že příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu. Skýtá tím individuální ochranu každému příslušníkovi menšiny, a **touto cestou** (jen touto cestou) chrání i celou menšinu. Podobně článek 25 zaručuje všestranný rozvoj, včetně práva na vzdělání v jejich jazyce a účasti na řešení věci menšin se týkajících, jen občanům (tedy občanům ČR, ne každé fyzické osobě na českém území žijící) tvořícím etnické menšiny, nikoliv menšině jako celku, jak by se mohlo zdát z nadpisu hlavy.

1.3.2. Uvedený ústavní přístup, založený na individualizaci etnických práv, zvaný „občanským principem“, nevylučuje však podle našeho názoru určité vyrovnávací přístupy či programy nebo jiné kroky, zvané afirmativní, jimiž se - opět prostřednictvím jednotlivých příslušníků menšiny - podpoří v určitém ohledu tato menšina proto, aby nebyla, tak jako až příslušníků menšiny - znevýhodňována, resp. aby se znevýhodňování jejich příslušníků zmírnilo. Tento postoj ČHV je v souladu s ustanovením 4. odstavce prvního článku Úmluvy o odstranění rasové diskriminace, která je součástí českého právního řádu (viz 2.5.).

1.3.3. Odmítáme přitom termín pozitivní diskriminace, dovoditelný z citovaného ustanovení Úmluvy, který podstatu vyrovnávacího přístupu zamlžuje, vzbuzuje u příslušníků většiny, kteří dosud nejsou připraveni k integraci s Romy, obavy a odpor. Odpůrci afirmace jej často používají ke zdiskreditování vyrovnávacích postupů.

1.3.4. Stanovisko české vlády a jejího ministra Pavla Bratinky, který byl v roce 1997 jako předseda Rady pro národnosti, poradního orgánu vlády, pověřen národnostní problematikou, bylo k afirmativním postupům zamítavé, a to právě se zdůvodněním, že by byly v rozporu s „občanským principem“. Také Romové resp. jejich mluvčí a představitelé odmítali afirmativní přístupy, neboť jejich předpokladem je veřejné přihlášení se k romské komunitě. Nedůvěra plynoucí ze staletých zkušeností vedla Romy k tomu, aby se takovému veřejnému označování příslušníků romské komunity bránili.

1.3.5. Vláda Václava Klause, která byla v úřadě od voleb v červnu 1996, podala koncem listopadu 1997 demisi a své funkce předala koncem prosince 1997 nově jmenované vládě Josefa Tošovského. V této vládě, která má být v úřadě jen do června 1998, kdy se mají ve státě konat předčasné sněmovní volby, je národnostními otázkami pověřen Bratinkův nástupce, ministr bez portfeje Vladimír Mlynář.

1.3.6. Odstupující vláda přijala zároveň se zprávou svého ministra Pavla Bratinky (viz 7.2., 7.3) dne 29. října 1997 prohlášení, v němž uvedla, že *považuje romskou komunitu za přirozenou součást české společnosti a že si uvědomuje a plně respektuje romskou kulturu a její přínos pro celou naši zemi. ČHV vyjadřuje uspokojení nad tímto, v českých zemích dosud neznámým přístupem, který by se měl stát základem další nápravy vztahů většiny vůči Romům. Sluší se přitom říci, že tuto větu navrhl do vládního prohlášení předseda vlády Václav Klaus. Zdá se, že upřímnosti tohoto postoje uvěřili i mnozí Romové. Jejich představitelé již nejsou striktními odpůrci přihlašování se občanů k romské komunitě v jednotlivých oblastech života, zvláště ve školství a na trhu práce, pokud taková označení jsou potřebná k afirmativním krokům.*

1.3.7. **Návrh:** ČHV nenavrhuje, z důvodů ústavních i praktických (nízká kvalifikace velké většiny Romů a pokračující diskriminace příslušníků romské komunity), všeobecné zavádění kvót pro Romy a další příslušníky etnických menšin, např. při vstupu na střední a vysoké školy nebo při náboru do státních orgánů a orgánů samosprávy (například policie). Domnívá se však, ve shodě s novými postoji některých romských představitelů, že v některých případech, jako je například přijímání do policejních škol, by bylo jejich užití účelné. Afirmativní kroky by v ČR měly spočívat spíše ve zvláštní péči (kurzy, školení, přípravy) o romské kandidáty pokud jde o studium a přípravu na pracovní či služební místa tak, aby v konkurzu (přijímacím řízení) mohli soutěžit - již podle stejných kritérií - s neromskými uchazeči. Při rovnosti výsledků přijímacího řízení by také mohla být dávana Romům přednost.

1.3.8. **Návrh:** Podporujeme myšlenku zvláštních programů pro Romy, například při vzdělávání a přípravě pro konkurzy na místa ve veřejné správě. Tyto programy se díky pražské nadaci Dr.Rajka Djuriče začaly v roce 1997 už uskutečňovat. Vznikly rekvalifikační třídy pro obor romský poradce a romský asistent (ve veřejné správě a ve školství), z menší části finančně hrazené státem, z větší části nadacemi. Nadace Dr.Rajka Djuriče usiluje o jejich rozšíření, mj. o romskou třídu konzervatoře v Liberci a o romskou třídu sociálně-právní akademie v Kolíně.

1.3.9. **Doporučujeme,** aby vláda, současná a zejména pak ta, která vzejde z červnových voleb, znovu zvážila zdánlivý rozpor mezi „občanským principem“ a „kolektivními“ menšinovými právy a postupovala v praxi tak, aby dosavadní sociální a kulturní

znevýhodnění jednotlivců proto, že jsou považováni za příslušníky romské komunity, bylo postupně odstraňováno.

2. Mezinárodní a regionální (evropská) ochrana před rasismem a xenofobií a ochrana práv etnických menšin

2.1. Ústava stanoví, že ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je ČR vázána, jsou bezprostředně vykonatelné a mají přednost před zákonem. Tyto smlouvy sice nejsou součástí ústavního pořádku, mají ale větší právní sílu než zákon. Ochranu před rasismem a xenofobií poskytují dále Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a jeho (první) opční protokol, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, evropská Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a protokoly na ni navazující, a zvláště pak Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (95/1974 Sb.).

2.2. Speciální ochranu před diskriminací poskytují i mezinárodní smlouvy, týkající se práv žen, dětí, apartheidu, uprchlíků a oblasti práce a zaměstnávání. Ochranu etnických menšin skýtá evropská Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, s jejímž přijetím vyslovila česká Poslanecká sněmovna v roce 1997 souhlas.

2.3. Konstatování ČHV: Česká republika právními předpisy, absencí příslušných předpisů i praxí porušuje Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace.

2.4. Rasovou diskriminací se v této zprávě ČHV rozumí, ve shodě s touto úmluvou, jakékoliv rozlišování, vylučování, omezování nebo zvýhodňování založené na rase, barvě pleti, rodovém nebo na národnostním nebo etnickém původu, jehož cílem nebo následkem je znemožnění nebo omezení uznání, užívání nebo uskutečňování lidských práv na základě rovnosti v jakékoliv oblasti veřejného života.

2.5. Za rasovou diskriminaci nejsou však podle čl.1, odst.4 této Úmluvy považována zvláštní opatření, učiněná výhradně pro zajištění přiměřeného rozvoje některých rasových nebo etnických skupin či jednotlivců, kteří potřebují takovou ochranu, jež může být nezbytnou k tomu, aby jim zabezpečila rovné užívání nebo výkon lidských práv a základních svobod, pokud ovšem tato opatření nevedou k zachovávání rozdílných práv pro různé rasové skupiny a pokud nezůstanou v platnosti po dosažení cílů, pro něž byla přijata.

2.6. ČR resp. ČSFR po roce 1989 vyřešila svůj závazek z Úmluvy krajně nedostatečně, prakticky jen novým ustanovením podle §198a tr.z., kterým se od roku 1991 vězením trestá ten, kdo veřejně vyzývá k omezování práv a svobod občanů nebo podněcuje k rasové či národnostní nenávisti. Samotné omezování těchto práv trestné není, je jen obtížně (prakticky vůbec ne) postižitelné přestupkovým zákonem.

2.7. Stát neplní další povinnosti o zabránění a zakazování rasové diskriminace, někdy proto, že k tomu nemá zákony, jindy proto, že je neuplatňuje - viz 4.6. Stát například vůbec nemůže (tj. nesmí) postihnout člověka, který - ve státní či soukromé sféře - odepře poskytnout práci (Romovi, dokonce ani tehdy, prohlásí-li veřejně, že to činí proto, že žadatel je Rom. Neboť žádný zákonný předpis takový postih neumožňuje. Absence tohoto předpisu je hrubým porušením Úmluvy. Za takový předpis nelze považovat preambuli k zákonu o zaměstnanosti č.450/1992, která deklarativním, nikoliv konstitutivním způsobem vyhláší právo na zaměstnání bez ohledu na rasu. Stát nemůže postihnout ani ředitele školy, který řekne romské dítě, že její dítě do školy nevezme, protože do této školy romské děti nechodí. Atd.atp. I pro matce, že její dítě do školy nevezme, protože do této školy romské děti nechodí. Atd.atp. I pro zdravotnictví, oblast bydlení, službu v armádě a výkon trestu odnětí svobody chybějí

antidiskriminační ustanovení v příslušných zákonech s přiměřenými sankcemi (napomenutí, pokuta, kázeňské potrestání, ztráta licence či místa), resp. chybí rámcový zákon, který by rasovou diskriminaci přiměřeně (i mimosoudně, tedy správně) postihoval.

2.8. V některých případech je rasová diskriminace přímo důsledkem právní úpravy, nikoliv tedy jen její absence - viz kapitola o státním občanství.

2.9. Vláda neprovedla bilanci podle článku 5 Úmluvy, aby zjistila, zda existuje rasová diskriminace v oborech, které článek vyjmenovává, či zda existují účinné zákazy takové diskriminace a účinné mechanismy jejího nepřipustění resp. odstraňování.

2.10. Nejhorší pak je, že vláda - od roku 1993 až posud - nikdy neurčila pracoviště či osobu ve státní správě, které by na plnění této Úmluvy dohlížely a navrhovaly zákonodárné změny a opatření výkonné povahy. Není žádný gestor při odstraňování rasové diskriminace, ostatně stejně jako není žádný gestor pro ochranu lidských práv vůbec. Vláda žádným orgánem s takovou pravomocí nedisponuje (kromě malého oddělení na ministerstvu zahraničí), a navíc neexistuje ani na vládě nezávislý, veřejný ochránce lidských práv (ombudsman, mediátor). Poslanecká sněmovna odmítla v březnu 1997 návrh poslankyně Petry Buzkové (ČSSD) na jeho ustavení.

2.11. Také v plnění 4. článku Úmluvy - v soudním trestání rozšiřování idejí založených na rasové nadřazenosti nebo nenávisti, v trestání podněcování k rasové nenávisti či k diskriminaci a v trestání rasově motivované násilné trestné činnosti má ČR mnoho rezerv - viz 3. Úmluvu v tomto ohledu neplní.

2.12. Vláda neplní článek 7 Úmluvy a předsudky vedoucí k rasové diskriminaci ponechává v oblasti vyučování, výchovy, kultury a informací prakticky bez povšimnutí. Její spolupráce s občanskými sdruženími na tomto poli je slabá, zvláště proto, že neexistuje žádný určený orgán státní správy, který by naplňování Úmluvy měl v pravomoci.

2.13. **Tři naléhavé návrhy.** Vyzýváme vládu, aby:

1. určila nebo vytvořila orgán státní správy, který bude pověřen dohledem nad plněním Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace v ČR;
2. vytvořila ze státních orgánů a veřejnoprávních institucí (školy, kurátoři, armáda, policie, státní zastupitelství, soudy, úřady) ve spolupráci se samosprávou (zastupitelství) a veřejnoprávními médii (ČT, ČR, ČTK) za pomoci veřejnosti, novinářů, občanských sdružení a nadací informační síť o rasové diskriminaci a rasově motivovaných útocích všeho druhu, aby určila způsoby vyhodnocování, zveřejňování a využívání těchto údajů a rozhodla o mechanismech nápravy v zákonodárné a výkonné oblasti;
3. provedla rozbor plnění zmíněné Úmluvy článek po článku a větu po větě a zahájila práce na překonání legislativních nedostatků, zvláště v případě vymahatelného zákazu jakékoli diskriminace podle článků 2 a 5 Úmluvy.

3. Trestněprávní ochrana

3.1. *Násilí proti jednotlivci a skupině obyvatel (§196 odst.2 tr.z.)*

3.1.1. Před násilím, byť bez následků, a před hrozbou násilí chrání trestní zákon svým ustanovením podle § 196 odst.2 jednotlivce nebo skupinu osob nejen pro jejich národnost či rasu, ale též pro jejich politické přesvědčení, vyznání či proto, že jsou bez vyznání.

3.1.2. Není sice třeba, aby vyhrůžka násilím vzbudila u adresáta obavu, ale musí být takové povahy, říká komentář k ustanovení, že obavu skutečně vyvolat může. Problém je, že tuto

způsobilost vyvolat obavu například u Romů, kterým vyhrožují skinheadi, posuzuje neromský soudce s přirozenou neschopností vcítit se do pocitu Romů, utvářeného staletí útisku. Proto toto ustanovení neskýtá dostatečnou ochranu ve smyslu čl.4, písm.a) Úmluvy o odstranění diskriminace.

3.1.3. Návrh: Cestou je pravděpodobně vydání judikátu, kterým by se snížila hranice způsobilosti objektivně vyvolat obavu na míru, odpovídající xenofobní atmosféře v zemi, v níž jsou Romové častými oběťmi verbálních a fyzických útoků.

3.1.4. Návrh: V ustanovení podle §196 odst.2 také chybí, že bude potrestán ten, kdo násilí či pohrůžky násilím užije vůči jednotlivci či skupině osob pro jejich *skutečnou* či *domnělou* národnost nebo rasu, *skutečné* či *domnělé* politické přesvědčení atd. Tak to stanoví například francouzský trestní zákon. Jsou země, kde tradice, právní kultura, precedens či právní výklad brání tomu, aby orgán činný v trestním řízení odmítl pachatele stíhat s odůvodněním, že adresát útoku nebyl ve skutečnosti Žid, Rom, anarchista nebo jehovista, ale pachatel ho za takového jen omylem pokládal. V takových zemích si vystačí s tím zněním, které má dnešní české ustanovení. V ČR, kde jsou orgány činné v trestním řízení spíše nakloněny rasově motivované útoky nestíhat, by bylo třeba ustanovení doplnit.

3.1.5. Návrh: V dikci ustanovení chybí vedle národnosti a rasy také etnický původ, který obě kategorie spojuje. V ČR se najdou lidé, kteří tvrdí, že Romové nejsou zvláštní národností (byť je za ni uznala vláda) a nejsou jiné rasy než Češi.

3.1.6. Příklad: Okresní soudce v Hradci Králové Karel Peřina zprostil koncem roku 1996 viny v té části obžaloby, která byla na rasové motivaci činu založena, dva mladistvé, kteří v říjnu 1995 slovně i násilím zaútočili na romské děti - vykopli je z vlaku. Soudcovo odůvodnění: Romové jsou stejné indoevropské rasy jako Češi, ustanovení druhého odstavce §196 trestního zákona nelze proto užít. Intervenující státní zástupce se neodvolal (!). Situaci zhojila až stížnost pro porušení zákona, kterou jako mimořádný opravný prostředek podala v srpnu 1997 k Nejvyššímu soudu ministryně spravedlnosti. Ten stížnosti v říjnu 1997 vyhověl a Romy dva roky po spáchání trestného činu za rasu či etnickou skupinu na roveň jí postavenou uznal. Věc bude znovu souzena u soudu prvního stupně. Ne všechna popírání rasové motivace trestných činů zjevně rasově motivovaných končí jako toto, kterého si všimli novináři.

3.2. Hanobení národa, rasy a přesvědčení (§198 tr.z.)

3.2.1. Ustanovení o hanobení národa, rasy a přesvědčení (§198 tr.z.) chrání před veřejným hanobením jakýkoli národ (i mimo stát žijící), jeho jazyk, nebo rasu, dále skupinu obyvatel republiky před hanobením pro jejich politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že jsou bez vyznání.

3.2.2. Kritická poznámka: Ustanovení tedy chrání, pokud jde o politické přesvědčení a vyznání, pouze skupinu obyvatel republiky, ne třeba skupinu muslimů, kteří jsou v republice na návštěvě. Ty je možno pro jejich náboženství - na rozdíl od náboženství v ČR usedlých muslimů - hanobit beztrestně. Má-li být předmětem tohoto ustanovení ochrana jednoho ze základních lidských práv, a to rovnost lidí v důstojnosti a právech bez rozdílu jazyka, rasy, politického přesvědčení a náboženství, pak patrně samo svým zněním porušuje principy základních lidských práv dělením na obyvatele republiky, kterým trestně právní ochranu přiznává, a „neobyvatele“, kterým ji upírá.

3.2.3. Návrh: Ustanovení podle §198 odst.1 písmeno b) trestního zákona je třeba ve smyslu 3.2.2. novelizovat.

3.3. Podněcování k národnostní a rasové nenávisti (§198a tr.z.)

3.3.1. Toto ustanovení - §198a tr.z. - je novým stanovením skutkové podstaty zavedeným až v roce 1991. Tohoto trestného činu se dopouští ten, kdo veřejně podněcuje k nenávisti k některému národu nebo rase, nebo ten, kdo veřejně podněcuje k omezování práv a svobod jejich příslušníků, nebo posléze ten, kdo se k prvnímu či druhému jednání spolčí či srotí. Ustanovení nechrání pouze základní práva a svobody, nýbrž všechna práva. Samotné omezování práv a svobod nebo neveřejné (před jednou osobou či dvěma osobami) vyzývání k němu trestné není.

3.3.2. V praxi jsou pachatelé trestných činů podle §§ 196/2, 198, 198a trestního zákona většinou členové hnutí skinheads, nebo jejich sympatizanti. Poškozenými těchto verbálních a fyzických útoků bývají většinou Romové, nebo osoby, které pachatelé omylem za Romy považovali, např. Bulhaři nebo Rumuni. Některé útoky jsou zaměřené proti Židům, Číňanům a osobám tmavé pleti obecně. Podle našich poznatků mají verbální útoky tohoto charakteru setrvalou tendenci v průběhu posledních let.

3.3.3. **Příklad:** V srpnu 1996 byl Okresním soudem v Rokycanech zproštěn obžaloby z tohoto trestného činu hostinský v Rokycanech, který zakázal svému personálu obsluhovat Romy. Dodnes je neobsluhuje! Státní zástupce se proti zproštění odvolal, a Krajský soud v Plzni věc vrátil okresnímu soudu, který v listopadu 1997 stanovil hlavní líčení, ale tak, že z formálních důvodů (které soud mohl předvídat) muselo být odročeno na neurčito. (V době uzávěrky této zprávy, tj. koncem února 1998, nebylo hlavní líčení dosud nařízeno.) U soudu se složitě řešil i problém, zda projev hostinského, zakazujícího obsluhovat Romy, byl veřejný, když instruoval své podřízené. Svou obhajobu založil na tom, že odmítal obsluhovat jen některé Romy, svědecky prokazoval, že dva Romové k němu jako „štamgasti“ stále chodili, atd.

3.3.4. Česká republika, pokud chce dostát svým závazkům vůči Mezinárodní úmluvě o odstranění všech forem rasové diskriminace, má **tři cesty**.

3.3.4.1. Může rozšířit ustanovení podle §198a trestního zákona o všechny druhy diskriminace, jako je tomu například ve švýcarském či francouzském trestním zákoně, tedy pro všechny životní situace, ve službách, v zaměstnání, na trhu práce, v bydlení, v armádě, ve školství atd. Zde by byla případná i mírnější trestní sazba, např. do šesti měsíců odnětí svobody. Možná je i zákonná úprava udílení trestu odnětí svobody až po opakovaném jednání; první diskriminace by přitom byla jen přestupkem. Například přední český penalista, člen ČHV, profesor Oto Novotný, nastínil ve svém námětu, vypracovaném pro účely Parlamentu, novou skutkovou podstatu *národnostní nebo rasové diskriminace* (§198b trestního zákona) takto: *Kdo při prodeji výrobků nebo poskytování jiných služeb odmítne poskytnout službu spotřebiteli pro jeho národnost nebo rasu nebo barvu pleti, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo zákazem činnosti nebo peněžitým trestem.*

3.3.4.2. Nebo může Česká republika „prostou“ diskriminaci, která existuje mimo dosavadní §198a, učinit přestupkem (též v kombinaci s ad a), 3.věta). Někteří odborníci však zastávají názor, že liší-li se trestný čin od přestupku stupněm nebezpečnosti pro společnost, je existence rasově motivovaného přestupku protimluvem. Domnívají se, že rasový motiv je tak nebezpečný pro společnost, že se do hranice přestupku prostě nemůže vejít.

3.3.4.3. Nebo konečně může ČR projít zákon po zákoně, pracovní zákoník, zákon živnostenský, školský zákon, zákon o výkonu trestu odnětí svobody atd., desítky zákonů upravujících nejrůznější vztahy mezi lidmi, a do každého zakomponovat zákaz diskriminace (rasové diskriminace) s jasnými sankcemi za jeho porušení.

3.4. Genocidium (§259 tr.z.)

3.4.1. **Příklad:** Jako pokračování návrhů spisovatele Alexeje Pludka z roku 1996 zněly návrhy ředitele úřadu práce v Českých Budějovicích Františka Konráda. Ten někdy v průběhu roku 1997 podal odborné komisi své strany (ČSSD) návrh, aby přídavky na děti byly odstupňovány podle vzdělání matek. Vysokoškolačky by pobíraly na dítě třiapůlkrát víc než ženy se základním vzděláním a sedmkrát (!) více než ženy bez něho (většina mladých Romek až v lednu 1998. Alexej Pludek chtěl také uchránit společnost od „nepřízřusobivých“, a v této souvislosti přímo hovořil o Romech. Podobné návrhy by se za určitých okolností daly chápat jako návod k přípravě trestného činu genocidia (§259 tr.z.), pokud se jimi má dosáhnout toho, aby se v některé etnické skupině rodilo méně dětí než ve skupinách jiných. *Kdo v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou ... etnickou... skupinu... provede opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí, bude potrestán odnětím svobody na dvanáct až patnáct let nebo výjimečným trestem, říká zákon.*

3.4.2. Obdobnou právní ochranu skýtají také Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia a Mezinárodní úmluva o potlačení a trestání zločinů apartheidu.

3.4.3. Dne 4. dubna 1997 podalo 20 osob - mezi nimi i členové ČHV - trestní oznámení na jediného dosud žijícího dozorce koncentračního cikánského tábora v Letech u Písku. V oznámení uvedli okolnosti, které podle nich nasvědčují spáchání trestného činu genocidia za nacistické okupace. V táboře byli dozorcí české národnosti, spravovaly ho protektorátní úřady. Romové, kteří v něm byli soustředěni, byli odváženi transporty do Osvětimi. V době epidemie v táboře v roce 1943 bylo zacházení s vězni takové, že vzbuzuje podezření na trestný čin genocidia. Vzhledem k tomu, že věc nebyla stíhána po válce a v 50. letech, je oznámení v šetření vyšetřovatele Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu. V Letech byl v roce 1995 vybudován provizorní památník. Na místě, kde stával tábor, je však nyní vepřín. Romové a některá občanská sdružení usilují o to, aby prasečinec byl zrušen a místo bylo pietně upraveno.

3.5. Podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů jsou dvě různé skutkové podstaty; první zní:

3.5.1. §260, odst.1: *Kdo podporuje nebo propaguje hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod občanů, nebo hlásá národnostní, rasovou, třídní nebo náboženskou zášť, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.*

odst. 2: *Odnětím svobody na tři léta až osm let bude pachatel potrestán*

a) *spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 tiskem, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným podobně účinným způsobem,*

b) *spáchá-li takový čin jako člen organizované skupiny,*

c) *spáchá-li takový čin za branné pohotovosti státu.*

3.5.2. V dikci definice tohoto trestného činu, který je nepromlčitelný, byla v roce 1991 původní slova *fašismus nebo jiné podobné hnutí* nahrazena slovy *hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod občanů*. V následujícím ustanovení změna provedena nebyla, což působí podivně.

3.5.3. §261: *Kdo veřejně projevuje sympatie k fašismu nebo k jinému podobnému hnutí uvedenému v §260, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.*

3.5.4. Ustanovení odpovídá požadavku Úmluvy o odstranění rasové diskriminace v článku 4: *prohlásit za činy trestné podle zákona jakékoliv rozšiřování idejí založených na rasové nadřazenosti nebo nenávisti*, i když se česká úprava - v §260 rozhodně, ale možná i v §261 - zdá užší než požadavek Úmluvy.

3.5.5. Podle těchto ustanovení lze stíhat i apartheid ve smyslu Mezinárodní úmluvy o potlačení a trestání zločinu apartheidu (č.116/1976 Sb.). Tato úmluva zavazuje ČR k trestání zločinu apartheidu. Český trestní zákon zvláště upravuje trestnost tohoto činu za války - viz § 263a tr.zákona. Ustanovení bylo součástí hekticky přijímané novely trestního zákona v květnu 1990 a ČHV se nepodařilo zjistit, proč zákonodárce (bylo jím Federální shromáždění) neupravil trestnost zločinu apartheidu i v době míru. V době míru je sice možno užít ustanovení podle §§260 a 261 tr.zákona, avšak v některých případech návodů k apartheidu nebo přípravy k němu nemusí být tato ustanovení dostačující k postihu pachatele.

3.5.6. Prohlubující se segregace romských dětí ve zvláštních školách může být považována za určitou tendenci k apartheidu, pokud ji dáme do souvislosti s výroky představitelů místní samosprávy, v nichž propagovali oddělené žití Romů a Neromů - viz 5.2. a 7.7.

3.5.7. **Návrh:** Vláda by měla znovu posoudit, zda ustanovení §§ 260, 261 a 263a tr.zákona skýtají dostatečnou ochranu proti zločinu apartheidu. ČHV o tom má jisté pochyby.

3.5.8. V ČR vycházejí utajovaným způsobem tiskoviny, takzvané fanziny, vydávané stoupenci krajní pravice. Publikace Extremismus mládeže v ČR, vydaná Institutem pro kriminologii a sociální prevenci v Praze v srpnu 1996, uvádí 16 názvů těchto různě zanikajících, měnících názvy či nově vznikajících časopisů. Mezi nimi jsou *Árijský boj*, *Stürmer*, *Sudeták*, *Stráž říše* a *Agresor*. Poslední dva časopisy vydává *Národní obec fašistická*, Praha. Některé časopisy se připravují na rasovou válku, jiné velebí Hitlera, v mnohých jsou antisemitské články. Podle údajů *Dokumentačního střediska pro lidská práva* z ledna 1998, je celkový počet těchto titulů od roku 1991 asi 50, nyní (v roce 1997) vychází asi polovina. Časopisy vycházejí anonymně, jako kontaktní adresu uvádějí poštovní schránky a policie tvrdí, že nemůže zřizovatele této schránky zjistit. Ve skutečnosti však existuje mnoho poznatků, které nás vedou k závěru, že policisté často nechtějí tyto otevřené projevy, spadající pod ustanovení §§ 260 a 261 tr.zákona, stíhat. Jde o tisíce výtisků, mnohé policie získala při domovních prohlídkách a dalších úkonech, nebo jí je poskytli antirasističtí aktivisté. ČHV není znám jediný případ trestního postihu za výrobu či rozšiřování těchto tiskovin.

3.5.9. V ČR se netrestá, pokud je nám známo, veřejné používání fašistických a nacistických symbolů, které skinheadi nosí na oděvech a na tělech. Nestíhá se ani malování těchto symbolů na veřejných místech.

3.5.10. **Návrh:** Vláda by měla přijmout účinná opatření k trestání veřejného užívání nacistických a fašistických symbolů a vydávání a rozšiřování zjevně fašistických časopisů a jiných tiskovin.

3.5.11. První, kdo se setká s tímto trestným činem, je policie. Jak ukázaly četné případy, mnoho policistů s hnutím skinheads sympatizuje, což snižuje možnost předání věci vyšetřovateli, a tím obvinění a při zajišťování důkazů i objektivitu vyšetřování činů, jejichž většiny se dopustili právě skinheadi.

3.5.12. **Návrh:** Vláda by měla veřejnosti předložit koncepci antirasistické výchovy policistů a strážníků.

3.5.13. Nedefinovaný pojem fašismus skýtá možnost hodně širokého obvinění, na straně druhé dává mocnou zbraň obhajobě pachatele, jak z trestněprávní odpovědnosti uniknout. Neposkytuje tedy záruku právní jistoty a jednoznačnosti aplikace. Pokud toto ustanovení

rozšiřuje trestnost i na „jiná podobná hnutí“, aniž definuje hnutí původní, musí být nutně považováno za nejasné, a tím za obtížně použitelné ustanovení trestního zákona.

3.5.14. **Návrh:** Nahradit pojem fašismus pojmem *hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod občanů*, i v ustanovení §261. Blíže určit, alespoň některými znaky, *hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod občanů*, v obecné části trestního zákona - v §89.

3.5.15. **Návrh:** Vláda by měla prostřednictvím ministra vnitra a ministra spravedlnosti zajistit, aby policisté, vyšetřovatelé a státní zástupci jako orgány činné v trestním řízení používali tohoto zákonného ustanovení vždy, pokud se lidé sdružují do skupin, které k potlačování práv a svobod skutečně směřují.

3.5.16. Je pravda, že od 1.června 1996 je na každém okresním ředitelství policie jmenován specialista pro boj s rasovým násilím, od 31.října 1995 byla na všech úrovních Policie ČR zavedena jednotná evidence přestupků a trestných činů s rasovým motivem a od 1. června 1995 byla v Praze zřízena stálá pořádková policejní jednotka, pověřená zákroky proti hromadnému narušení veřejného pořádku a proti trestným činům a přestupkům motivovaným rasovou a národnostní nesnášenlivostí; podobné jednotky působí v Ostravě a Brně. Přesto však nemá policie zvláštní útvar, který by se specializoval na rasově motivovanou trestnou činnost.

3.5.17. **Návrh:** Velké množství rasově motivovaných trestných činů má souvislost s akcemi konanými skinheady. Vzhledem k povaze hnutí, které se kromě jiného vyznačuje organizovaností a celostátní působností, patrně nebudou příliš úspěšní jednotliví policejní specialisté na boj s rasovým násilím. I z tohoto důvodu navrhujeme vznik celostátně koordinovaného speciálního útvaru policie.

3.6. Přehled rasově motivovaných trestných činů

Uvádíme tabulku, která zachycuje počet pravomocně odsouzených trestných činů s rasovou motivací od r. 1991 do r. 1997. Při interpretaci údajů obsažených v tabulce je třeba si uvědomit, že nárůst pravomocně odsouzených trestných činů v posledních dvou letech nevypovídá ani tak o nárůstu této trestné činnosti, ale spíše o zkvalitnění práce orgánů činných v trestním řízení, které přesněji kvalifikují trestné činy s rasovou motivací. Již se asi zpětně nedopátráme, kolik takových trestných činů bylo v minulosti kvalifikováno jinak, např. jako výtržnictví, a kolik jich případně nebylo postiženo vůbec.

Počet osob, pravomocně odsouzených v ČR pro rasově motivované trestné činy:

	§196	§198	§198a	§260 či 261
1991	3	0	0	2
1992	2	2	0	0
1993	2	0	0	7
1994	17	1	0	5
1995	54	16	8	32
1996	60	14	18	56
1997	69	18	6	53

§196 - násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci

§198 - hanobení národa, rasy a přesvědčení

§198a - podněcování k národnostní a rasové nenávisti

§§ 260 a 261 - podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů

3.7. Násilné trestné činy

3.7.1. Od 1.9.1995 nabyla účinnosti novela trestního zákona, která zvyšuje všechny trestní sazby pro trestné činy s rasovým motivem průměrně o další jeden rok odnětí svobody. Rozšiřuje také skutkové podstaty trestných činů vraždy, ublížení na zdraví, vydírání a poškozování cizí věci o možnou rasovou motivaci činu, která se stala znakem jednání, jež je nadále posuzováno přísněji. Od 1.června 1996 jsou také státní zástupci povinni postupovat urychleně a přísně při stíhání rasově motivovaných trestných činů. Toto opatření se ukázalo v roce 1997 jako účinné.

3.7.2. Tato novela odpovídá požadavku stíhání násilných trestných činů, vyjádřeném opět v článku 4 Úmluvy.

3.7.3. **Návrh:** V mnoha případech jsou slovní, ale i značně intenzivní fyzické útoky (s následky do 7 dnů neschopnosti) trestným činem jen tehdy, je-li útok rasově motivován. Policista (policejní orgán), neznaje pachatele, vede raději věc jako přestupek, který po čase odloží. Tím získává při svém osobním ohodnocení a možná i odměňování, avšak falšuje statistiky objasněnosti trestných činů s rasovou motivací a trestných činů vůbec. Je třeba změnit předpis, který takové falšování umožňuje, a zavést nad všemi útoky, kde je podezření na rasovou motivaci, dozor státního zástupce od začátku, ne až po sdělení obvinění a ne pouze na základě stížnosti poškozeného proti odložení věci, v níž poškozený útok oznámil a má proto právo stížnosti. Tento návrh se týká dozoru nad všemi trestnými činy, které policisté mohou vést jako přestupky. Protože však kariéra policejního prezidenta a ostatně i ministra mohou vést jako přestupky. Protože však kariéra policejního prezidenta a ostatně i ministra vnitra je do určité míry závislá na míře objasněnosti trestných činů, nebudou mít tito činitelé a jejich spolupracovníci zájem cokoliv měnit na dosavadním kamuflování trestných činů coby (odložených) přestupků. Nápravu by měla uložit ministru vnitra vláda, vládu by měla v tomto smyslu kontrolovat Poslanecká sněmovna včetně opozice (dnešní či budoucí) a veřejnost. Bude-li to nutné, je třeba novelizovat i trestní řád v tomto smyslu.

3.7.4. **Příklad:** Za utopení 18letého Roma Tibora Danihela byli nakonec odsouzeni jen čtyři z několika desítek skinheadů, kteří tehdy v září 1993 nahnali do řeky Otavy v Písku čtyři chlapce. Dne 18.června 1997 uznal odvolací Krajský soud v Českých Budějovicích vinnými v době činu mladistvé skinheady, a to pro trestné činy vydírání (tři z nich) a násilí proti skupině obyvatel a jednotlivci. Tresty jsou nízké, nejvyšší činí 31 měsíc, a to ještě ve spojení s jiným

rozsudkem za trestné činy spáchané později! Soud neuznal pachatele vinnými - a ani státní zástupce to tak nežaloval - z trestného činu vraždy. Senát českého parlamentu vyzval na návrh senátora Pavla Rychetského dne 2. prosince 1997 ministryni spravedlnosti Vlastu Parkanovou, aby podala Nejvyššímu soudu stížnost pro porušení zákona v této věci. Ministryně Vlasta Parkanová tak učinila 16. prosince 1997, dva dny před skončením šestiměsíční lhůty, domáhajíc se odsouzení pachatelů za vraždu a pokus vraždy, páchané z rasové nenávisti. Nejvyšší soud má o její stížnosti rozhodnout 26. února 1998. (Soud stížnosti vyhověl, věc vrátil krajskému soudu jako soudu prvního stupně - pozn. 10. března 1998.)

3.7.5. Na četné procesní nedostatky a chyby včetně potlačování důkazů v píseckém případě poukázala mj. pracovní skupina *ad hoc*, kterou koncem roku 1996 ustavil jako předseda Rady pro národnosti ministr bez portfeje Pavel Bratinka a která se zabývala záležitostmi občanů romské národnosti.

4. Další ochrana proti rasové diskriminaci, sociální postavení Romů

4.1. Příklady legislativní nedostatečnosti z hlediska ochrany před rasovou diskriminací uvádíme namátkou, nejsou s to předložit celkovou bilanci českého právního řádu a návrhy na jeho revizi. Jsme přesvědčeni, že **to je úkol státu, tedy státních orgánů, vlády** především.

4.2. *Občanský zákoník* nebrání rasové diskriminaci při najímání bytu. Situace však vyžaduje přijetí takového ustanovení, neboť případy, kdy se majitelé snaží zbavit se romských nájemníků, jsou příliš časté a běžnými prostředky občanského práva nepostižitelné.

4.3. *Zákon o rodině* a na něj navazující *zákon o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, občanský soudní řád* a stávající úprava *práva na informace* jsou nevyhovující z mnoha hledisek. Jejich protiústavní části resp. protiústavní absence dopadají také, a někdy především, na romské rodiny a romské děti. V podrobnostech odkazujeme na kapitolu Ochrana práv dětí.

4.3.1. Pokud jde o dosavadní kompetence sociálních pracovníků (pracovnic), náleží ve vztahu k romské komunitě připomenout, že vedle nevyjasněnosti a protiústavnosti těchto kompetencí je největším problémem kulturní bariéra. Sociální pracovnice je „bílá“ žena s „bílými“ představami o zájmu dítěte. Pro ni většinou představuje čtyřčlennou rodinu a nažehlené prádlo. Není schopna připustit, že v romské komunitě panují jiné normy, a tedy nejlepší zájem (slovy Úmluvy o právech dítěte též *blaho*) romského dítěte je jiný než nejlepší zájem neromského dítěte. Tak dochází k diskriminaci romských rodin, kterým jsou často odebírány děti bez jasně formulovaného právního důvodu (například pro nedostatečné hmotné podmínky, aniž jsou vzaty v úvahu dobré citové vztahy matky či rodičů dítěte) a umísťovány do ústavní péče resp. ústavní výchovy. Samozřejmě největší újmu utrpí právě děti, vytržené ze svého přirozeného prostředí.

4.3.2. K nápravě věci by dle našeho názoru stačila větší pozornost soudců případům a zvážení všech faktů. Vzhledem k rozbujelosti rasistických a xenofobních předsudků v České republice, před nimiž nejsou uchráněni ani jinak nezávislí soudci, je však třeba **zahrnout antidiskriminační opatření i do zákona o rodině a do navazujících předpisů.**

4.3.3. Sociální pracovnice jsou také během řízení výlučnými opatrovníky dětí, což se bohužel v českém právním řádu kryje s právním zástupcem. Měly by proto přistupovat k romským dětem odpovědně, být v užším kontaktu se školou a tvořit prostředníka mezi ní a rodinou. Také by měly hrát významnou roli při potlačování projevů rasismu ve školách.

4.3.4. Tyto poznámky uvádíme s pocitem, že - pokud jde o výkonnou státní moc - házíme hrách na stěnu. Co si má myslet veřejnost o tom, že zákon o rodině z roku 1963 (!) zcela

nevyhovující nejen z hlediska ústavnosti a ochrany lidských práv, ale i z praktického hlediska každodenní práce státních orgánů, je teprve nyní, po sedmi letech od přijetí Listiny základních práv a svobod, předmětem novelizace v Parlamentu? V době vydání této zprávy je zřejmé, že předložená novela zákona o rodině má konečně naději na přijetí. Tuto novelu ale nepředložila vláda, jak by se na civilizovanou zemi slušelo, ale poslankyně Zuzka Rujbrová (KSČM).

4.4. Pracovní právo a nezaměstnanost Romů

4.4.1. Situace v zaměstnanosti romské komunity je stále alarmující. Podle našich zjištění je nezaměstnanost Romů, kteří jsou způsobem života veřejností vnímáni jako Romové, kolem 70 procent, některé odhady uvádějí dokonce 80 procent. První příčinou neúspěšnosti Romů na trhu práce je jejich nízká vzdělanost a nízká kvalifikace vůbec.

4.4.2. **Návrh:** Vláda by měla na návrh Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity přijmout legislativní a exekutivní opatření k rekvalifikaci práceschopných Romů a k posílení všech forem romského vzdělávání (viz i 5. kapitolu).

4.4.3. Druhou příčinu spatřujeme v demotivujícím systému sociálních dávek. Odmítáme přitom tvrzení, že Romové (někteří Romové, ale hlavně Romové) tento systém „zneužívají“, a poukazujeme na to, že na jeho utvoření neměli vliv a že mnozí jejich mluvčí usilují o jeho změnu. Připomínáme, že schopnost žít „na podpoře“ je u Romů častější i proto, že tradičně žili v bídě, životní úroveň jejich rodin je podstatně nižší než průměrná, takže se s podporami jako hlavním nebo i jediným zdrojem obživy snáze smiřují. V této souvislosti je třeba české veřejnosti, která mylně považuje dnešní Romy za děti a vnuky kočovníků, připomenout historická fakta. Devadesát procent Romů v ČR jsou slovenští Romové, případně zbytky Romů českých a moravských, kteří v nepatrném počtu přežili nacistický holocaust. Ti všichni jsou po mnoho generací usedlí, jejich předkové se živili od konce 18. století prací, většinou jako zemědělství dělníci, řemeslníci, hudebníci, koňští handlíři apod. Pouze 10 procent Romů v ČR jsou etnicky a jazykově od ostatních Romů dosti odlišní Olašští Romové, kteří kočovali do roku 1959, kdy byli (v noci ze 3. na 4. únor) násilně usídleni tak, že jim byli konfiskováni koně a kola od vozů a maringotek.

4.4.4. **Návrh:** Ministerstvo práce a sociálních věcí by mělo ve spolupráci s romskými organizacemi zahájit práce na variantách nového systému sociálních dávek, platných ovšem pro všechny obyvatele, nejen pro Romy. ČHV přitom odmítá jakékoliv řešení, které by bez dalších pobídkových mechanismů vázalo dosavadní podpory a dávky na vykonávání veřejně prospěšných prací nebo tyto dávky krátilo či odnímalo pro údajnou neochotu pracovat, pokud by o tomto krácení či odnímání rozhodoval jiný orgán než soud na základě zákona. **Doporučujeme** jednak podstatně zvýšit současnou minimální mzdu, která je 2650 Kč, jednak se pokusit zavést kompenzační příplatek k nízkým mzdám pro ty, kteří práci přijmou.

4.4.5. Třetí příčinou vysoké nezaměstnanosti Romů je diskriminační postoj zaměstnavatelů resp. osob, které rozhodují o přijetí nových pracovníků a propuštění stávajících. Za toto jednání zaměstnavatelů, a to i soukromých, je plně odpovědný český stát a jeho orgány, které jsou v lepším případě nečinné a v horším se na takové diskriminaci podílejí buď přímo nebo nepřímo různými poukazy na „děravou legislativu“ nebo na údajné nemožnosti státu zasahovat do soukromého sektoru. Každý státní orgán je přitom vázán závazky, které má ČR uzavřením mezinárodních smluv o lidských právech a základních svobodách, a je povinen ustanovení těchto smluv uplatňovat přímo, a to i tehdy, chybí-li zákonný předpis, nebo je-li platný předpis s mezinárodní smlouvou v rozporu. Některé úřady práce nechávají dokonce v seznamech volných míst protiromské doložky - zaměstnavatelů, že dané místo není pro Romy.

4.4.6. Pracovní diskriminace se přitom v roce 1997 podle našich poznatků oproti předchozím letům zhoršila v tom, že zaměstnavatelé a další osoby zdůvodňují nepřijetí či nepřijímání Romů (veřejně a otevřeně) jejich „nepřizpůsobivostí“, špatnými zkušenostmi s nimi apod. Stalo se obecně přijatelnou normou posuzovat Roma (anebo toho, kdo jako Rom vypadá) podle údajných „obecných“ zkušeností s „romským etnikem“.

4.4.7. Českému helsinskému výboru není znám jediný případ, kdy by úřad práce postihl zaměstnavatele či jeho zástupce, který, ač nabízí místa, odmítá přijímat Romy, často s upřímným vyjádřením, že Romy nezaměstnává. Odmítnutí z těchto důvodů jdou přitom do desítek, pokud jde o odmítané osoby, a do statisíců, pokud jde o případy odmítnutí.

4.4.8. **Příklad:** Otevřený rasismus se přitom stává normou i pro státní správu. Pracovnice státního orgánu, který dohlíží nad odbornými učiteli, poskytujícími odbornou výuku absolventům zvláštních škol v Ostravě, uvedla při setkání Hnutí R (vzdělávání Romů) dne 16. ledna 1998 se zjevnou lítostí v hlase, že absolventky oboru kuchařské práce, které jsou Romky, nechtějí mnozí zaměstnavatelé přijímat do práce, „protože s nimi mají špatné zkušenosti“. Úřednice ovšem nemluvila o údajných špatných zkušenostech zaměstnavatelů s odmítanými děvčaty, ale s nějakými jinými Romkami z jejich minulé zkušenosti. Všichni to chápali, všichni děvčata litovali, a nikdo z přítomných pracovníků státní správy tuto samozřejmost přijímání a reprodukování rasistického postoje nekomentoval.

4.4.9. Jak už jsme uvedli (2.8., 3.3.4.), ČR, zastoupená před mezinárodním společenstvím vládou, neplní úmluvu o odstranění rasové diskriminace a nezajišťuje rovnost v přístupu k zaměstnání a v zaměstnávání bez ohledu na etnický původ. Neplní také (ještě přísnější) Úmluvu o diskriminaci (v zaměstnání a povolání) č. 111 Mezinárodní organizace práce (MOP) z roku 1958, a to v žádném z jejích meritorních článků (čl. 2 až čl. 5).

4.4.10. **Návrh:** Novelizací zákona o zaměstnanosti č. 450/1992 je třeba stanovit zákaz rasové diskriminace s příslušnými sankcemi v souladu s mezinárodními závazky ČR. V souladu s článkem 3 Úmluvy MOP je třeba koncepčně a systematicky provádět antidiskriminační politiku.

4.4.11. Pro náš návrh hovoří i stanovisko Evropské komise proti rasismu a netoleranci, podle níž „*energický a důrazný postup proti diskriminaci v zaměstnání je plně slučitelný s tržní ekonomikou, přičemž existuje řada možností nápravy - peněžní náhrada, umožnění návratu na původní místo, nábor nových pracovníků z řad diskriminovaných osob, kvóty atd.*“.

4.5. Romové jako socio-etnická skupina

Z kapitol 4.3. a 4.4. je zřejmé, že pohled na Romy jako na národnost či etnickou skupinu je nutně zužující. Výraznou dimenzí romské komunity jsou sociální faktory, spojené se vzděláním, prací, kvalifikací, životní úrovní a - bohužel - silnou rasovou diskriminací, a to i v zaměstnání a na trhu práce. Je proto vhodnější hovořit o romské komunitě a chápat ji jak v sociální, tak národnostní a kulturní dimenzi.

4.6. Správní právo

4.6.1. Diskriminace Romů ve veřejných službách - restaurace, diskotéky, koupaliště aj. - se v roce 1997 dále rozšiřovala, aniž státní orgány učinily účinné pokusy o nápravu. Diskriminace Romů při poskytování služeb veřejnosti se proto stává společenskou normou. (Srovnej text ad 2.7. a 3.3.4.)

4.6.2. Zákon o ochraně spotřebitele (č. 639/1992) v ustanovení §6 nyní upravuje (úprava je slabší než v předchozím zákoně) vztah ke spotřebiteli v tom smyslu, že „prodávající nesmí žádným způsobem spotřebitele diskriminovat, zejména nesmí odmítnout prodat spotřebiteli výrobky, které má vystaveny nebo jinak připraveny k prodeji, anebo odmítnout poskytnutí služby, která je v jeho provozních možnostech, nesmí rovněž vázat prodej výrobků či poskytnutí služeb na prodej jiných výrobků nebo poskytnutí jiných služeb, pokud se nejedná o omezení stejné pro všechny případy a v obchodním styku obvyklé...“.

4.6.3. Zákon o ochraně spotřebitele umožňuje aktivní spolupráci veřejné správy s občanskými sdruženími na ochranu spotřebitelů, tedy i přímou veřejnou kontrolu nad tím, jak stát chrání spotřebitelská práva příslušníků menšin a jiných skupin. I případné sankce, až do výše - podle nyní platné úpravy - 1,000.000 Kč, by mohly být dostatečně účinným nástrojem pro potírání rasové diskriminace na poli služeb a obchodu, pokud by byla ustanovení tohoto zákona skutečně aplikována. ČHV není znám jediný případ použití tohoto zákona.

4.6.4. Podle živnostenského zákona č.455/1991 Sb. (§58 odst.2) „může živnostenský úřad, který vydal živnostenské oprávnění nebo koncesní listinu, toto oprávnění zrušit nebo provozování živnosti pozastavit, jestliže podnikatel ...závažným způsobem porušuje podmínky stanovené jinými právními předpisy“, tedy například uvedený spotřebitelský zákon. ČHV není znám jediný případ, kdy by z důvodu rasové diskriminace živnostenský úřad oprávnění odňal či provozování pozastavil nebo tím aspoň pohrozil.

4.6.5. Česká obchodní inspekce (ČOI) kontroluje podle zákona o ČOI (č.425/1992 Sb.) „právnícké nebo fyzické osoby prodávající zboží, poskytující služby nebo vyvíjející jinou podobnou činnost na vnitřním trhu, a jejich zaměstnance“ (§2). Ředitel inspektorátu ČOI může podle §9/1 „na základě zjištění ČOI uložit fyzické osobě vykonávající činnost uvedenou v §2 odst.1 tohoto zákona nebo zaměstnanci kontrolované osoby, která zaviněně (...) poruší jiné podmínky stanovené obecně závaznými právními předpisy nebo jinými závaznými opatřeními pro činnosti uvedené v §2 odst.1 tohoto zákona pokutu až do výše stonásobku minimální mzdy stanovené zvláštním předpisem“, tedy až do výše 265.000 Kč. ČHV není znám jediný případ uložení pokuty pro porušení antidiskriminačního ustanovení spotřebitelského zákona z důvodu rasové diskriminace nebo pro obdobné porušení jiné právní normy před rasovou diskriminací chránící.

4.6.6. Podle §13 spolupracuje ČOI při své činnosti i s občanskými sdruženími, pokud ovšem tato sdružení projeví zájem. Pokud by tedy např. některé romské občanské sdružení oznámilo Inspekci, že někdo (fyzická či právnická osoba) porušuje zákon o ochraně spotřebitele, neboť odmítá obsloužit romské zákazníky, ČOI může uložit pokutu dle tohoto zákona. Zároveň oznamuje porušení podmínek pro výkon činností uvedených v §2 odst. 1 zákona bez zbytečného odkladu živnostenskému úřadu. Antidiskriminační opatření jsou tedy podle tohoto zákona uspokojivá, i když ne dostatečná. Možná jsou málo známá občanským sdružením zabývajícím se diskriminací menšin v České republice, protože povinnost ČOI spolupracovat s nimi umožňuje i zpětnou vazbu - kontrolu, jak bylo s porušitelem zákona naloženo. ČHV není známo, že by ČOI nebo jiný státní orgán vyzval občanská sdružení k takové spolupráci.

4.6.7. Návrhy:

4.6.7.1. Vláda by měla okamžitě přistoupit k opatřením, aby živnostenské úřady, ČOI a další státní orgány uvedených tří zákonů - spotřebitelského, živnostenského a zákona o ČOI - využívaly k odstraňování rasové diskriminace.

4.6.7.2. Vláda by měla případná antidiskriminační použití těchto tří zákonů široce popularizovat.

4.6.7.3. Spotřebitelský zákon by měl být novelizován tak, že by odlišil rasovou diskriminaci od všech případů jiné diskriminace a aby diskriminaci rasovou postihoval přísněji.

4.6.7.4. Do živnostenského zákona a zákona o ČOI je třeba novelizací doplnit postih rasové diskriminace, která by v zákonech měla být výslovně uvedena (s definicí, kterou podává úmluva - viz 2.5.). V případě rasové diskriminace by měl být postih podle živnostenského zákona i zákona o ČOI obligatorní, ne fakultativní, jako dosud.

4.7. Právo na informace

Odkazujeme na kapitolu Právo na informace. V souvislosti s problematikou rasismu a xenofobie poukazujeme na neustálé potíže, které mají občanští aktivisté při získávání informací od státních orgánů o jejich činnosti.

5. Romové a škola

5.1. Nulté ročníky, romští asistenti

5.1.1. Ve školním roce 1997-1998 se zvýšil počet přípravných, takzvaných nultých ročníků pro romské děti. Ve školním roce 1995-96 bylo 36 takových tříd, ve školním roce 96-97 jich bylo 31 a ve školním roce 1997-98 jejich počet stoupl na 68, z toho bylo 45 při zvláštních školách. V těchto třídách je 658 dětí. Je-li na základě hrubého odhadu v jednom ročníku malých romských dětí sedm tisíc, zúčastní se předškolního vzdělávání jen asi 10 procent romských dětí. A to je málo.

5.1.2. Děti překonávají v nultých ročnících jazykový a socio-kulturní handicap, daný rodinným prostředím. Nadací Doktora Rajka Djuriče byly od září 1997 školeny tři třídy (po 15 - 20 studentech) budoucích romských asistentů pro práci ve školství a poradců pro státní správu. První absolventi zakončili studium v únoru 1998. Nadace bude ve vzdělávání dospělých Romů pokračovat. Působení dosavadních romských asistentů ve školách a nulté ročníky se osvědčily. Průkopníkem v této oblasti je (dnes církevní) škola Přemysla Pittera v Ostravě. Je to základní škola s programem Obecná škola, který má výraznější sociální rozměr. Školu navštěvují téměř výhradně romské děti.

5.1.2. Odborníci z Hnutí R (vzdělávání Romů) se shodují v tom, že vhodné jsou diferencované programy pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí. Konkrétně v Ostravě spadá do takto koncipované kategorie značné procento i neromských dětí. Mnoho romských dětí naopak do této (nově vznikající) kategorie nepatří.

5.2. Zvláštní škola, odstranění segregace

5.2.1. Třetí článek Úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace odsuzuje rasovou segregaci a apartheid a požaduje, aby se předcházely, zakázaly a vymýtily všechny praktiky tohoto druhu. Česká republika sice svými zákony rasovou segregaci nepřipouští, avšak v základním vzdělávání se *de facto* částečná segregace, a v důsledku toho i diskriminace romských dětí, vytvořila, i když smyslem provedených opatření sama diskriminace nebyla. V systému českého základního školství existují zvláštní školy, určené pro mentálně retardované děti (jsou součástí specializovaného školství pro různě handicapované děti). Romské děti jsou se souhlasem rodičů do těchto škol na základě doporučení pedagogicko-psychologických poraden nebo i bez těchto doporučení, na přání rodičů, zařazovány mnohonásobně častěji než děti z většinové společnosti.

5.2.2. V dokumentu Charty 77 č. 23/1978 *O postavení Cikánů-Romů* z 13. prosince 1978 se uvádí, že ve školním roce 1970/71 chodilo v ČR do zvláštních škol 20 procent všech romských dětí oproti třem procentům dětí z většinové populace.

5.2.3. Zpráva Českého výboru UNICEF o stavu a situaci dětí v ČR z roku 1996, vypracovaná k plnění Úmluvy o právech dítěte, uvádí v oddílu 5.3.3.3., věnovaném vzdělávání romských dětí, že 42 procent všech romských dětí chodí do zvláštních škol a 58 procent jich chodí do škol základních. Avšak podle odhadu některých odborníků i odhadu pracovníků Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy až 80 procent všech romských dětí navštěvuje zvláštní školy. Zhruba 50 procent všech dětí ve zvláštních školách jsou romské děti, ačkoliv Romů žijí v České republice podle našeho odhadu jen asi dvě procenta. Například ve zvláštní škole Pod radnicí v Praze 5 je 80 procent žáků Romů (považovaných školou za Romy). Ve zvláštní škole v Kutné Hoře je 50 procent romských dětí. V některých zvláštních školách v Ostravě (v pěti ze sedmi) je to téměř 100 procent.

5.2.4. Neznalost počtu romských dětí ve zvláštních a základních školách souvisí s určitou kulturně-historickou blokadou školských pracovníků zjišťovat rasový či etnický původ dítěte. Teprve od začátku roku 1998 se začínají podle pokynů Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity odhady počtů ve školách vytvářet.

5.2.5. Odborníci se shodují v tom, že romské děti nejsou zařazovány do zvláštních škol pro intelektuální deficit (a pro takové žáky jsou tyto školy zřízeny), ale z následujících důvodů.

- a) Jazykový handicap. Většina romských dětí sice romsky už nehovoří, nanejvýš rozumí, avšak čeština z domova je tzv. etnoлект, znesnadňující dorozumění s lidmi, kteří hovoří obecnou nebo dokonce spisovnou češtinou.
- b) Sociální a sociálně-kulturní handicap. Ten plyne z jiného životního stylu, návyků, hodnotové orientace; mezi Romy není většinou vzdělání ceněno, rodiče nemohou dětem pomáhat.

Oba handicapy nejsou učitelé základních škol často ochotni překonávat, pohodlnější je přeartovat dítě do zvláštní školy.

5.2.6. **Příklad:** Při uskutečňování rekvalifikačního projektu Romstart ve Vsetíně se v roce 1995 zjišťoval IQ u všech účastníků projektu (byli to Romové), a třebaže byli absolventy zvláštních škol, odpovídaly výsledky - až na jednu výjimku - běžnému průměru IQ na základních školách (Most č.5-6/1996, časopis HOST).

5.2.7. Percentuální i absolutní nárůst romských dětí ve zvláštních školách je zřejmý. Pro Romy samotné představují tyto školy často přijatelnější řešení, děti jsou v romském kolektivu chráněny před rasistickými útoky spolužáků většinové populace (které jsou jinde časté) a zvláštní škola je nijak nepřetěžuje. Více také toleruje časté absence. Romští rodiče jsou mnohem více ochranářští než neromští, a se zařazením svého dítěte se nejenom smiřují, ale nerozpoznávajíce omezení životních šancí pro ně, často sami o toto zařazení usilují.

5.2.8. Přesto jsou ČHV známy případy umístění dítěte do zvláštní školy proti vůli rodičů (v Ostravě), ačkoliv platné předpisy tento souhlas přímo vyžadují. Tichá spolupráce rodičů, učitelů základních škol a ředitelů přijímajících zvláštních škol s psychologicko-pedagogickými pracovníky, kteří musejí dítě do zvláštní školy doporučit, je rovněž známa.

5.2.9. Absolventi zvláštních škol mají přístup pouze na některé učební obory, označené jako „zednické práce“, „kuchařské práce“, „zahradnické práce“ a nedostávají po absolvování střední odborné školy plnohodnotný výuční list zedníka, kuchaře nebo zahradníka.

5.2.10. Zvláštní školy nejsou prostupné směrem k základním školám. Po jejich absolvování může chlapec nebo dívka navštěvovat jeden ročník vyrovnávací třídy, po jejímž absolutoriu může studovat na běžné střední škole. Takových vyrovnávacích tříd je však v ČR málo.

5.2.11. Závěry

1. V ČR je 635 zvláštních škol, chodí do nich 4,5 procenta všech školáků. Podle názoru odborníků by stačila v každém okrese jedna. Současně by se ve větších školách a ve normálním, pomocí vyrovnávacích programů.
2. Problém zvláštních škol je otevřený, nelze upřít, že mnohým romským dětem pomáhají, i když byly zřízeny pro děti zdravotně (ne sociálně) postižené. Na jedno dítě ve zvláštní škole věnuje stát více finančních prostředků než ve škole normální. Segregační tendenci k vytváření převážně romských zvláštních škol je třeba ostražitě sledovat, a zjišťovat, jak je hodnocena samotnými Romy, aktivisty sdružení na ochranu lidských práv a mezinárodní veřejností. Vždy je ovšem třeba v duchu Úmluvy o právech dítěte dát přednost zájmu dítěte.
3. Romové mají právo na školství v romském jazyce, pokud si romské nebo dvoujazyčné školy budou přát a pokud budou technické a personální podmínky k jejich fungování, především romští učitelé. Stát se na to zatím nepřipravuje.

5.2.12. Návrhy:

1. Připojujeme se k doporučením odborníků, kteří navrhuji, aby se zvláštní školy co nejvíce omezily, a po zkušenostech s integrovaným vzděláváním v perspektivě jednoho desetiletí možná z velké části zrušily. V první fázi by bylo možno počet škol pro mentálně retardované děti snížit tak, že by jedna připadala na okres. Dosavadní frekventanti zrušených zvláštních škol a děti ze vzdálenějších částí okresu by byly vzdělávány ve zvláštních, stále více propustnějších třídách větších škol. Tím by se odstranila segregace romských dětí. Přechodu musí předcházet vysvětlovací kampaň mezi rodiči všech žáků zvláštních škol, pedagogy, psychology a romským obyvatelstvem, za pomoci romských sdružení, a neméně masivní antirasistická kampaň jakož i konkrétní opatření ve školách, kam romské děti přejdou.
2. Postupně by i tyto zvláštní školy mohly zanikat, všechny handicapované děti by měly chodit do integrovaných škol a tříd spolu se zdravými, a zvýšené finanční prostředky by měla dostávat každá škola na obtížněji vzdělávatelné žáky. Je třeba usilovat o maximální propustnost mezi specializovanými a standardními třídami.
3. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy by mělo zavést resp. upřesnit kategorii *dítě ze sociálně znevýhodněného prostředí*. V této kategorii nejsou jen romské děti, ale i děti z jiných sociálně znevýhodněných rodin a případně děti cizinců (Vietnamců například). Naopak děti z asimilovaných nebo integrovaných romských rodin do této kategorie nepatří. Příslušné afirmativní programy by se měly týkat dětí této kategorie. První pokusy o menšinové romské školství - výuka základům romistiky a romštiny, výhledově o dvojjazyčné vyučování či romské školy (třídy), by se staly předmětem jiných projektů, než jsou projekty pro děti ze sociálně znevýhodněného prostředí.
4. Pro vyrovnání dluhu vůči romským dětem, jenž vznikl jejich masovým zařazováním do zvláštních škol, je třeba ve větších školách zřídit vyrovnávací třídy, kde si absolventi zvláštních škol budou moci doplnit vzdělání základní. Případné zájemce o toto doplňkové zvláštní školy budou moci doplnit vzdělání základní. Případné zájemce o toto doplňkové zvláštní školy budou moci doplnit vzdělání základní. Případné zájemce o toto doplňkové zvláštní školy budou moci doplnit vzdělání základní. Výuku je možno zaměřit i na základy romistiky.

6. Rasově motivované útoky

6.1. Údaje pro tuto kapitolu poskytlo občanské sdružení Dokumentační středisko pro lidská práva (DS), které v roce 1996 založil a v němž působí Stanislav Penc. ČHV tyto údaje zveřejňuje s tím, že je považuje za hodnověrné.

6.2. V ČR od roku 1990 do konce roku 1997 zdokumentovalo Hnutí občanské solidarity a Dokumentační středisko celkem 1205 rasově nebo ideologicky motivovaných případů, z toho 15 skončilo smrtí.

6.3. O skinheadech

6.3.1. V ČR působí několik desítek neonacistických nebo rasistických organizací, z toho nejméně čtyři oficiálně zaregistrované.

6.3.2. O skinheadských tiskovinách - viz 3.5.8.

6.3.3. V ČR se uskutečňují jedny z nejčastějších a největších neonacistických srazů na světě. Jsou spojeny s pořádáním koncertů, kde vystupuje 15 českých a 8 zahraničních neonacistických skupin. Přitom jsou známy jen tři případy trestního postihu. Členové skupiny Braník byli v roce 1996 odsouzeni k podmíněným trestům, členové neonacistické skupiny Vlajka byli obviněni začátkem roku 1997, a v jednom jediném případě byli pořadatelé (organizátoři) neonacistického srazu odsouzeni k peněžitým trestům.

6.4. Bilance roku 1997

6.4.1. Ze záznamů Dokumentačního střediska k případům z roku 1997 vyplývá,

- že případů rasově nebo ideologicky motivovaných bylo 148, z toho 95 násilných;
- že skinheadi uskutečnili v roce 1997 devět velkých demonstrací a koncertů;
- že ve 32 případech se DS nepodařilo zjistit, jak policie postupovala;
- že v 84 případech byli pachatelé obviněni, z toho v 67 případech pro trestné činy rasově motivované;
- že čtyři věci byly kvalifikovány jako přestupek;
- že 17 věcí bylo odloženo nebo zastaveno;
- a že v 9 případech byli pachatelé odsouzeni, z toho ve dvou případech nepodmíněně.

6.4.2. Dva útoky skinheadů skončily smrtí.

6.4.3. **První případ.** Dne 20. září 1997, Domažlice. Skupina skinheadů ve věku 17 - 24 let z Tachovska a Domažlicka projížděla kolem 22. hodiny auty Dukelskou ulicí. Skiní vykřikovali hesla *Sieg heil - cikáni táhněte do plynu - raus* a další. Přitom stříleli do vzduchu z plynové pistole a prakem rozbili sklo nade dveřmi jednoho domu. Šestatřicetiletá Romka Erika Gáborová, která v tu chvíli byla poblíž parku, se skinů lekla a běžela se do domů schovat. Z úleku dostala epileptický záchvat, a protože jí nebyla včas poskytnuta pomoc, zemřela za dveřmi domu.

6.4.4. **Druhý případ.** Dne 8. listopadu 1997, Praha-Žižkov. Dva skinheadi kolem 2:30 hod. před diskotékou v Biskupcově ulici vykřikovali rasistická hesla a vyhrožovali soudánskému studentovi zabitím. Ten se před nimi běžel schovat na vysokoškolské koleje na Jarově, kam ho jeden skin pronásledoval. V areálu kolejí napadl skinhead nožem jiného Súdánce, Hasana Elamína abdel Radiho, který na následky zranění zemřel. Druhému skin přerezal šlachy na ruce.

6.5. Rasově motivované trestné činy Romů

Dokumentační středisko eviduje také případy rasově motivovaných útoků, jichž se údajně dopustili Romové. V přehledu Dokumentačního střediska je ze 148 případů za rok 1997 zaznamenáno 11 případů, kdy se měli Romové uchýlit k rasově motivovaným, většinou verbálním útokům. Některé byly vyvolány útoky na ně.

7. Ještě k postavení Romů v ČR

V této části shrnujeme další poznatky o postavení Romů a jejich diskriminaci, které nebylo vhodné zařadit do částí předchozích.

7.1. Občanství

Odkazujeme na kapitolu Problematika státního občanství. Nevyřešené státní občanství se týká převážně Romů, podle odhadu Poradny pro otázky občanství bývalých občanů ČSFR při ČHV z 90 procent.

7.2. Pracovní skupina

Po jmenování nové vlády po volbách v červnu 1996 byl záležitostmi národnostních menšin včetně Romů pověřen ministr bez portfeje Pavel Bratinka. Stal se předsedou Rady pro národnosti, která je vládním poradním orgánem bez výkonných pravomocí, složeným ze zástupců několika ministerstev a občanských sdružení národnostních menšin. Členy rady jsou i tři Romové. Na podzim 1996 vláda uložila ministru Bratinkovi vypracovat a do srpna 1997 předložit Zprávu o stavu romské komunity. Rada pro národnosti z Bratinkova popudu rozhodla, že ministr má zřídit pracovní skupinu *ad hoc*, která se má zabývat záležitostmi občanů romské národnosti. Devět členů této skupiny (z toho sedm Romů) ministr koncem prosince 1996 skutečně jmenoval. Koordinátorem skupiny byl až do jejího zániku v lednu 1998 Ondřej Giňa. Pracovní skupina se zabývala až do května 1997 situací Romů v Písku a zaměřila se přitom zejména na trestní odpovědnost za utopení Tibora Danihela a na dosavadní postup orgánů činných v trestním řízení. Poukázala na procesní nedostatky případu a na takové chyby, které vzbuzovaly podezření, že k nim došlo záměrně. V právním rozboru z dubna 1997 („závěrečná zpráva“) vyjádřila skupina názor, že útok na Tibora Danihela měl být posuzován jako vražda. Skupina též navrhla některé legislativní změny či postupy i exekutivní opatření. V pracovní skupině působil i člen ČHV. Skupina se dále zabývala situací Romů a činností skinheadů v Brně a její členové uplatnili připomínky ke vznikající Zprávě o stavu romské komunity.

7.3. Romský exodus

V době červencových povodní sdělovací prostředky, bohužel i veřejnoprávní, informovaly o několika bagatelních, a navíc ne prokázaných krádežích způsobem, jenž vyvolal protiromskou hysterii. Tu pak média dále vydatně živila. Nevhodným způsobem - požadováním tvrdého trestního postihu - k ní přispěla i ministryně spravedlnosti Vlasta Parkanová. Tato kampaň trestního postihu - k ní přispěla i ministryně spravedlnosti Vlasta Parkanová. Dne byla prologem událostí, které odhalily dosud utajované nebo zastírané xenofobní postoje. Dne 6. srpna odvysílala televize Nova reportáž *Na vlastní oči*, která líčila osudy ostravských Romů v Kanadě. Tato reportáž proměnila dlouhotrvající beznadějnou situaci v romské komunitě, v Kanadě. Tato reportáž proměnila dlouhotrvající beznadějnou situaci v romské komunitě, situaci, na niž mnohé romské rodiny reagovaly už v minulých letech odchodem do emigrace, v dramatický exodus stovek Romů. Najednou se mnohem větší počet romských rodin nad emigrací vážně zamýšlel. Jakoby se letité problémy Romů zkoncentrovaly v jediný, unisono

znějící hlas, že v ČR není pro Romy žádná perspektiva. Dne 9. října obnovila Kanada pro české občany vízovou povinnost a Velká Británie, kam se v září vystěhovalo několik desítek rodin, o zavedení víz začala vážně uvažovat. Bohužel až tato skutečnost vedla odpovědné instituce, a především vládu, k tomu, že se vážně začaly neutěšeným postavením Romů v České republice zabývat. Vedla nakonec také k tomu, že vláda na svém zasedání 29. října „vzala na vědomí“ *Zprávu o stavu romské komunity*, předloženou ministrem Bratinkou. Přitom dne 2. září vláda Bratinkovu zprávu odmítla a uložila její přepracování. Během září a října bylo však změněno pouze usnesení s úkoly pro ministry a státní orgány a předkládací a důvodová zpráva; zpráva o stavu romské komunity zůstala beze změny.

7.4. Bratinkova zpráva

Zprávu (s přílohami 135 stran) vypracoval autorský kolektiv pracovníků sekretariátu Rady pro národnosti pod vedením Bratinkova náměstka Viktora Dobala. Na jejím konečném znění se podílely nevládní organizace, státní orgány, jichž se týkalo doprovodné usnesení, a členové pracovní skupiny *ad hoc*. Zpráva konstatuje, že situaci romské menšiny je třeba řešit systémově. Komplexní a dlouhodobý přístup zahrnuje i pozitivní ovlivňování majoritní společnosti. Pomoc nemá Romy zvýhodňovat na úkor občanských principů, ale umožnit jim dosáhnout stejné startovní čáry. Zpráva konstatuje, že značná část Romů v ČR patří do skupiny na nejnižší sociální úrovni s vysokou úrovní nezaměstnanosti, nízkou úrovní vzdělání a v poměru k celkovému počtu obyvatel i se zvýšeným podílem na trestné činnosti. Romská komunita se v důsledku svého sociálního statusu špatně adaptuje na transformační procesy, které ve společnosti probíhají, a její nedůvěra vůči většinové společnosti se v důsledku toho prohlubuje. K tomu přispívají i více či méně skryté projevy diskriminace, na nichž se podílejí i instituce a podniky. Zpráva konstatuje i znepokojující nárůst rasismu a xenofobie v celé české společnosti, který se projevuje do značné míry u mladé generace. Vláda vzala zprávu na vědomí a uložila usnesením na 40 konkrétních úkolů jednotlivým ministrům a orgánům státní správy. Úkoly se týkají hlavně oblasti vzdělávání a sociální oblasti. Kladou důraz na zaměstnávání romských asistentů a poradců, na rekvalifikaci Romů.

7.4.1. Návrh: Bratinkovu zprávu by měla vláda vydat tiskem pro odbornou veřejnost, občanská sdružení, sociální pracovníky, školy atd.

7.5. Meziresortní komise

Vláda též rozhodla o vytvoření Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity. V prosince 1997 se její výkonnou místopředsedkyní stala 24letá psycholožka Monika Horáková, Romka. Členy komise je dalších šest Romů a deset náměstků ministrů. Komise nemá výkonné pravomoci, ale její prestiž je vyšší než v případě Rady pro národnosti. Předsedou je ministr bez portfeje, po jmenování nové vlády od začátku roku 1998 Vladimír Mlynář.

7.6. Republikáni

7.6.1. Demokraticky cítící část české veřejnosti po celý rok 1997 zatěžovaly protiromské postoje parlamentní strany republikánů. Předseda této strany Miroslav Sládek prohlásil v roce 1996 v parlamentní rozpravě ve Sněmovně, že v české společnosti existují hlasy („citoval“), že trestní odpovědnost romských dětí by měla být od jejich narození, protože už samo jejich narození bylo zločinem. Poslanec nesmí být podle ústavy v ČR stíhán za žádný projev, který učiní ve Sněmovně. Sněmovna vydala Miroslava Sládka k trestnímu stíhání ve dvou jiných případech: pro výtržnost v roce 1994 (jeho podmíněný trest byl v únoru 1998 amnestován) a

pro podezření z podněcování k rasové a národnostní nenávisti, jehož se měl dopustit v lednu 1997 štváním pro Němcům. Sládek byl (v lednu 1998) v první instanci obžaloby zproštěn. Za obdobné trestné činy je stíhán i republikánský poslanec Josef Krejsa a další republikáni.

7.6.2. Je všeobecně známo že republikáni podporují skinheady v jejich protiromských aktivitách. Republikánský týdeník *Republika*, vydávaný šéfredaktorem Josefem Krejsou, často útočí na Romy a Židy. I když činnost SPR-RSČ útočí na ústavně chráněné zájmy a vyzývá k potlačování práv a svobod příslušníků etnických skupin, byly všechny pokusy o vyvolání řízení vedoucí k rozpuštění této strany v roce 1997 marné. Vláda ani prezident republiky, jimž podle zákona o politických stranách přísluší podat k Nejvyššímu soudu návrh na rozpuštění politické strany, tak neučinili; prezident republiky to výslovně odmítl učinit s tím, že není velká naděje na úspěch v případě podání návrhu. Žádné represivní kroky nebyly také podniknuty vůči týdeníku *Republika*.

7.6.3. **Návrh:** Vláda by měla přezkoumat, zda zákonné podmínky rozpuštění politické strany lze uplatnit v případě SPR-RSČ. Shledá-li, že ano, měla by návrh na rozpuštění této strany k Nejvyššímu soudu podat. V opačném případě by měla veřejnosti sdělit, proč nejsou podle jejího názoru tyto podmínky naplněny. Další možností je změkčit zákon o sdružování v politických stranách a v politických hnutích (č.424/1991 Sb.) tak, aby podmínky pro rozpuštění strany nebylo možno uplatnit vůči dnešní SPR-RSČ. Platnost zákona, kterého vláda nevyužívá, ačkoliv je jí to zákonem uloženo, podřívá právní vědomí a vytváří právní nejistotu.

7.7. *Demokraté a rasismus*

7.7.1. Rok 1997 vyostřil napětí mezi stoupenci multikulturní společnosti a prohlubujícími se protiromskými postoji, zastávanými značnou částí obyvatelstva, částí tisku i částí politiků. Nutno však uznat, že vedení parlamentních politických stran a většina vedoucích činitelů těchto stran (s výjimkou strany republikánské) se vyjádřila nekompromisně proti rasismu. Antirasistickou manifestací se stala 10.listopadu veřejná manifestace před Vysokou školou ekonomickou v Praze na Žižkově po vraždě súdánského studenta Hasana Elamína abdel Rádiho. Účast představitelů stran na tomto shromáždění kritizoval pak tisk jako politický exhibicionismus.

7.7.2. Postoj většinového obyvatelstva k Romům se v roce 1997 změnil jen málo, snad přibýlo lidí, kteří jsou lépe informováni a část svých predsudků překonali. Negativní postoje ilustrují i průzkumy veřejného mínění. Podle agentury IVVM mělo v srpnu 1997 k romskému etniku negativní vztah 69 procent lidí, asi 22 procent (oproti 15 procentům v roce 1994) vyjádřilo podporu hnutí skinheads. Podle průzkumu agentury Focus z přelomu roku 1997/98 se dokonce 14 procent lidí domnívá, že Romy je třeba vyhostit ze země. Pouze pět procent dotázaných deklarovalo zřetelnou sympatii k Romům a pouhá dvě procenta by byla ochotna přijmout Roma nebo Romku do rodiny či příbuzenstva.

7.7.3. Rasismus v samosprávě

Protiromské postoje vyjádřili veřejně volení představitelé samosprávy. Nejznámější jsou dva případy. Senátor a starosta Prahy 4 Zdeněk Klausner pochválil v červnovém čísle časopisu *Tuňák*, vydávaného Obvodním úřadem pro Prahu 4, majitele domů, kteří vystěhovali „problémové“ rodiny (byly to romské rodiny) mimo Prahu. Proti Klausnerově článku se zvedla vlna odporu, postižen však nebyl. Podobně to bylo v případě starostky Ostravy-Mariánských hor, která v srpnu nabízela Romům z rozpočtu obce dvě třetiny ceny letenky do Kanady jako odstupné za jejich byt po dobu jejich pobytu v Kanadě. Výzev na adresu Romů,

aby se vystěhovali, bylo mnoho. Kampaň zarazila vláda, která se 13. srpna vyjádřila proti odchodu Romů ze země a vyhlásila, že proti projevům rasové nesnášenlivosti bude bojovat. Protiromská politika některých samospráv se projevuje i při vystěhovávání Romů, kteří dlouhodobě neplatí nájem, do tzv. holobytů. Režim, který někdy samosprávy nuceným nájemníkům vnucují, regulující jim např. návštěvy v holobytech, se blíží vězeňskému a je v rozporu s právním řádem (příklad: opět Ostrava). Tendence sestěhovávat Romy do holobytů je segregáční.

Ojediněle (v Praze 4) se také projeví pokusy založit jakousi domobranu na ochranu bezpečnosti občanů, která má (nedeklarovaný) protiromský charakter. Také Romové se již v minulosti (a stále např. v Brně) organizují, převážně proti útokům skinů. I zde se projevuje tendence vzít právo „do vlastních rukou“.

7.8. Občanské aktivity

V průběhu roku 1997 se velmi aktivizovaly nejrůznější občanské iniciativy proti rasismu, které pořádají veřejné diskuse, sepisují petice, snaží se o protirasistickou mediální kampaň, o vytvoření vzdělávacích a sociálních programů pro Romy. V různých městech byly zorganizovány demonstrace proti rasismu, stálá sobotní protirasistická demonstrace se koná od listopadu 1997 v České Lípě a v Praze na Staroměstském náměstí.

7.9. Média

Romský exodus v létě a na podzim 1997 připoutal pozornost sdělovacích prostředků. Zatímco do té doby byla většina zpráv, článků a komentářů neobjektivních a vůči Romům zaujatá, začalo koncem roku 1997 přibývat článků zasvěcených, poukazujících na nejrůznější problémy. V redakcích se někteří novináři začali specializovat na romskou problematiku. Je pravděpodobné, že vydavatelé a šéfredaktoři učinili opatření, aby se v jejich novinách či časopisech neobjevovaly vyloženě rasistické články jako dříve. Změna ve sdělovacích prostředcích se odráží i v mínění lidí o nich. Podle průzkumu agentury Focus, provedeného na přelomu let 1997/98, se 59 procent respondentů domnívá, že média neinformují o Romech objektivně a že romské menšině straní. Z druhé strany je s objektivitou soukromého kanálu Nova pokud jde o zobrazování romské komunity spokojeno jen 45 procent a její diváci kritizují tendence této televizní společnosti k vytváření negativního obrazu Romů nebo k tomu používat je jako nástroje k pobavení.

7.10. Jazyková poznámka

Bezpríznamkové pojmenování Rom je používáno v oficiálních projevech i ve většině sdělovacích prostředků. Vžilo se jako obecné pojmenování i v neveřejných projevech části neromského obyvatelstva. Pojmenování Cikáni (cikáni) je čím dál tím více vyhrazeno rasisticky zabarveným výrokům. Bez rasistického zabarvení ho však v soukromí používá také značná část obyvatelstva, zvláště starších lidí. Z nevědomosti se objevuje - dokonce v projevech státních úředníků a politických stran - slovenská forma slova Rom, tedy Rom. Nepřátelský postoj může vyjadřovat i slovní spojení romské etnikum. V poslední době se za bezpríznamkové považuje slovní spojení romská komunita. Její součástí nejsou asimilovaní Romové, a naopak její součástí jsou i Neromové, kteří s Romy žijí. (Američtí černoši změnili za posledních 50 let několikrát označení pro své společenství, a americká a světová veřejnost to akceptovala - toho času to jsou Afroameričané.)

8. Neromské menšiny a xenofobie

8.1. Xenofobní postoje majoritní společnosti se projevují i ve vztahu k příslušníkům neromských menšin. Objekty násilných a verbálních útoků skinů bývají často Vietnamci, lidé tmavé pleti a někdy dokonce i lidé, které podezírají z toho, že jsou anarchisty, anebo se jim z nějakého důvodu nelíbí. Běžné jsou rovněž antisemitské projevy.

8.2. Stát a veřejnoprávní média xenofobii dostatečně nečelí. Národnostní či rasový původ údajných pachatelů trestných činů je stále často uváděn, veřejnost je neustále informována o kriminalitě cizinců, není objektivně informována o etnických menšinách a cizincích, žijících v zemi, a státní orgány a veřejnoprávní média se kampaňovitě vracejí k údajné nutnosti zavedení víz pro občany některých států, k vybudování "standardní hranice" se Slovenskem atp.

8.3. Klademe v této kapitole důraz na trestní postih projevů rasismu a rasové diskriminace, a to pro četnost jejich výskytu a společenskou nebezpečnost. Základem antirasistické politiky se však musí stát prevence. ČR musí začít plnit svůj závazek, formulovaný článkem 7 Úmluvy, a (...) podniknout bezodkladná opatření, zvláště v oblasti vyučování, výchovy, kultury a informací, pro boj proti předsudkům, které vedou k rasové diskriminaci, a pro podporu porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi národy a rasovými a etnickými skupinami, jakož i pro popularizaci cílů a zásad Charty OSN, Všeobecné deklarace lidských práv, Deklarace OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace a této Úmluvy.

8.4. **Návrh:** Vláda necht' předloží veřejnosti koncepci, týkající se plnění svého závazku podle článku 7 Úmluvy.

8.5. Listina upravuje, že podrobnosti užívání práv národnostních a etnických menšin, včetně práva na vzdělání v jejich jazyce a práva užívat jejich jazyka v úředním styku, stanoví zákon. Stát za sedm let takový zákon nepřijal a ani se o to nepokusil. Menšinová sdružení Slováků (Obec Slováků v ČR) a Ukrajinců (Ukrajinská iniciativa v ČR) se tohoto zákona dožadují.

8.6. **Návrh:** Vláda necht' předloží návrh zákonné úpravy podmínek užívání práv národnostních a etnických menšin.

9. Rozhodnutí a opatření státních orgánů

Soupis usnesení, zpráv a studií orgánů státní zprávy a samosprávy, vzniklých v roce 1997 a týkajících se rasismu, xenofobie a postavení Romů uvádíme podle Stanislava Pence z Dokumentačního střediska pro lidská práva (doplňeno).

- Extremismus, J. Chmelík, Ministerstvo vnitra ČR, Praha 1997, pouze pro vnitřní potřebu
- Zvláštní zpráva o projevech rasové a národnostní nesnášenlivosti, Nejvyšší státní zastupitelství Brno, 17. března 1997, 16 stran
- Zpráva pro schůzi vlády ČR o bezpečnostní situaci na území ČR (ve srovnání s rokem 1995), ministr vnitra Jan Ruml, 25. dubna 1997, 117 stran
- Závěrečná zpráva pracovní skupiny *ad hoc* Rady pro národnosti vlády ČR z 29. dubna 1997, týkající se situace v Písku, 12 stran
- Statistický list trestní a návod k jeho vypracování, státní zastupitelství, platí od 1.6.1997
- Statistický list trestní a návod k jeho vypracování, soudy, platí od 1.7.1997

- Usnesení výboru Poslanecké sněmovny pro obranu a bezpečnost ze dne 17. září 1997 č.47 k informaci o přípravě zprávy vlády ČR o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií a případném návrhu příslušných legislativních opatření
- Usnesení petičního výboru PS P ČR ze dne 18. září 1997 č.69 ke kontrole plnění usnesení PS o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií
- Zpráva pro schůzi vlády ČR o situaci romské komunity v ČR a opatření vlády napomáhající její integraci ve společnosti, předložil ministr Pavel Bratinka, dne 3.9. 1997 neschváleno, schváleno novým, změněným usnesením č.686, změnou důvodovou zprávou a doplněnou předkládací zprávou až 29. října 1997
- Usnesení vlády z října 1997 o zřízení meziresortní komise pro záležitosti romské komunity ze dne 8. října 1997 č.625
- Zpráva o bezpečnostní situaci v ČR za rok 1996, MV
- Usnesení Poslanecké sněmovny P ČR ze dne 11. listopadu 1997 č.566 k opatřením směřujícím k potlačení hnutí a projevů podporujících nebo propagujících v České republice rasismus, fašismus a xenofobii
- Usnesení petičního výboru PS P ČR ze dne 19. listopadu 1997 č.84 k vyřízení petice gymnázia Přípotoční k potírání projevů rasismu
- Usnesení ústavně-právního výboru Senátu PS ČR z 28. listopadu 1997 č.44 k některým aspektům projevů rasové, etnické a občanské nesnášenlivosti, perzekuce nebo xenofobie
- Usnesení výboru petičního, pro lidská práva, vědu, vzdělání a kulturu Senátu P ČR z 2.prosince 1997 č.81 k projevům rasismu, etnické a občanské nesnášenlivosti v České republice, vyzývající ministryni spravedlnosti k podání stížnosti pro porušení zákona v píseckém případě utopení Tibora Danihela
- Usnesení Senátu P ČR ze 4. prosince 1997 č.163 k naplnění základních práv a svobod v ČR
- Závěrečná zpráva České školní inspekce k působení školy proti projevům rasismu, netolerance a xenofobie
- Zpráva o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií nebo páchaných příznivci extremistických skupin, pracovní verze, Ministerstvo vnitra, 12. prosince 1997.
- Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, který se vztahuje i na oběti rasově motivované trestné činnosti, spáchané příslušníky extremistických skupin, nabývá účinnosti dnem 1.ledna 1998

10. Závěry

10.1. Zásadní požadavky ČHV:

10.1.1. ČHV konstatuje, že Česká republika právními předpisy, absencí příslušných předpisů i praxí porušuje Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace.

10.1.2. Asimiliace, segregace a integrace

Vláda by měla vůči Romům provádět politiku integrační, tedy nenutit nikoho k asimilaci, ale také nepodporovat segregační tendence jednotlivců z řad neromské většiny i Romů. Integrace ovšem předpokládá i změnu postojů většiny, která by měla být - i péčí státních orgánů a veřejnoprávních institucí - o romských spoluobčanech všemi možnými způsoby informována. Cílem je dosáhnout obratu ve veřejném mínění, které téměř výlučně požaduje asimilaci Romů. Vláda by měla vypracovat multikulturní koncepce pro různé obory a odvětví.

10.1.3. Ochrana lidských práv a Úmluva

Vláda by měla určit či vytvořit orgán státní správy, pověřený dohledem nad plněním Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace v ČR, měla by vytvořit z orgánů veřejné správy ve spolupráci s veřejnoprávními sdělovacími prostředky, novináři a občanskými sdruženími informační síť o rasové diskriminaci a rasově motivovaných útocích a rozhodnout, jak bude těchto informací využíváno k nápravě v zákonodárné a výkonné oblasti, v represivní politice i při výchově a osvětě. Měla by provést rozbor plnění Úmluvy a zahájit diskriminace podle článků 2 a 5 Úmluvy.

10.1.4. Afirmativní přístupy

Obracíme se na vládu, současnou a zejména pak na tu, která vzejde z červnových voleb, aby na základě studií znovu zvážila zdánlivý rozpor mezi „občanským principem“ a „kolektivními“ menšinovými právy a rozhodla se postupovat tak, aby dosavadní sociální a kulturní znevýhodnění jednotlivců proto, že jsou považováni za příslušníky romské komunity, bylo postupně odstraňováno. To je možno za cenu určitých afirmativních postupů vůči příslušníkům romské menšiny. Nežádáme zavádění kvót, jen větší péči Romům, aby obstáli v soutěži s neromskými kandidáty o pracovní místa, o studium apod. Soudíme, že by to nemělo nikoho pohoršovat, stejně jako v solidární společnosti, již ČR je a nadále chce být, nikoho nepohoršují nadpráva, jež většina poskytuje slabým, starým, dětem, rodinám s dětmi, nemocným, postiženým a také příslušníkům malých církví nebo i jiným menšinám.

10.2. Potřeba novelizovat zákonné předpisy nebo přijmout nové:

- přijmout zákon o provozování takového informačního systému, který nakládá s informacemi vypovídajícími o soukromí dotčené osoby, jejím rasovém původu, národnosti atd. (1.2.5.)
- přijmout zákon o dozoru nad provozem informačních systémů (1.2.5.)
- novelizovat ustanovení podle §196 odst.2, kde chybí, že bude potrestán i ten, kdo násilí či pohrůžky násilím užije vůči jednotlivci či skupině osob pro jejich skutečnou či domnělou národnost nebo rasu (3.1.4.)
- novelizovat ustanovení podle §196 odst.2 - doplnění o etnický původ (3.1.5.)
- novelizovat ustanovení podle §198 odst.1 písmeno b) (3.2.2.. 3.2.3.)
- postupovat legislativně jednou ze tří cest, naznačených ve 3.3.4.
- novelizací nahradit pojem fašismus pojmem *hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod občanů*, i v ustanovení §261, a blíže určit, alespoň některými znaky, *hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod občanů*, v obecné části trestního zákona - v § 89 (3.5.14.)
- nově posoudit, zda ustanovení §§ 260, 261 a 263a tr.zákona skýtají dostatečnou ochranu proti zločinu apartheidu (3.5.7.)

- zahrnout antidiskriminační opatření i do zákona o rodině a do navazujících předpisů (4.3.2.)
- přijmout legislativní a exekutivní opatření k rekvalifikaci práce schopných Romů a k posílení všech forem romského vzdělávání (4.4.2.)
- novelizovat zákon o zaměstnanosti č.450/1992, stanovit zákaz rasové diskriminace s příslušnými sankcemi v souladu s mezinárodními závazky ČR (4.4.10.)
- novelizovat spotřebitelský zákon, aby se odlišila rasová diskriminace od všech případů jiné diskriminace a aby se diskriminace rasová postihovala přísněji (4.6.7.3.)
- novelizovat živnostenský zákon a zákona o ČOI, doplnit v nich postih rasové diskriminace, který by v případě rasové diskriminace měl být obligatorním, ne fakultativním, jako dosud (4.6.7.3.)
- přijmout zákonnou úpravu podmínek užívání práv národnostních a etnických menšin (8.6.)

10.3. Navrhovaná opatření v oblasti moci soudní

- vydat judikát k ustanovení podle § 196 odst.2 trestního zákona, kterým by se snížila hranice způsobilosti objektivně vyvolat obavu na míru, odpovídající xenofobní atmosféře v zemi, v níž jsou Romové častými oběťmi verbálních a fyzických útoků (3.1.3.)

10.4. Navrhovaná opatření v oblasti moci výkonné

- zavádění postupných afirmativních kroků (1.3.7.),
- zavádění zvláštních programů pro Romy, například při vzdělávání a v přípravě na konkurzy na místa ve veřejné správě, také vytvoření romské třídy konzervatoře v Liberci a romské třídy sociálně-právní akademie v Kolině (1.3.8.),
- opětovné zvážení zdánlivého rozporu mezi „občanským principem“ a „kolektivními“ menšinovými právy a takový postup státních orgánů, aby dosavadní sociální a kulturní znevýhodnění jednotlivců proto, že jsou považováni za příslušníky romské komunity, bylo postupně odstraňováno (1.3.9.).
- Vyzýváme vládu, aby
 1. určila nebo vytvořila orgán státní správy, který bude pověřen dohledem nad plněním Úmluvy v ČR;
 2. vytvořila ze státních orgánů a veřejnoprávních institucí ve spolupráci se samosprávou a veřejnoprávními médii za pomoci veřejnosti informační síť o rasové diskriminaci a rasově motivovaných útocích všeho druhu, aby určila způsoby vyhodnocování, zveřejňování a využívání těchto údajů a rozhodla o mechanismech nápravy v zákonodárné a výkonné oblasti;
 3. provedla rozbor plnění Úmluvy článek po článku a větu po větě a zahájila práce na překonání legislativních nedostatků, zvláště v případě vymahatelného zákazu jakékoli diskriminace podle článků 2 a 5 Úmluvy (2.12.),
- opatření k trestání veřejného užívání nacistických a fašistických symbolů a vydávání a rozšiřování zjevně fašistických časopisů (3.5.10.),
- vláda by měla veřejnosti předložit koncepci antirasistické výchovy policistů a strážníků (3.5.12.),

- vláda by měla prostřednictvím ministra vnitra a ministra spravedlnosti zajistit, aby policisté, vyšetřovatelé a státní zástupci jako orgány činné v trestním řízení používali zákonných ustanovení podle §§ 260 a 261 trestního zákona vždy, pokud se lidé sdružují do skupin, které k potlačování práv a svobod skutečně směřují (3.5.15.),
- vytvoření celostátně koordinovaného speciálního útvaru policie pro potlačování rasově motivovaných trestných činů (3.5.17.),
- opatření, která by zamezila odkládání údajných přestupků s neprokázanou rasovou motivací, a tím zkreslování statistik objasněnosti (3.6.3),
- zahájit práce na variantách nového systému sociálních dávek, lépe motivujícího k přijetí zaměstnání, zvýšit současnou minimální mzdu a pokusit se zavést kompenzační příplatek k nízkým mzdám pro ty, kteří práci přijmou (4.4.4.),
- v souladu s článkem 3 Úmluvy MOP je třeba koncepčně a systematicky provádět antidiskriminační politiku (4.4.10.),
- opatření, aby živnostenské úřady, ČOI a další státní orgány využívaly zákonů spotřebitelského, živnostenského a o ČOI k odstraňování rasové diskriminace (4.6.7.1.),
- vláda by měla možná antidiskriminační použití těchto tří zákonů široce popularizovat (4.6.7.2),
- postupné omezování zvláštních škol a přechod na propustné, integrované programy (5.2.12.),
- státní orgány by měly pracovat s pojmem *dítě ze sociálně znevýhodněného prostředí* a pokoušet se o menšinové vzdělávací programy pro romské děti (5.2.12.),
- je třeba zřizovat vyrovnávací třídy k doplnění vzdělání (5.2.12.),
- je třeba vydat Bratinkovu zprávu tiskem (7.4.1.),
- vláda by měla přezkoumat, zda zákonné podmínky rozpuštění politické strany nelze uplatnit vůči SPR-RSČ nebo naopak novelizovat zákon o sdružování v politických stranách a v politických hnutích (č.424/1991 Sb.) tak, aby podmínky pro rozpuštění strany nebylo možno uplatnit vůči této straně; platnost zákona, kterého vláda nevyužívá, ačkoliv je jí to zákonem uloženo, подрývá právní vědomí a vytváří právní nejistotu (7.6.3.);
- vláda necht' předloží veřejnosti koncepci, týkající se plnění závazku podle článku 7 Úmluvy - prevence, boj proti předsudkům (8.4.).

Anna Šabatová a Petr Uhl

Poznámka. Tato kapitola Zprávy byla předložena již koncem února 1998 Výboru pro odstranění rasové diskriminace, který jako orgán Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace (95/1974 Sb.) projednával v březnu 1998, jak Úmluvu plní Česká republika.

PŘÍLOHA Č. 2

Modelové situace napomáhající při výchově k toleranci

MODELOVÉ SITUACE K PROCVIČOVÁNÍ:

RESPEKTOVÁNÍ (Jitka Jilemnická)

zaměření hry

po ukončení této hry budou žáci schopni vysvětlit problémy spojené s pojmem stereotyp a povědomí, které chování podle stereotypů doprovázejí.

komůcky

čartričky s popisem stereotypu, lepenka, prostor ve třídě.

průběh

Na kousky papíru napište výrazy, které se používají při utváření stereotypů o lidech.

Pomocí lepenky připevněte žákům tyto papírky na záda nebo na čelo. Ani jeden nesmí vidět, jaké označení na papírku jste mu připevnili.

Žáci se budou 10 minut procházet po třídě a budou se k sobě chovat tak, jak by si ve skutečnosti představovali uvedený stereotyp na papírku.

Když se některému z nich podaří zjistit, co má na svém papírku napsáno, posadí se.

Začněte otevřenou diskusi o tom, jaký to byl pocit, když se k nim spolužáci chovali podle stereotypu, který měli přidělený, a jak zjistili, co mají napsané na svém papírku.

KLICHÁ POŠTA (Jitka Jilemnická)

zaměření hry

po ukončení této hry se budou žáci zamýšlet, v čem spočívá moc reklamy a jednotlivých médií.

komůcky

žádné

průběh

Postavte žáky do řady.

Pošeptejte prvnímu žákovi v řadě tuto zprávu: "Ten nízký hnědovlasý chlapec křičel na vysokého blondáka, protože sestra nízkého hnědovlasého chlapce zjistila, že ji bratr vysokého blondáka pomlouvá, ale nyní jsou již všichni kamarádi."

Vyslechnutou zprávu potom první žák pošeptá dalšímu v řadě.

Jakmile zprávu vyslechne celá řada, porovnejte konečnou zprávu s původní.

otázky k diskusi

Změnilo se znění původní zprávy? Proč?

- Jak se můžete přesvědčit o pravdivosti určitých tvrzení? Představte si například, že máte dvě kamarádky – Julii a Kláru. Po hodině přijde za vámi Klára a pošeptá vám do ucha, že Julie ukradla v kavárně pytlíček čaje. Jak se dozvíte, zda Julie skutečně ten čaj ukradla? Jak může dojít k „překroucení“ zpráv?
- Jak se mohou stát zprávy v novinách nepravdivými? Co může nepravda nebo polopravda způsobit? Při hledání odpovědi popřemýšlejte o hře, kterou jste si právě zahráli.
- Podle čeho víte, zda jsou zprávy v novinách, televizi nebo rádiu pravdivé?
- Jak zjistíte, které zprávy jsou pravdivé a které ne?

HLEDAČI A KOPAČI (Jitka Jilemnická)

Zaměření hry

1. Definovat pojem diskriminace
2. Vysvětlit, jaký je to pocit být diskriminovaný

Pomůcky

- Dva kusy papíru pro každého žáka
- Volný prostor uprostřed třídy

Průběh

1. Rozdělte třídu do dvou skupin. Každá z nich se přesune na opačný konec třídy. Přesvědčte se, zda má každý žák dva kusy papíru.
2. Jedna skupina se bude jmenovat „Hledači“, druhá „Kopači“.
3. Žáci si v každé skupině navzájem podají ruku.
4. Všichni se přesunou směrem do středu třídy.
5. Dejte žákům tyto instrukce: „Papír, který držíte v ruce, není ve skutečnosti papír, ale zlato. Vy nyní chcete získat co nejvíce zlata. Budete se procházet po třídě a každého, na koho se podíváte, poprosíte o kousek zlata (papíru). Když vás o zlato požádá někdo z vaší skupiny, musíte se usmát a dát mu kousek zlata (pokud vám ještě nějaké zůstalo). Pokud vás však o zlato požádá někdo z druhé skupiny, zamračíte se a odpovíte: „Ne, ty jeden ozembouchu (šplhoun, ošklivče, nafoukanče, špindíro...), tobě kus zlata nedám!“ Zdůrazněte žákům, ať pokračují ve hře, i když již nemají žádné zlato (zlato mohou ještě získat, pokud se zeptají někoho ze své skupiny).
6. Tato činnost by měla trvat asi pět minut, potom se žáci posadí do velkého kruhu.

Otázky k diskusi

- Jak jste se cítili, když jste požádali o kousek zlata někoho z vaší skupiny?

- Jak jste se cítili, když jste požádali někoho z druhé skupiny?
- Přistihli jste se, že se vyhýbáte členům druhé skupiny?
- Vysvětlíte třídě pojem diskriminace.
- Co měla tato činnost spojeného s diskriminací?
- Proč je diskriminace nespravedlivý způsob chování k lidem?
- Byli jste vy nebo někdo, koho znáte, diskriminovaný? Jak?

CO VÍME O RASÁCH? (Tatjana Šišková)

Zaměření hry

Zjištění základních informací o rasách na zeměkouli a jejich reprezentantech, jejich životě, charakteristikách a o předsudcích v nás, o kterých nevíme.

Pomůcky

Pracovní arch žáka *Co víme o rasách*.

Čas

30-45 minut (pozor, aby se skupiny nerozptylovaly! Čechy dávejte k diskusi jako poslední).

Průběh

1. Rozdělte žáky do čtyř, maximálně do pěti skupin. Rozdělení možné podle barevných kartiček: 20 přítomným žákům dejte vybrat z 22 barevných karet: pět zelených, pět červených, šest žlutých, šest modrých. (Barev je více, aby si mihli vybrat. Dáte-li stejný počet lístečků, jako je žáků, možnost volby se pro poslední sníží, máte však téma k diskusi, co udělat, aby se šance posledních zvýšila.) Zařadte do skupinek podle barvy.
2. Rozdejte pracovní archy a dejte pokyn, aby každá skupina společně vpisovala informace o jedné rase a o jednom jejím reprezentantovi. (Předem si o reprezentantech zjistěte co nejvíce informací, budete je při diskusi potřebovat a sdělovat žákům.)
 - bílá rasa – Češi
 - bílá rasa – Romové (Indové, Arabové, Židé)
 - žlutohnědá rasa – Vietnamci (Čiňani, u menších dětí možnost Indiánů)
 - černá rasa – Afričané – např. Súdanci (nebo Afroameričané, Jihoafričané z JAR)

Náměty k diskusi

1. Postupujte podle archu a doplňujte osobně vy nebo vyzvěte žáky na opravu informací. Můžete použít i mapu, obrázky, fotografie.
2. Pro větší pozornost je vhodné, aby otázky kladla vždy jiná skupina než ta, která informuje a odpovídá na otázky.

3. U poslední skupiny – Čechů – se snažte vytvořit obraz o nás samých, ale i z druhé strany, co víte z novin, ze zahraničí, např. o cedulkách v obchodech západní Evropy typu „Češi nekrást“.

NEZNÁMÉ TRADICE A ZVYKY (Tatjana Šišková)

Zaměření hry

Je-li ve třídě žák nebo student jiné etnické skupiny či národnosti, je vhodné poznat jeho kulturu, zvyky, jídla, tradice, svátky a oslavy.

Pomůcky

Fotografie dokumentující oslavy z jiné země.

Tradiční nástroje, nádoby, papírové doplňky, masky apod. ze země původu studenta.

Charakteristická jídla nebo jiné ochutnávky.

Doporučuje se získat informace od členů rodiny těchto žáků nebo studentů a doplnit je i na příslušných zastupitelstvech nebo kulturních střediscích v ČR.

Průběh

V den oslav svátků země, ze které student pochází, navodit atmosféru charakteristickou pro jeho zemi. Pozvat rodiče a požádat je, aby připravili tradiční jídlo na ochutnání a seznámili celou třídu s tradicemi a zvyky.

Ve školách, kde se respektuje multikulturalita, je běžné, že během roku se ve třídách vystřídají nejrozličnější svátky a oslavy: Vánoce oslavují v prosinci, vietnamský Nový rok v únoru, židovské svátky v den jejich oslav atd. Každá třída je jinak vyzdobená fotografiemi a různými názornými ukázkami charakteristickými pro tu kterou zemi. Žáci a studenti se učí základním slovům řeči cizího studenta, naučí se několik písni společně zahrát a zazpívat a převyprávět pohádku nebo příběh.

Společně připravují masky na karneval a zdobí třídu charakteristickými ozdobami (lampionky, irskými zelenými stužkami, čínskými dráčky atd.) a uvědomují si, že různost patří k životu. Slovy jednoho pražského středoškoláka: „Knedlo-vepřo-zelo již není jedinou specialitou světa!“

PRACOVNÍ LIST ŽÁKA (psáno úspornou formou)

Rasa:

její reprezentant:

Co je pro tuto rasu charakteristické:

Odkdy jsou její reprezentanti na našem území?

Z kterého místa na zeměkouli pocházejí?

Jaké jsou vůči nim předsudky?

Kde všude na světě žijí její zástupci?

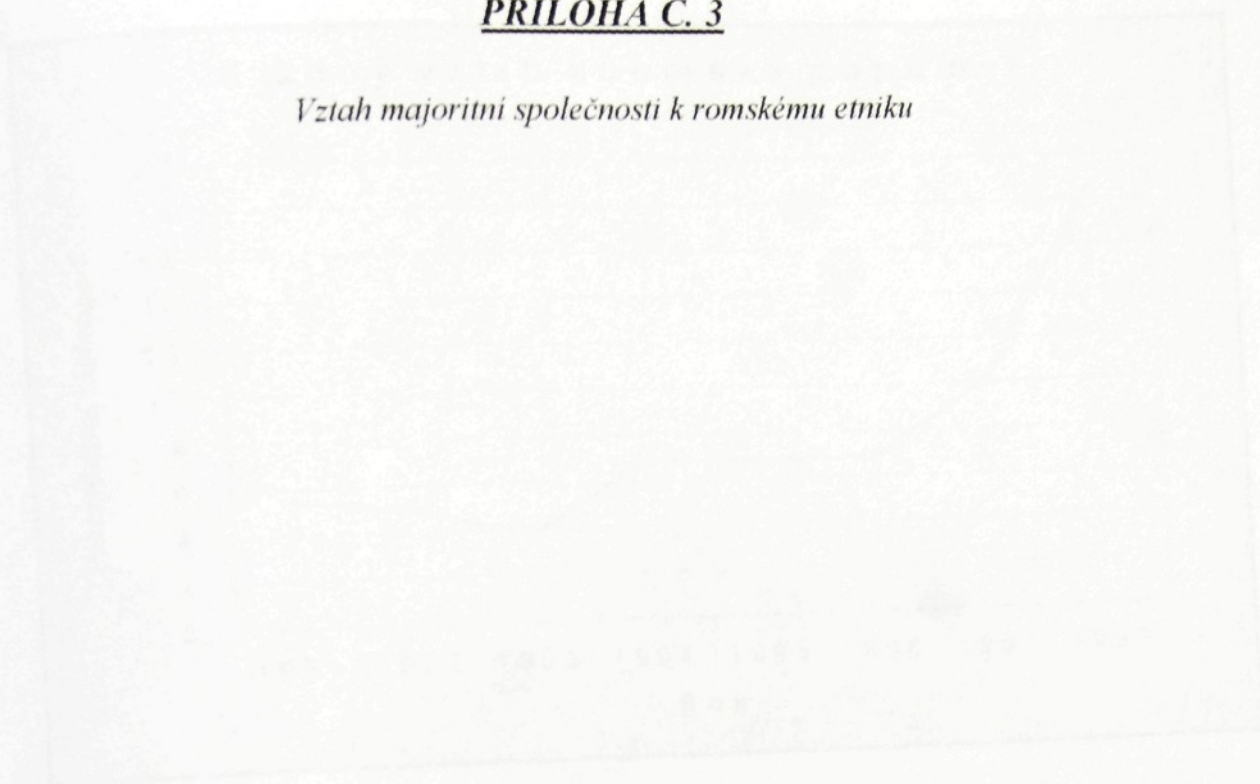
V čem vynikají?

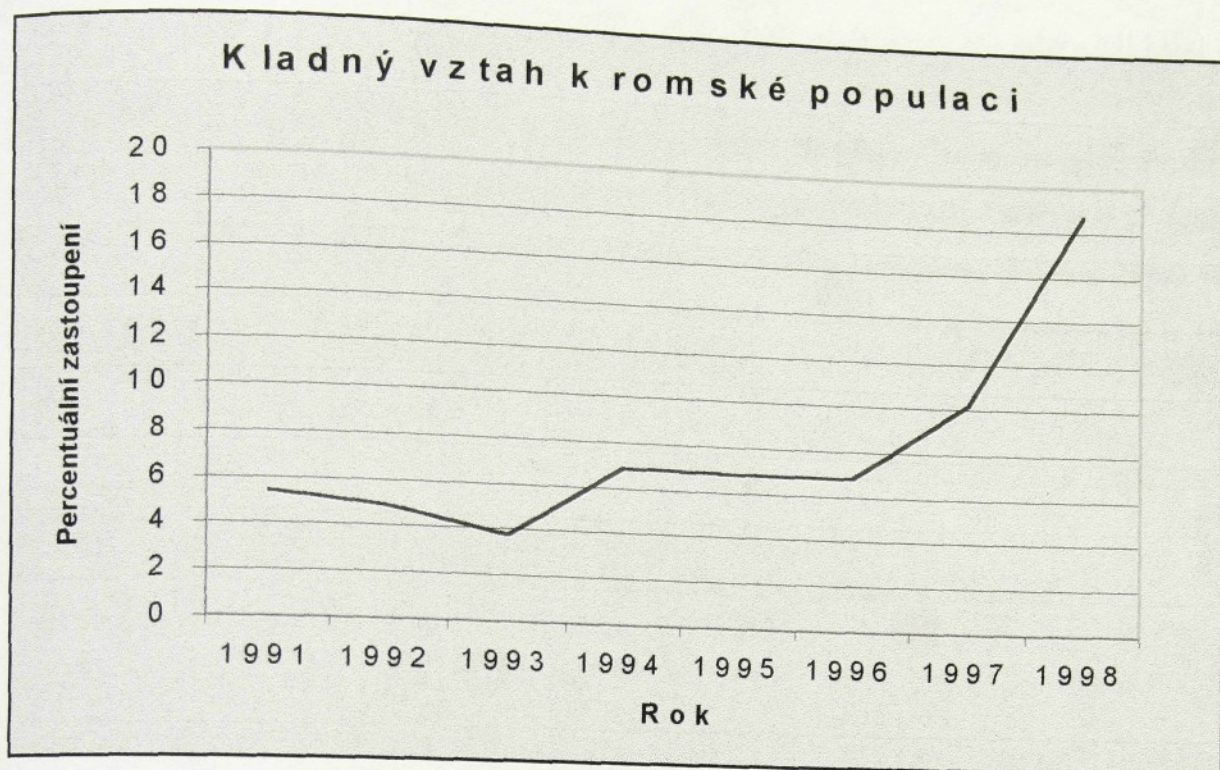
POZNÁMKA:

- ŠÍŠKOVÁ, Tatjana: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha, Portál 1998, s. 165-191.

PŘÍLOHA Č. 3

Vztah majoritní společnosti k romskému etniku

GRAF: Kladný vztah k romské populaci

Graf vykazuje výsledky z ročních listopadových šetření od r. 1991.

Srovnání s ostatními národnostmi: Česká veřejnost zaujímá k romskému etniku stále nejnepříznivější vztah. Nejlepší vztahy zaujímá ke Slovákům, dále pak i k příslušníkům polské a německé národnosti. Nepříznivé vztahy zaujímá také k občanům balkánských zemí, bývalého SSSR a Vietnamcům. Avšak k Romům jsou kladné postoje stále nejnižší.

Vztah k Romům jako „dobrý“ klasifikují lidé nad 60 let, Středočeši, ženy, z bydlíšť s rozsahem od 500 do 5 tis. obyvatel a lidé se středním vzděláním s maturitou. Jako „špatný“ převážně muži, se středním vzděláním bez maturity a občané vykonávající profese ve službách a obchodu. K nim se připojují dotázaní z měst nad 100 tis. obyvatel, stoupenci ČSSD a z domácností s nízkým životním standardem. /listopadové šetření v roce 1998/

Je zajímavé to, že obyvatelé Slovenska jsou vůči Romům tolerantnější a tudíž k nim zaujímají příznivější vztahy. Pokud srovnáme Čechy s Moravou, Morava je vůči Romům tolerantnější.

Šetření v roce 1992 ukázalo, že mírně stoupl počet příznivců názoru, že Romové jsou schopni uplatnit se stejně jako ostatní /z 20% na 25%/. Také v listopadu v r. 1992 došlo k mírnému poklesu dotázaných se špatným vztahem. V letech 1992-93 zaujímali lidé relativně nejhorší vztahy k Romům. Podle šetření z listopadu v r. 1995 došlo následně k poklesu negativního vztahu k nim. Tato situace se od r. 1994 neměnila /výsledky šetření z března v r. 1996/.

Šetření z listopadu v r. 1997 ukázalo, že další podíl negativně hodnotících odpovědí klesl o 7 procentních bodů.

Z hlediska časového kontinuálu je zřejmé, že xenofobní tendence Čechů ustupují. Pozitivní vztahy k Romům prožívají vzestupnou tendenci. Naměřená hodnota v r. 1998 /graf 2/ dosáhla nejvyšší hodnoty za posledních 7 let. Ve srovnání s minulým výzkumem ubylo u Romů 10% ze záporné klasifikace a o 5% posílilo kladné hodnocení. U nich tak došlo poprvé od r. 1991 k překročení deseti procentní hranice v pozitivní rovině.

POZNÁMKA:

Zpracováno z pololetních výzkumů IVVM za období 1991-1998.

/Institut pro výzkum veřejného mínění, Sokolská 142, 186 13 Praha 8 – Karlín/